

Dominko Antunović

MALI PEKAR

Nakladnik

“GENESIS”, doo, RIJEKA

Za nakladnika

JASMINA KEZIĆ

ISBN 978-953-6752-09-6

Dominko Antunović

MALI PEKAR

roman

Rijeka 2007.

GLAVA PRVA

Rodio sam se u nevrjeme

Upravo tako. Rodio sam se u pogrešno vrijeme. Kamo sreće da se to dogodilo bar desetak godina ranije ili, još bolje, stotinu godina kasnije. Ali ne. Ni desetak godina ranije niti stotinu godina kasnije već upravo u ono najgore vrijeme uoči strašnog Prvog svjetskog rata. I upravo je ta činjenica bila povod da započnem ova moja sjećanja. Činim to, naravno, i zbog drugih razloga. Jedan od njih, ne manje važan od već navedenog, je da sam ovaj svijet ugledao kao sedmo dijete u svojoj obitelji.

Ovu slučajnost nipošto nisam želio zaobići upravo zbog nemilih posljedica koje su me, jedna za drugom, pratile u životu. Zbog njih ja i danas tvrdim da je to za svakog siromaška kojeg na pragu života, pored roditelja, dočekaju još i brojna braća i sestre jedan od najvećih nedostataka. To se ni u imućnijoj obitelji ne može nazvati nekakvom srećom, a da i ne govorimo o siromašnoj, kakva je bila moja. Onaj koji nije na svojoj koži iskusio šta znači biti tek sedmi u milovanju i u zalogaju, šta znači čekati na sedme hlaćice, sedmu košulju, sedme opančice i biti u svemu tek sedmi neće nikada shvatiti čežnju da se zauzme neko više mjesto u obiteljskom redosljedju ili, još bolje, da se izbjegne svaka konkurencija među najbližim srodnicima. Neće to, naravno, shvatiti ni onaj koji je izbjegao zadovoljstvo da se okiti poderanom odjećom ili onom koja je već bezbroj puta prana, skraćivana i prekrajana.

U prvih nekoliko godina moga života ipak nije bilo tako crno, jer je uz mene bila moja baba, jedno predivno ljudsko stvorenje. Ta plemenita starica me je toliko voljela i toliko se brinula o meni da bi se, bez pretjerivanja, moglo reći da je živjela samo za mene. Moram priznati da nikada nisam mogao

odgonetnuti zbog čega je svu tu ljubav i brigu upravljala upravo prema meni. Možda zbog toga što sam bio najmlađi i što mi je njezina pažnja bila najpotrebnija.

Baba je već od dana mog rođenja u cijelosti preuzela na sebe staranje o meni i činila je to sve do svoje smrti. Hranila me je, kupala, povijala, ljuljala i uz kolijevku pjevala uspavanke. Ma koliko to izgledalo čudno, ja se još i sada sasvim jasno sjećam ne samo riječi tih pjesama nego čak i boje babinog drhtavog glasa. A nije mi prestala pjevati uspavanke ni onda kada sam iz kolijevke preselio na njezin i djedov dušek.

Živeći prvih nekoliko godina gotovo neprekidno jedno pored drugog, nas dvoje smo se toliko zbližili da nismo mogli razlučiti tko je kome potrebniji i draži. Njezina privrženost meni bila je nadaleko poznata i izazivala je čuđenje naših suseljana. Jednom prilikom, odgovarajući na pitanje jednog od susjeda zbog čega me toliko voli i zašto me odvajaju od ostale unučadi, baba je rekla:

“Ne samo da ga volim najviše nego ću mu i dušu dati.”

“Kako se nekome može dati svoja duša!?”, čudio se susjed.

“Može. Zašto ne bi moglo?”, odgovorila mu je baba.

“Kako onda ti misliš bez duše poći na onaj svijet?”, upitao je susjed.

“Imam je toliko da mogu dati i njemu i da meni opet ostane sasvim dovoljno”, odgovorila mu je baba.

Ne shvatajući šta je htjela reći, susjed se prekrizio i otišao.

Mojoj starijoj braći i sestrama nije bilo svejedno što je baba meni posvećivala toliku pažnju. Svakodnevno gledajući i slušajući ono što se među nama zbivalo, vremenom su postajali sve ljubomorniji. To mi nije smetalo sve do tada dok se njihova ljubomora nije pretvorila u otvorenu netrpeljivost i mržnju.

Shvatljivo je da nisu mogli biti ravnodušni na činjenicu da sam baš ja bio najbliži njezinom srcu i da sam bio jedini u obitelji kome je bilo dozvoljeno da zaviri u babina dva oveća sanduka, u kojima se nalazilo svo njezino i djedovo bogatstvo. U njima je bilo svega i svačega, počev od starinskog ruha i nakita pa do biranog i ustajalog voća, čiji bi se mirisi razišli po cijeloj kući kada bi baba

podigla poklopac sanduka. Tu je bilo oraha, lješnjaka, šećera i šećerlema, a često bi se našla i pokoja gurabija.

Rijetki su bili dani u kojima me baba ne bi nečim počastila, a isto tako rijetko se događalo da zbog babinih darova nisam imao neprilika. Naime, redovito se događalo da su se u takvim prilikama oko mene okupljali ne samo moja braća i moje sestre već i ostala djeca iz susjedstva pa su sa napregnutom pozornošću vrebali zgodnu priliku da nešto od babinog dara izmame molbom ili da mi ga cijelog naprosto istrgnu iz ruke.

Pri tome bi se služili svim i svačim, raznim smicalicama i trikovima pa je sirota baba morala po cijeli dan bdjeti nada mnom da bi me zaštitila od njihovih nasrtaja. Nebratski odnos moje braće prema meni još više me je vezao uz babu i dalje širio jaz između mene i njih.

Zbog toga je sasvim shvatljivo da su nakon babine smrti za mene nastupili crni dani. Dva brata i četiri sestre bili su na jednoj, a ja sam na drugoj, suprotnoj, strani. Za svaku pa i najmanju sitnicu, bez obzira da li sam bio kriv, ja sam bio optuživan, a najčešće i kažnjavan. Svakog dana majka je primala mnoštvo pritužbi i, ako se ne bi odlučila da me sama kazni, kaznu su izvršavala braća i sestre. Pljuske i udarci pljuštali su po meni svakog dana, ponekad sa razlogom, ali najčešće kao posljedica eksplozija nakupljene mržnje.

Mnogo puta sam se nalazio u situaciji da moram sjediti u uglu sobe i slušati kako me braća i sestre optužuju i napadaju. U tome je naročito prednjačio najstariji brat, koji se grubo odnosio i prema srednjem bratu i prema sestrama, ali ne u tolikoj mjeri kao prema meni. Vjerovao je da kao najstariji ima pravo da se tako ponaša, u čemu su ga podržavali i roditelji. Ne sjećam se da me je u tih desetak godina, koliko smo živjeli zajedno, makar jednom pogledao bratski i razgovarao sa mnom kao brat sa bratom ili da mi je kazao neku lijepu riječ. Naprotiv, koristio je svaku priliku da dokaže svoje starješinstvo i svoju nadmoć pa i onda kada za to nije imao nikakvog povoda.

Tako se, između ostalog, sjećam da smo početkom jednog ljeta kosili livadu. Kosila su, u stvari, braća, a sestre su prevrtale otkose i prikupljale osušenu travu. Ja sam imao zadaću da čuvam krave i da usput donosim vodu za piće. To mi ne bi bilo teško,

jer se izvor nalazio u blizini, da braća nisu odlučila da me bez razloga muče. Posuda u kojoj sam donosio vodu bila je načinjena od pečene gline i zbog toga nije bila dugog vijeka. Zvala se lončuga i imala je ručku sa gornje strane.

Dan je bio bez daška vjetra i bez oblačka na nebu pa je sunce nemilosrdno peklo. Zbog toga su me neprekidno slali da donosim svježu vodu, vjerojatno ne toliko zbog žeđi koliko da ni za trenutak ne ostanem bez posla. Napunjenu lončugu stavljao sam u sjenu jedne oveće divlje kruške i tek što bi netko od braće i sestara prišao i otpio nekoliko gutljaja, morao sam ostatak vode prosuti i ponovno se uputiti prema izvoru. Tako je išlo sve do poslije ručka, kada je srednji brat otišao pod krušku i tamo se zadržao nešto duže nego obično. Kada se vratio, rekao mi je da donesem novu vodu, a zatim je sačekao da odem do kruške, uhvatim ručku lončuge i podignem je uvis.

“Aha! Eno ga razbio lončugu!”, povikao je, a ja sam zaprepašten vidio da u ruci držim samo ručku i gornju polovinu lončuge, dok je njezina donja polovina ostala u travi. Bilo mi je jasno da je ja nisam mogao razbiti i da je to učinio srednji brat. Namjerno ili ne, svejedno, jer je mene optužio za to.

“Ma razbi li je to, sunce te ne grijalo!?” , povika i stariji brat, prijeteći mi rukom.

Znao sam da mi je uzaludno braniti se. Lakše mi je bilo šutjeti i saslušati cijelu bujicu grdnji i usput se čuditi čemu toliko uzbuđenje i tolika vika kao da je pričinjena nenadoknativa šteta obitelji. Tijekom cijelog poslijepodneva i večeri ni o čemu se drugom nije govorilo nego o toj proklesoj zemljanoj posudi, čija vrijednost nije bila veća od vrijednosti žita koje je moglo stati u nju, i o meni nevaljalcu, koji nije sposoban ni vodu donositi.

Moja je nesreća u tim godinama bila u tome što nisam znao kako da se branim. Mogao sam ili da i sam napadam ili da šutim. Obično sam izabirao ovo drugo, ali ni to nije bilo dobro rješenje, jer je moja šutnja moju braću i moje sestre često dovodila do bijesa. Vjerojatno su procjenjivali da ih ja na taj način nipodaštavam i da im dajem na znanje da sa njima nemam o čemu razgovarati.

Petnaestak godina kasnije, kada sam već bio zaboravio i mnoge važnije događaje, srednji brat mi je priznao da je on razbio

lončugu, a svoje je priznanje propratio smijehom, kao da su sve one grdnje i neprijatnosti uslijedile nakon uspjele šale. Sličnih šala, koje meni nisu bile smiješne, a njihovim pokretačima su više služile za pražnjenje mržnje nego za zdrav smijeh, bilo je još mnogo, a gotovo isto toliko i grdnji i batina. Zbog toga sam sa velikim nestrpljenjem i sa radošću očekivao polazak u osnovnu školu. Radovao sam se toj promjeni kao što se raduju svi oni koji zloplate, jer se nadaju da će im promjene život učiniti snošljivijim. Ipak je malo nedostajalo da mi se i ta jedina nada ugasi, jer su svi u obitelji, izuzev oca, smatrali da nije pametno slati me u školu.

“Čemu i zašto?”, pitala su se braća. “Za čuvanje stoke potrebni su čobanski štap i torba a ne škola.”

Otac je, međutim, drugačije mislio, a njegovo se mišljenje u našoj obitelji nije ni moglo niti smjelo pobijati. Tako sam ja pošao u školu, ali sam prethodno morao tamo otići sam da bih se upisao. Nitko od starijih nije želio poći sa mnom.

GLAVA DRUGA

Upisujem se u školu

I danas se odlično sjećam tog velikog trenutka. Dan je bio sunčan i izgledao mi je nekako posebno lijep i veseo.

Spremio sam se i pošao mnogo ranije nego je trebalo. Idući bosonog preko rosni livada, iako je još bilo jutro i hladno, ja sam sve poskakivao od radosti. U tom poskakivanju gledao sam gdje je veća i gušća trava i gdje su krupnije kapi rose, da njima još bolje operem ispucale noge, iako sam ih posljednjih nekoliko dana i po nekoliko puta dnevno prao. Činio sam to, jer sam znao da nije red doći u školu prljavih nogu.

U školsko dvorište stigao sam prvi. Tu zatekoh jedino podvornika Marka, koji mi reče da malo sačekam jer u zbornici još nema nikoga. Zahvalio sam mu i sa nekim strahopoštovanjem počeo razgledati prostrano dvorište i ogromnu zgradu škole.

Zgrada škole je za ondašnje moje pojmove bila grdno velika, na kat. Imala je mnogo prozora i svi su bili veliki kao vrata očeve kuće. Dvorište je bilo prostrano i veoma čisto. Iza dvorišta nalazila se velika bašta sa puno stabala raznog voća, među kojima je bilo najviše jabuka, čije su se grane lomile pod teretom dozrelih plodova. Pored jabuka bilo je tu još i krušaka, dunja, šljiva i drugog voća. Bašta je bila sva u lijepoj ogradi. Na sredini dvorišta nalazio se bunar sa betonskim sandukom, drvenim čekrkom i kofom za vađenje vode. Kofa je bila vezana za lanac, koji je bio namotan na vratilo čekrka. U jednom uglu nalazio se veliki drvarnik i pred njim velike gomile bukovih cjepanica i uglja.

Još sam nekoliko trenutaka sve to razgledao, a onda sam prišao podvorniku, koji je u tom času počeo rezati cjepanice.

“Kako ti je ime?”, upitao me je.

“Janko.”

“I došao si da se upišeš?”

“Jeste, da se upišem”, odgovorio sam i provirio u drvarnik, u kome je već bilo dosta složenih izrezanih i iscijepanih drva.

“Pa šta veliš?”, zapitao me je podvornik, pogađajući moje misli.

“Tko ih ovako lijepo slaže?”, odgovorio sam pitanjem.

“Ja. Tko će drugi.”

“Baš su lijepo složena”, dodadoh ja.

“Da li bi ti znao tako slagati?”

“Znao bih, zašto ne bih.”

“Pa probaj. Svakako ćeš morati još dosta čekati.

Ne dvoumeći se, krštenicu, koju sam ponio radi upisa i koju sam držao u ruci, gurnem u njedra i odmah se prihvatim posla. Dok sam slagao iscijepana drva, podvornik je nekoliko puta provirivao i gledao, ali ni jednom ne napravi nikakvu primjedbu, što je bio dokaz da slaganje ide dobro. Potrajalo je to sat-dva, a možda i duže, prije nego što me je podvornik pozvao.

“Mališane, stigla je učiteljica!”, rekao je pa kada je ušao u drvarnik i pogledao šta sam uradio, dodao je: “Lijepo si složio, lijepo! Zato ću sada i ja tebi pomoći. Poći ću sa tobom na upis. Hajdemo!”

“Imaš li ti koga?”, upitao me je kada smo ušli u školsku zgradu.

“Imam”, rekoh mu.

“Pa što nitko nije došao sa tobom? Što su te poslali samog?”

“Nisu mogli, svi rade”, slagao sam.

“Nemaš ti nikoga, kako mi se čini”, odvratio mi je podvornik pa, primijetivši izraz nelagode na mom licu, počeo me hrabriti. “Hajde, ne plaši se. Za tri dana skakaćeš po ovim stepenicama kao po dolovskim međama.”

Idući za njim, razgledao sam okolne zidove, po kojima je bilo mnogo slika, kakvih do tada nisam imao priliku vidjeti. Na jednoj od njih nalazila se velika zmijurina sa ulovljenom ribom u ustima. Kada naidosmo pored nje, ja se malo izmakoh, zbog čega se podvornik slatko nasmija.

“Ne boj se, to je samo slika, zar ne vidiš! Sva je sreća da smo bili sami, inače bih se osramotio već kod prvoga susreta sa školom.

Kad stigismo pred zbornicu, podvornik zapita:

“Imaš li ti kakvo čage?”

“Imam”, rekoh i žurno izvadih krštenicu.

“Daj je ovamo”, reče pa kada je uze, dodade: “A-ha, krsni list, baš to i treba.” Nakon toga skide kapu i pokuca na vrata, a onda se ponovno obrati meni.

“Uđi za mnom i lijepo pozdravi gospođicu učiteljicu.”

“Hoću, hoću, pozdraviću”, rekoh, a u isto vrijeme graške znoja pojaviše mi se na čelu.

Kada je podvornik otvorio vrata i ušao, i ja uđem za njim.

“Dobro jutro, gospođice učiteljice!”, pozdravi podvornik i dodade: “Kako ste? Jeste li se naspavali?”

Ja sam odmah za njim, ne sačekavši ni da mu učiteljica otpozdravi, istim redoslijedom ponovio njegove riječi.

“Dobro vam jutro obojici!”, otpozdravila nam je učiteljica.

“Dobro sam spavala.”

Pogledavši jedno u drugo, učiteljica i podvornik se nasmijaše, vjerojatno mom pozdravu.

“Doveo sam ga da ga upišete”, rekao je podvornik kada se prestao smijati. “Evo njegovog krsnog lista.” Time je otklonio moju nelagodnost izazvanu njihovim smijehom.

“Koliko ti je godina?”, upitala me je učiteljica primajući krštenicu.

“Sedam, punih sedam godina”, žurno sam joj odgovorio.

“Da, sedam i još nešto”, potvrdila je ona pogledavši na datum u krštenici. “Sada ću ja tebe odmah upisati”, dodala je rasklapajući jednu veliku knjigu u koju je odmah potom, glasno ih izgovarajući, počela upisivati moje podatke.

Nakon još nekoliko učiteljicinih pitanja i savjeta da budem uredan, poslušan i pažljiv upis je bio završen. Preostalo je još na kraju da mi saopći datum početka nastave.

“Hvala, gospođice učiteljice i ljubim ruke”, rekao sam nakon što sam i to saznao pa sam presretan izjurio vani.

Ne znam da li sam do tada osjetio toliko radosti koliko u tim trenucima. Sišavši u dvorište, osjetio sam da bi bio red na neki se način zahvaliti podvorniku Marku za učinjenu uslugu, ali nisam znao šta da mu kažem.

“Je li gotovo?”, upitao me je on kada me je ugledao.

“Molim jest, upisala me je”, odgovorio sam mu i prišao sasvim blizu.

“Eto, još koji dan i postaćeš pravi učenik...Samo, dobro uči, nemoj da budeš slab...Da sam ja, kojom srećom, učio ne bih danas pilao i cijepao ova drva.”

Dok mi je to govorio, ja sam stajao pored njega i smišljao šta ću mu kazati u znak zahvalnosti pa, ne smislivši ništa, u jednom trenutku uhvatim mu ruku i na brzinu mu je poljubim.

“Ma ne treba. Zašto...?”, zbuni se Marko i istrže ruku.

“Hvala vam i zbogom!”, doviknem mu i potrčim preko dvorišta.

“O Boga ti tvoga, zar za to da mi ljubiš ruku!”, dobacio je podvornik i ostao gledajući za mnom.

Kratko vrijeme, koje me je još dijelilo od početka nastave u školi, pretvorilo se u cijelu vječnost. Po nekoliko puta dnevno pregledavao sam ono nekoliko komada skromne odjeće, koje mi je majka s mukom uspjela pripremiti kraćenjem, prekrajanjem i krpljenjem već dotrajale odjeće starije braće. Obuću mi nije mogla nabaviti, a nije bila još ni nužda obzirom da je vrijeme bilo još lijepo i toplo. Odnekud se našao i neki stari torbak i time je sva nužna oprema za školu bila kompletirana.

Prvog dana školske godine ponovno sam pred školu stigao prvi i čim je podvornik otvorio dvorišna vrata, ušao sam kao na krilima.

Ugledavši da su i vrata škole širom otvorena, bez ustezanja uđoh unutra. Ovog puta sam imao dosta vremena pa sam sa puno pažnje i znatiželje počeo razgledati školske prostorije.

Stojeći pred prvim razrednim vratima, koja su bila velika i dvokrilna, počeo sam se kolebati da li da uđem unutra ili ne. Napokon sam ih otvorio i sa velikim strahopoštovanjem ušao. U učionici nije bilo nikog pa sam sve slobodnije hodao i razgledao ono što se u njoj nalazilo. Po prvi put sam ugledao veliku školsku tablu. Odmah pored nje, na visokim nogarima, nalazila se računaljka sa crvenim i bijelim kuglicama. Do nje je bila katedra i na njoj sto sa stolicom, a lijevo od katedre veliki ormar i na njemu cijela rukovet onih ozloglašanih šiba, o kojima sam već mnogo slušao i kojih sam se unaprijed plašio. Bila su tu još tri reda drvenih đaćkih klupa, po kojima je bilo mnogo

urezanih imena i prezimena, što me je jako začudilo. Od svega najviše su mi se svidjele slike po zidovima, a posebno ona na kojoj se nalazio duboki vir i pastrmka kako iskače za mušicom. Izgledala mi je kao da je živa pa se nisam mogao načuditi kako je bilo moguće takvo što naslikati.

Na kraju sam počeo birati klupu u kojoj ću sjediti. Najprije sam sjeo u zadnju klupu srednjeg reda, ali mi je izgledala predaleko pa sam se premjestio na sredinu. Međutim, ni to mjesto mi se nije svidjelo. Napokon sjedoh u prvu klupu lijevog reda i tu mi se najviše dopade. Bilo je i najbliže velikoj "vareškoj" peći pa mi se možda i zbog toga svidjelo.

Malo zatim i ostali prvačići počеше ulaziti i za čas se učionica napuni. Bilo nas je oko četrdeset i prvo što mi je palo u oči bilo je da je nas sa sela bilo više nego onih iz grada. Gradska su djeca, međutim, bila mnogo slobodnija pa nas za čas nadmašišе vikom i kretanjem. Među njima je bio jedan koji je toliko galamio i skakao da sam osjetio potrebu da mu priđem i da ga upozorim da se nalazimo u školi a ne napolju. Na ovo on me gurnu i reče:

"Šta se to tebe tiče, seljačino?", na što se ostali nasmijaše.

Upravo sam bio zamahnuo da ga udarim, ali se u taj čas otvoriše vrata i na njima se pojavi ona ista učiteljica koja me je upisala.

"Zdravo, djeco!", pozdravi odmah s vrata i u razredu zavlada tišina. Stajali smo ne znajući šta da joj odgovorimo. Tek dvije-tri djevojčice iz grada otpozdraviše sa "ljubim ruke".

"Sjedite", reče učiteljica nakon što se pope na katedru i rastvori prozivnik. "Najprije da vidimo jesmo li svi došli."

Nakon toga je počela sa prozivkom. Prvo ime i prezime koje je prozvala bilo je moje. Skočio sam i glasno uzviknuo:

"Ja! Ja sam!"

Bila je to još jedna radost koju sam doživio za kratko vrijeme. Nešto kasnije, kada je učiteljica završila prozivku i kada je, šetajući između redova klupa, svoju toplu i meku ruku stavila na moju ošišanu glavu, mislio sam da ću se onesvijestiti od silnog uzbuđenja i sreće.

Tako su otpočeli prvi dani moga školovanja. Učio sam dobro, i to odmah od prvog dana, tako da sam se sve više i sve sigurnije izdvajao među nekoliko najboljih. Zbog toga se

učiteljica topla i meka ruka sve češće spuštala na moju glavu. Danas tvrdim da je to bio jedan od glavnih razloga zbog kojeg nisam dozvoljavao da me netko pretekne u učenju i da time postane bliži njezinom srcu. Zato je svaka moja zadaća morala biti lijepo napisana i dobro naučena. Jer ja bih tada radije u crnu zemlju propao nego li pred njom zbog neznanja oborio glavu.

Pregledavajući zadaće, često bi zavrtjela glavom nad mojom zadaćom, vjerojatno sumnjajući da sam je radio sam, ali bi poslije svakog provjeravanja mog znanja te sumnje brzo nestajale.

Tako je protekla ta prva školska godina. Ja sam, kao i u svakom prozivu, i prilikom podjele svjedočanstava bio prozvan prvi i pred cijelim razredom bio pohvaljen kao odličan učenik. Čak je i gospodin upravitelj, pogledavši me preko naočala, rekao: "Bravo, mališane, samo tako nastavi."

Taj prvi školski raspust meni se odužio kao zla godina. Ponekad sam mislio da mu neće biti kraja. Sa velikim nestrpljenjem brojao sam dane kada ću ponovno uzeti torbak i trkom se uputiti u školu. Moram priznati da sam se najviše radovao ponovnom susretu i viđenju sa dragom učiteljicom i sav bih se sledio od pomisli da me ona više neće učiti.

Moji ukućani su mi se smijali, govoreći da sam jedini u selu koji voli školu, dok su me moji drugovi zbog toga smatrali čak i ludim. U oči mi to nisu smjeli reći, jer se svaki od njih plašio da zbog toga ne dobije po nosu.

Najzad je došao i taj dan. Sa radošću sam skinuo čobansku torbu, a uprtio torbak i, kao i prošle godine, onako bosonog odjurio u školu. Ušavši u drugi razred, ponovno sam sjeo u prvu klupu trećeg reda i sa strijepnjom čekao hoće li se pojaviti ona ista učiteljica.

"Majko draga, samo da bude ona", molio sam u sebi, ne odvajajući pogled od vrata.

Većini mojih razrednih drugova bilo je svejedno da li će biti ona ili neka druga, a bilo je i onih koji su više voljeli da se promijeni. Bio sam zbog toga ljut na njih, jer nisam mogao ni zamisliti da bi neka druga bila bolja od nje. A onda su se učionička vrata otvorila i na njima ugledasmo našu staru učiteljicu. Ušla

je vesela i nasmijana, kao što je uvijek bila. Ja sam poskočio od radosti što mi se ispunila moja velika želja.

“Zdravo, djeco!”, reče, na što mi glasno otpozdravismo sa “ljubim ruke”.

Na njezinom licu se vidjelo da je i sama sretna što je dobila iste učenike.

“Jeste li se naigrali i iskupali?”, upitala je nakon što je sjela za katedru.

“Jesmo, jesmo!”, odgovorismo ne baš naročito složno, ali zato glasno i veselo.

“Drago mi je”, reče učiteljica i rastvori prozivnik. “A sada da se prozovemo, da vidimo nije li slučajno tko izostao.”

“Molim, svi smo tu”, okrećući se lijevo i desno odgovoriše neki od nas.

“Vjerujem, ali ipak”, nasmija se učiteljica i započe sa prozivkom:

“Aganović, Antunović, Bošnjak, Cvijanović, Duvnjak, Efendić, Grlić, Haulik, Hadžibegović, Jukić, Karabeg, Lukić, Pavlović, Tomas, Šprung, Vasić, Zelić...”

Kada se uvjerila da smo svi prisutni, učiteljica ustade i, šecujući između klupa kao i obično, nastavi.

“I tako mi kažete da ste se dovoljno naigrali i iskupali. Dobro je to. Dobro. Nego da vidimo da li je bilo i onih koji su morali nešto i uraditi, onih koji su morali u nekim poslovima pomagati roditeljima, starijoj braći i sestrama. Ja vjerujem da vas je bilo i takvih...Hajde, da čujem.”

Na njezin zahtjev gradska djeca su odgovarala da su pomagali očevima u njihovim trgovačkim ili zanatskim radnjama, majkama u kući ili u bašti, dok su seoska djeca odgovarala da su, uglavnom, čuvala stoku. Međutim, bilo je i onih koji nisu ništa odgovorili, a među kojima sam bio i ja.

“Eto vidite, većina vas je i pored igre i kupanja, ponešto i privrijedila i to je veoma lijepo”, nastavila je učiteljica govoriti gledajući u mene kao da me je na taj način željela ukoriti što joj nisam ništa odgovorio. “Da, da, raspust i nije samo za igru i za nestašluke već i za to da se roditeljima pomogne u raznim poslovima. Nije to samo zbog nekakve velike koristi već više

da se postupno navikavate na koristan rad...A ti, Janko, šta si ti radio, da čujem?", zapita me na kraju.

"Molim, gospođice učiteljice, ja sam čuvao goveda", odgovorih joj, ne podižući glavu.

"Koliko?", nastavi ona sa ispitivanjem.

"Molim, dvanaestoro."

"O-ho!...Je li to sve blago tvojih roditelja?", zainteresirala se učiteljica.

"Naših je sedmoro, a petoro tuđih."

"To sam i pretpostavljala. Nego, reci mi koliko se plaća za čuvanje jedne krave, vola i slično?"

Rekao sam da ja to ne znam. I dalje sam odgovarao ne podižući glavu.

"Ti, Janko, kao da se stidiš nečega. Podigni glavu. Stidiš li se zbog toga što si čuvao i tuđu stoku?"

Ja sam na ovo samo slegao ramenima.

"Ne treba se toga stidjeti. Siromaštvo nije grijeh siromašnih već bogatih. Siromašnima je teško živjeti u siromaštvu i u tome je veliko zlo. Zato vam govorim da učite. Treba steći mnogo znanja, a znanje je najveći neprijatelj siromaštvu. Samo se znanjem čovjek može osloboditi svakog zla i bijede. Znanje pomaže čovjeku da upozna jedan drugi, mnogo ljepši i sretniji život."

Lagano šecujući između klupa, učiteljica je nastavljala govoriti o siromaštvu, o njegovim uzrocima i neminovnim posljedicama. Slušajući je, bio sam uvjeren da sve to govori najviše radi mene, iako je u razredu bilo i mnogo siromašnijih od mene. Nastojao sam zapamtiti svaku njezinu riječ. Kada sam došao kući, sve sam ih ponovio majci.

"Sve je to tako, moj sinko", rekla mi je na to ona. "Samo me čudi otkuda to zna tvoja učiteljica, koja ne živi u siromaštvu", dodala je iskreno začuđena.

GLAVA TREĆA

Neprilika sa tintarnicom

Sreća ne bi bila sreća kada bi bila vječna i kada bi nas pratila kroz cijeli život kao vlastita sjena. Sreća je sreća valjda samo zato što je kratkog vijeka i što, kao po nekom pravilu, i dolazi i odlazi nenadano.

Ako sam imao sreću da kroz prvi razred prođem bez i najmanjih poteškoća, u drugom to nije bio slučaj. Odmah na početku pojavise se pouzdani znaci da me sreća neće još dugo pratiti. Počeše se javljati neprilike, sve jedna iza druge. Prva je bila sa tintarnicom, a odmah iza nje slijedila je ljubomora razrednih drugova, koja urodi sve češćim ukorima, klečanjem iza table na golim koljenima, udarcima šibe po golim dlanovima ili po stražnjici pa i ostajanjem u reštu, odnosno u školskom zatvoru poslije nastave. Ali najprije da ispričam nemio slučaj sa tintarnicom.

Nekoliko dana nakon početka školske godine dogodila mi se ta neprilika. Tog jutra učiteljica nam je naredila da za vrijeme velikog odmora operemo tintarnice, da bi nam ona, poslije toga mogla razdijeliti tintu, kojom ćemo otpočeti pisati. U dvorištu, pored samog bunara nalazilo se jedno oveće bure, koje je uvijek bilo puno vode, ne samo zbog eventualnog požara već i zbog povremenog zalijevanja povrća u školskoj bašti. I čim je zvonom najavljen veliki odmor, jurnuli smo sa tintarnicama prema dvorištu i buretu. Bio sam među prvima koji su stigli na cilj. Međutim, krug oko bureta bio je isuviše uzak da bi mogao primiti sve nas. Netko je morao i sačekati, ali kako se nikome nije čekalo, nastalo je guranje praćeno galamom. U toj gužvi netko me je iznenada udario u desni lakat, i to tako jako da mi je tintarnica ispala iz ruke i za tren potonula u buretu. Premda sam se što sam mogao brže okrenuo, nisam uspio vidjeti tko

je to uradio. Mogao sam samo sumnjati u one koji su mi se nalazili iza leđa, ali to nije bilo dovoljno da ih napadnem. Na moju nesreću, u toj velikoj gužvi i galami moja je nevolja ostala neprimijećena. I koliko god sam se u tom trenutku bio zabrinuo kako ću izvaditi tintarnicu, još više me je mučila sumnja da mi je to netko namjerno napravio.

Kada sam, malo kasnije, svoju sumnju povjerio svom najboljem drugu Stipici, koji je bio poznatiji po nadimku Paša i koji je tri godine sjedio sa mnom u istoj klupi, on mi reče:

“Pa šta ako je upala?”

“Kako šta? Kako ću je izvaditi?”, upitao sam.

“Što ćeš je vaditi? Trkni u treći razred i drpi jednu dok nema nikoga”, predložio mi je on.

“Ne, ne, ja to neću”, odgovorio sam.

“Kako nećeš, budalo jedna? Požuri dok nije počela nastava”, nastavljao je on, ali me nije mogao nagovoriti. Umjesto da kradem odlučio sam učiteljici kazati istinu, ali ne bi tako. Ne govoreći mi ništa, Paša je sam učinio ono na što je mene uzaludno nagovarao. Tek što sam ušao u razred i sjeo u klupu, ugledao sam ukradenu tintarnicu u udubljenju na mojoj strani klupe.

“Šta je ovo?”, upitao sam Pašu.

“Šuti, za ovo nitko ne smije znati”, odgovorio mi je on.

“Iz kojeg razreda si je donio?”, nastavio sam sa pitanjima, ali mi Paša umjesto odgovora samo namignu. To me je naljutilo pa sam počeo govoriti glasnije.

“Govori odakle si je donio!”

“Ne viči toliko, budalo!...Imaš je i šta te se tiče odakle je?”

“Hoću da znam, čuješ li?”

“Doletjela iz bureta, eto odakle.”

“Paša, molim te, ili je odnesi tamo odakle si je donio ili mi reci gdje da je odnesem.”

Paša je već bio ustao da vrati tintarnicu, međutim, upravo u tom trenutku učiteljica je ušla u razred.

“E pa sada je sve gotovo”, pomislio sam i zaključio da mi je preostalo jedino da sačekam sljedeći odmor i da onda vratimo tintarnicu tamo odakle ju je Paša donio, a da do tada strahujemo od mogućnosti da budemo otkriveni i kažnjeni.

Tintarnice su u cijeloj školi bile uglavnom iste, zbog čega je bilo nemoguće prepoznati čija je koja. A da bi se ipak razlikovale, morali smo na njih stavljati papirni okvir i na njemu, sa unutarnje strane, napisati svoje ime i prezime. Ja i Paša se u našem prepiranju nismo sjetili da sa ukradene tintarnice skinemo okvir sa imenom i prezimenom njezinog pravog vlasnika i da na taj način otklonimo mogućnost otkrića krađe.

Do tada se nikad nisam našao u težoj situaciji i dugo poslije toga nisam mogao sebi oprostiti što nisam odmah, čim je učiteljica ušla, ustao i rekao joj cijelu istinu. Nisam to učinio samo zato da Paša ne bi nastradao.

Učiteljica još nije bila ni sjela kada se začu tiho kucanje na razrednim vratima. Bio sam uvjeren da se iza vrata ne nalazi nitko drugi do glavom vlasnik tintarnice.

“Slobodno”, reče učiteljica i odmah zatim vrata se otvoriše i u učionicu uđe jedna djevojčica, pozdravivši.

“Šta trebaš, djevojčice?”, zapita je učiteljica.

“Molim, gospođice učiteljice, netko mi je iz vašeg razreda ukrao tintarnicu”, odgovori ona, a mene istog trenutka obli ledeni znoj.

“Šta ćemo sada, kukala nam majka?”, šapnuo mi je Paša iskrivivši lice od straha.

“Znao sam ja da će se ovo desiti”, odgovorio sam mu.

“Kako znaš da je iz ovoga razreda?”, upitala je učiteljica djevojčicu i pogledom počela kružiti po učeničkim glavama.

“Molim znam, jer su ga vidjeli kako je utrčao u ovu učionicu krijući nešto ispod kaputa.

“Ako su ga vidjeli, onda ga mogu i prepoznati.”

“Nisu ga prepoznali, ali ja mogu po okviru prepoznati svoju tintarnicu.”

“Dobro, ako je u ovoj učionici i ako je možeš prepoznati, onda ćemo je lako pronaći”, kazala je učiteljica, a zatim se podigla i strogo zapitala: “Onaj koji je uzео njezinu tintarnicu neka se sam javi.”

Istog trenutka svi učenici, osim mene i Paše, zajedno sa učiteljicom počеше pogledom tražiti lopova.

“Tko je ukrao? Pitam još jednom.”

Kada sam htjeo ustati i kazati učiteljici šta se dogodilo, Paša me udari laktom u rebra, prošaptavši:

“Samo progovori pa ću ti rebra polomiti.”

“Neka ona sama pregleda sve i neka je nađe”, predloži jedna djevojčica iz prve klupe, što ostali glasno i sa odobravanjem prihvatiše.

“Evo neka prvo moju pogleda”, nudili su neki.

“Evo i moju!”

“I moju!”

Galama je potrajala sve dok učiteljica ne viknu ljutito.

“Miiir! Dosta!...I po treći put pitam tko je ukrao. Neka se slobodno javi, neću mu ništa.”

Kako se ni poslije trećeg poziva nitko nije javio, učiteljicino lice poprimi veoma strog izgled.

“Dakle, kradljivac neće da se javi pa ćemo ga zato sada odmah pronaći”, dodade sa puno prijetnje u glasu. “Djevojčice, pođi od klupe do klupe i potraži svoju tintarnicu.”

Djevojčica je išla od klupe do klupe, gledala tintarnice i govorila.

“Ova nije...Nije ni ova...Ni ova...Ni ova.”

Tako je obišla desni i srednji red klupa, a kada je došla do naše i kada je pogledala onu ispred mene, radosno je uskliknula.

“Evo je! Ovo je moja tintarnica.”

Istog trenutka meni se smračilo pred očima, kao da me je netko nečim teškim udario po glavi. Nisam bio svjestan ni šta me je učiteljica pitala.

“Janko, je li to moguće? Je li moguće, pitam te!”

Onda se obratila djevojčici.

“Jesi li sigurna da je to tvoja tintarnica?”

“Molim jesam, sigurna sam.”

“Pogledaj dobro, nemoj da se prevariš”, dodala je učiteljica, koja još nije vjerovala da bih ja takvo što mogao učiniti.

“Jeste, moja je, poznajem svoj okvir, a vidjećete i moje ime i prezime sa druge strane”, dodade djevojčica pa razmota papir na kojem su bili napisani njezino ime i prezime.

Učiteljica je tek tada kimanjem glave priznala da je sve to istina.

“Vidim, vidim, tvoja je, dabome”, nastavila je učiteljica, a zatim je ponovo pogledala u mene. “Janko, je li to moguće!? Zašto si to učinio?”

Upitala me je tako strogim glasom kakvog još od nje nisam čuo. Ja sam stajao oborene glave, ne usuđujući se ni da je pogledam. Bio je to trenutak u kojem sam želio da me prosto nestane, kao što nestaje bljeska munje, još i brže, ili da se probudim i vidim da je sve to bio samo ružan san. Ali se neumoljiva stvarnost nije dala ničim zamijeniti. Zato sam morao sakupiti svu snagu i svu hrabrost pa priznati, a zatim podnijeti kaznu, ma kakva ona bila. Paša se tresao od straha da ga ne odam govoreći istinu.

“Govori, zašto si to uradio?”, nastavljala je učiteljica sve bješnje i glasnije.

“Molim, ne znam”, s mukom sam istisnuo iz sebe te tri riječi.

“Kako ne znaš? A ukrao si je?”

“Molim, jesam, ukrao sam.”

“Ukrao! Sram te bilo! Kako si se usudio da to učiniš? Gdje je tvoja tintarnica? Sigurno si je razbio.”

“Molim, nisam.”

“Nego?”

“Upala mi je u bure.”

“Kako je upala?”

“Izmakla mi se kada sam je prao.”

“Gurali ste se?”

“Ja se nisam gurao.”

“Idi i vadi je kako znaš!”

Ja se digoh i pođoh.

“Gospođice učiteljice, mogu li i ja poći sa njim da mu pomognem?”, upitao je Paša.

“Ti šuti i sjedi!”, ljutito viknu na njega učiteljica, a zatim meni doviknu: “Ne vraćaj mi se bez tintarnice.”

Izišavši, za čas se našoħ pored bureta. Nekoliko trenutaka sam stajao i razmišljao kako da je izvadim. Međutim, nisam mogao da se otresem misli na ono što mi se dogodilo i da se ne ljutim na Pašu.

“Eto u što me uvali, budala jedna”, skoro sam glasno izgovorio. Međutim, znao sam da moram prići vađenju prije

nego što se završi čas i prije nego što učenici pohrle u dvorište. U tom bih slučaju bio izložen pogledima i porugama stotine učenika, koji bi mi se smijali i zabavljali se na moj račun.

Taj dan je, kao za inat, bio vjetrovit i hladan. Osim toga, voda je u buretu bila ustajala i sva crna od pranja tintarnica. Za vađenje moje tintarnice postojala je samo jedna mogućnost: svući se do gola, ući u bure, zagnjuriti se do dna i dohvatiti je. Tako sam i učinio.

Dvorište je bilo sasvim pusto, jer su se svi učenici nalazili na nastavi. Tako sam se bez ustezanja svukao i popeo na bure. Gadilo mi se ući u prljavu vodu, ali nije bilo druge. Oklijevajući, najprije sam zagnjurio noge, zatim sam se spustio do pojasa pa onda sve do vrata. Nije mi bilo potrebno mnogo vremena da nogama napipam tintarnicu i da je zakačim prstima. Ali kada sam pokušao da je podignem i uhvatim rukom, iskliznula je i potonula natrag na dno. Pokušao sam to još nekoliko puta, ali bez uspjeha. Napokon sam se morao sav zagnjuriti, dohvatiti tintarnicu rukom i iznijeti je vani.

Izišavši iz bureta, bio sam sav pomodrio od hladnoće. Ali kada sam na sebe izlio cijelu kofu hladne bunarske vode, počeo sam se tresti kao u groznici. I pored toga osjećao sam se sretnim što sam uspio izvaditi tintarnicu.

U dvorištu još uvijek nije bilo nikoga i nisam morao skrivati svoju golotinju. Ali kada sam podigao glavu i pogledao prema razrednom prozoru, na njemu sam ugledao učiteljicu i brzo sam se zaklonio iza bunara. Stidio sam se što me je vidjela golog.

“Što ti je to trebalo, zar nisi mogao biti bez toga?“, upitala me je učiteljica kada sam se vratio u učionicu. “Da si mi došao i rekao da ti je ispala tintarnica, ja bih zamolila podvornika i on bi je bez po muke izvadio i sve bi bilo u redu...A ti, umjesto da si tako postupio, ideš da kradeš!...Ne valja ti to. Obecaj da to više nikada nećeš učiniti.”

Ja sam još jednako stajao kraj vrata i drhtao od hladnoće i, umjesto bilo kakvog odgovora, suze mi kao kiša potekoše niz lice.

“Možda te je netko nagovorio na to?“, nastavila me je ispitivati učiteljica. “Ja naprosto ne mogu vjerovati da si se sam

na to odlučio...Dobro, u redu, ukrao, ukrao i gotovo je. Ali mi bar obećaj da to više nikada nećeš učiniti. Hajde kaži!"

"Molim, neću", rekoš, a suze ponovno navalise.

"Dobro, vjerujem ti, a sada idi na svoje mjesto."

Time se taj nemio događaj završio. Tako bi i ostalo. Učenici bi i dalje živjeli u uvjerenju da sam ja ukrao tintarnicu i nazivali bi me kradljivcem, ako ne u lice, a onda sigurno iza leđa. Možda bi i učiteljica vjerovala da ću održati dato obećanje da više nikada neću krasti da se, na moju sreću, u Paši nije probudila savjest i da ga nije počela sve jače gristi. Nekoliko je dana naprosto bježao od mene, a ako me ne bi mogao izbjeći, obarao bi glavu i skrivao pogled.

I kada više nije mogao izdržati, podigao je dva prsta prema učiteljici i uzviknuo:

"Molim, gospođice učiteljice!"

"Šta je, Stjepko?", upitala ga je učiteljica, oslovivši ga njegovim pravim imenom.

"Molim, Janko nije ukrao onu tintarnicu."

"Šta kažeš?", trgnuvši se, zapita ona.

"Kažem da Janko nije ukrao tintarnicu", ponovi Paša i rukom pokaza na mene.

"Janko nije ukrao!"

"Molim, nije."

"Pa tko je ukrao?"

"Molim, ja sam je ukrao."

"Ti!?", začudi se ona.

U tom su trenutku i svi učenici sa čuđenjem pogledali u njega.

"Janko, je li to istina?", zapita me učiteljica.

Nisam joj odgovorio, međutim, i moja je šutnja dovoljno svjedočila da je Paša rekao istinu.

"Dakle, priznajesh da si je ti ukrao."

"Molim, priznajem", potvrdi on. "Najprije sam njega nagovarao da ode i da je ukrade, a kada on to nije htjeo, onda sam ja otišao i drpio je."

Na riječ "drpio" u razredu nastade gromoglasan smijeh.

"Miiir, djeco!", viknu učiteljica i nastavi sa ispitivanjem.

"A sada nam lijepo ispričaj kako si je drpio. Da čujemo."

Nakon njezinog pitanja svi u razredu ponovno prsnuše u još glasniji smijeh, kojeg je bilo teško prekinuti. Međutim, učiteljica to nije ni pokušavala već se i sama od srca smijala.

Poslije dugog smijanja razred se ipak nekako umiri. Učiteljica je bila ne samo iznenađena nego i zainteresirana da sazna šta je Pašu navelo da ukrade tintarnicu koja mu nije bila potrebna.

“Dobro, Stjepko, što to odmah nisi priznao? Što si čekao tako dugo?”

“Molim, plašio sam se batina”, kazao je Paša i ponovno izazvao smijeh učenika.

“Miiir, rekla sam!...A sada se više ne plašiš?”

“Pa plašim se i sada, ali manje.”

“Dobro, priznao si pa ti neću ništa, ali ako to još jednom uradiš, onda ćeš biti kažnjen i za ovo i ono. Jesi li čuo?”

“Molim, jesam.”

“Tvojim priznanjem skinuta je sramota sa Janka, ali ne i krivica što nije sam rekao šta se dogodilo”, kazala je na kraju učiteljica.

GLAVA ČETVRTA

Bitka oko peći

Iste školske godine doživio sam i drugi nemio događaj, kojeg sam veoma skupo platio. Dogodilo se to jednog hladnog zimskog jutra. U učionici, na tri metra od moje klupe, nalazila se velika peć “vareška”, koju je podvornik svako jutro ložio prije dolaska učenika. Pa iako je bila velika i dobro ložena ipak je trebalo vremena da se cijela učionica dovoljno zagrije. Zbog toga su učenici, nakon što bi ušli u učionicu, ostavljali torbake u klupe i žurno prilazili peći da bi se ugrijali. Ali kako za sve nije bilo dovoljno mjesta u neposrednoj blizini peći, neki su se morali zadovoljiti mjestom u drugom krugu, svakako hladnijem. Pri tome je obavezno dolazilo do svađa i guranja, nakon kojih bi oni slabiji bolja mjesta morali prepustiti jačima.

Tog jutra ja sam bio među prvima koji su ušli u razred. Pa iako sam se nerado svađao i gurao, zapalo me je jedno od najboljih mjesta u prvom krugu, i to ono između peći i zida. Kako je jutro bilo veoma hladno, i bitka oko peći bila je žešća nego obično. Oni koji su došli ranije, bez obzira na snagu, nisu ni po koju cijenu htjeli napustiti svoja bolja mjesta, a oni koji došli kasnije nisu se mogli pomiriti da sve do početka nastave ostanu za njihovim leđima.

I tako su otpočeli opšta svađa i guranje, poslije čega se izmijeniše mjesta, svakako u korist jačih. Od slabijih sam još jedino ja ostao na svom mjestu, kojeg nisam namjeravao napustiti. I sve bi se na kraju dobro završilo da se prokleta “vareška” nije sve jače zagrijavala, zbog čega su se njezini zidovi počeli crvenjeti od usijanosti. Zbog vrućine se krug učenika oko peći naglo počeo širiti. Jedino sam ja ostao na istom mjestu, jer mi je nekolicina učenika zapriječila prolaz.

Primijetivši njihovu namjeru da mi napakoste, ja sam se jedno vrijeme pravio kao da mi upravo godi takva vrućina i kao da mi ni na pamet ne pada da promijenim mjesto. Činio sam to, nadajući se da će uskoro doći učiteljica i da ću na taj način izbjeći neminovan sukob sa mojim protivnicima. Ali kako je vrućina postajala sve nesnošljivija, a učiteljica se, kao za inat, nije pojavila ni poslije zvona, bio sam prisiljen zamoliti ih da me puste iz paklenog kruga. Ali umjesto da mi naprave prolaz, oni su se još više zbili jedan uz drugoga i time bi dali do znanja da od molbe neće biti ništa.

Tako se ja našoh u veoma teškoj situaciji. Ispred mene je bila usijana peć, iza leđa zid, a sa desne i lijeve strane nedrugovi, koji su uživali u mojoj patnji. Ni onda kada je moja odjeća počela ispuštati miris dima živi zidovi načinjeni od učenika nisu ni pomišljali da me propuste. Ostale učenike je taj događaj u prvi mah zabavljao. Ali kada sam pokušao probiti se silom i kada su uvidjeli da se zaista nalazim u neprijatnoj situaciji, neki od njih zavikaše da me puste. Međutim, moji su neprijatelji bili nesmiljeni. Smijali su se još glasnije i još me bezobzirnije nastavili izazivati.

“Zaplači pa ćemo te pustiti”, reče jedan od njih, na što svi uglas povikaše:

“Zaplači! Hajde da te čujemo kako plačeš.”

Ja sam uistinu tada i zaplakao, ali ne zbog njihovog zahtjeva već od muke. To nije bio plač nemoćnog i pobijeđenog, plač za milost već plač bijesa i odlučnosti da se učini sve kako bi se izišlo iz postojećeg stanja. Tada sam počeo udarati, ne samo rukama, nego i nogama i glavom. Jednog sam učenika čak i ugrizao za ruku, zbog čega je jauknuo i odmah napustio borbu. Od prvih udaraca procuriše dva-tri nosa i živi zid naglo popusti pa sam izletio kao furija. Udarali su i oni mene, ali ja te udarce nisam osjećao.

A onda je, na moju nesreću, netko zakačio i oborio solunar, koji je glasno tresnuo o pod, nakon čega je suknuo gust i crn dim, koji se za čas razišao po cijeloj učionici. Napadači se prvi snađoše i u jedan glas zavikaše:

“A-ha, Janko oborio solunar! Janko oborio solunar!”

I dok su oni nastavljali sa galamom, ja sam pritrčao solunaru i golim rukama pokušao vratiti ga na njegovo mjesto. Ali je, prokletnik, bio toliko vruć da sam uspio jedino spržiti oba dlana. Tek tada sjetio sam se kape i uz njezinu pomoć uspio sam namjestiti vreli solunar. Međutim, sve je već bilo kasno, jer se učionica napunila dimom.

Za to vrijeme svi su učenici izišli u hodnik i tamo prenijeli zaglušujuću galamu. Ostavši sam u pustoj i dimom napunjenoj učionici, slijedeći nečiju uputu, ne sjećam se čiju, počeo sam otvarati prozore. Sa donjim krilima je išlo lako i brzo, ali sa gornjim nikako. Zbog toga se dim se i dalje zadržao u gornjoj polovini učionice.

Privučen galamom, u učionicu je uskoro utrčao jedan od učitelja, kojeg smo zbog jedne kraće noge zvali Čopo i kojeg smo se plašili kao groma.

“Šta je ovo, Boga li vam vašega?”, dreknuo je odmah s vrata.

“Gospodine učitelju, Janko je oborio solunar”, odgovoriše mu, i to oni glavni krivci.

“A tko je taj magarac? Gdje je on?”, prijeteći zapita učitelj.

“Eno ga”, odgovoriše pokazujući na mene.

“A ti si taj! Jesi li ti to napravio?”

Pa i ne sačekavši na moj odgovor, udari me tako snažno da sam se s mukom održao na nogama, a zatim dohvati šibu sa ormara i nastavi me tući. Udarao me je gdje je prije stigao, a najviše po oprženim dlanovima. Na kraju me dohvati za ovratnik kaputa i prosto baci iza table.

“Bitango! Svinjo! Marš za tablu i klekni!”, viknuo je i otišao.

Prilikom pada udario sam glavom o tabline nogare i tom prilikom zadobio prilično veliku čvorugu.

Na moju sreću, ubrzo je stigla učiteljica, koja me je zatekla kako klečim iza table.

“Šta je ovo djeco? Šta se to ovdje događa?”, zapitala je. “A ti, Janko, šta je to s tobom?”

“Kaznio ga gospodin učitelj”, odgovorilo je njih nekoliko umjesto mene.

“A zašto? Šta si napravio?”

“Oborio je solunar i cijeli razred je bio pun dima”, ponovno odgovoriše učenici.

“Je li to istina, Janko?”, upita me učiteljica.

“Molim, nisam ga ja sam oborio”, rekoh.

Upravo u tom času ponovno je ušao učitelj Čopo pa je čuo moje posljednje riječi.

“Šta kaže? Da ga nije on oborio? Ovamo dođi!”

Prišao sam mu oklijevajući.

“Ne kaže da nije već da to nije sam učinio”, objasnila mu je učiteljica, ali se on i ne osvrnu na njezinu ispravku već priđe ormaru i dogradi onu istu maloprijasnju šibu.

“Sada ću ja njemu pokazati je li ili nije. Pruži ruke, brzo!”

Visoko je podigao šibu da bi jače udario.

“Stanite! Čekajte, kolega! Treba prvo ispitati tko je kriv za to”, ponovno ga je upozorila učiteljica.

“Sve je već ispitano i utvrđeno je da je on glavni krivac”, rekao je na to učitelj i odmah počeo da udara, najprije dva-tri puta po glavi i leđima, a zatim po dlanovima.

“Stanite, čovječe! Ne udarajte ga tako dušmanski!”, opet se umiješala učiteljica, ali je učitelj nastavio, ne slušajući je.

Kada je učiteljica ugledala moje spržene dlanove, vrisnula je i žurno se postavila između mene i učitelja.

“Za ime Boga, šta radite!? Zar ne vidite po kakvim dlanovima udarate?!”, upitala je i, pokazujući na moje dlanove, nastavila: “Vidite li, nečovječe jedan!? Odlazite iz moga razreda! Odlazite, molim vas!”, vikala je pokazujući na vrata, dok je učitelj stajao, vjerojatno ne shvatajući njezin postupak.

“Šta vi to govorite, kolegice? Jeste li pri sebi?”

“Sasvim sam pri sebi, sasvim!”, a zatim mu je ponovno pokazala moje dlanove. “Pogledajte ove ruke! I vi imate srca da tako dušmanski udarate po ovim golim ranama! Pa to je sve ispečeno. Vidite li?”

“Žao vam ga je?...Čuo sam već kako ga hvalite kao odličnog učenika! To je bitanga, a ne odlikaš. On ne zaslužuje samo šibe već ga treba kroz prozor naglavačke izbaciti iz ove škole! On je da čuva stoku, a ne da uči školu”, nastavio je učitelj da bjesni.

“Rekla sam vam da idete van i nemojte da to više ponavljam!”, rekla je učiteljica, a zatim je prišla vratima, otvorila ih i dodala: “Izvolite, molim!”

“Dobro, kolegice”, odgovorio joj Čopov crven od bijesa. “Skupo ćeš mi ovo platiti!”, zaprijeti joj i nešto ružno opsova, ali tiho, da se jedva čulo.

“Idiote prokleti!”, viknula je učiteljica za njim i zalupila vratima. “To je zvijer, a ne čovjek i učitelj.”

Potom se obratila meni.

“A ti, Janko, idi kući i ne dolazi dok ti rane ne zarastu. Ali mi najprije ispričaj kako je to sve bilo, tko je kriv za obaranje solunara. Ali hoću istinu. Čuješ li?”

I ja sam počeo. Nisam nikoga optuživao više nego što je bio kriv niti sam pokušao da nekoga opravdam. I dok sam pričao, u razredu je vladala potpuna tišina. Pa iako zbog toga glavni krivci nisu bili pokažnjavani, izuzev što ih je učiteljica dobro izgrdila, ja u njima stekoh još veće neprijatelje i to će oni ostati sve do završetka škole.

To što sam ispričao učiteljici nisam smjeo kazati u kući. Rekao sam im da sam se klizao po ledu i da sam se pri jednom padu dočekao na ruke. Ali previjajući mi ruke, majka zavrti glavom i reče:

“Kakav led? Ovo si se ti negdje gadno opržio.”

Ne sjećam se šta mi je sve stavljala na oprekotine, ali znam da su rane brzo zarasle.

Zbog onog sukoba sa Čopom moja je učiteljica, po svojoj prilici, imala velikih neprilika sa upraviteljem škole. Na to mi je ukazivala činjenica da me dugo vremena nije ni pogledala, a kamo li prišla i stavila ruku na moju uvijek očištanu glavu. Teško sam to podnosio, ali šta sam mogao drugo. Trajalo je to sve do pred kraj školske godine, do drugog, još neprijatnijeg, događaja.

GLAVA PETA

Razbijena kugla

Negdje pred sam kraj druge školske godine doživio sam još jednu veliku nepriliku, čijeg se toka još uvijek veoma dobro sjećam, kao da se dogodila prije samo nekoliko dana.

U školskom cvijetnjaku, koji se nalazio ispred školske zgrade, do same ulice, pored obilja raznovrsnog cvijeća nalazilo se i nekoliko grmova divno rascvjetanih ruža. Te ruže, o kojima je upravitelj posebno vodio računa, zauzimale su središnja mjesta u cvijetnjaku. A da bi im izgled bio što ljepši, u sredinu svakog grma upravitelj je postavio lijepo izrađene i u trobojku obojene štapove, a na njihove vrhove stavio prekrasne šarene staklene kugle.

Toga dana, u vrijeme velikog podnevnog odmora, nekolicina učenika, onih odraslijih, okupila se pored baštenske ograde i sitnim kamičcima počela gađati jednu od tih kugli. Ja sam jedno vrijeme stajao pored njih i promatrao tu igru, ali samo dotle dok me nije počela nervirati nepreciznost onih koji su pokušavali pogoditi kuglu. Tada sam im se pridružio, ali nipošto sa namjerom da razbijem kuglu nego sa željom da pokažem kako se gađa.

“Djeco, tko se smije kladiti da ću je od prve pogoditi?”, upitao sam.

“Hajde da se kladimo da nećeš”, dočeka jedan od njih.

“Hajde da hoću.”

“Nećeš.”

“Hoću.”

“Po što ćemo se kladiti?”

“Po što god hoćeš.”

“Po vruć šamar?”

“Po dva.”

“Važi”, prihvati ovaj.

“Hoćeš li se i sa nama opkladiti?”, zapita jedan iz grupe.

“Hoću i sa vama.”

“Po dva šamara?”

“Važi, po dva šamara, ali ovako: ako pogodim, da vam svakom opalim po dva šamara, a ako ne pogodim da od vas jedan, koji hoće, udari meni dva šamara?”

“Važi, važi”, zagraktaše oni kao da su bili sigurni u moj promašaj i toliko se razgalamiše da za tren privukoše pažnju i ostalih učenika u dvorištu.

Bilo je to vrlo nepromišljeno s moje strane, ne samo zbog eventualnih šamara nego, još više, zbog velikog rizika da se kugla razbije. Ali se više nije imalo kuda. Brzo sam pronašao pogodan kamičak, kojim, po nekoj mojoj procjeni, nisam mogao razbiti kuglu, a onda sam počeo ciljati.

U isto vrijeme svi pogledi su bili okrenuti ka kugli. Svi su očekivali da vide rezultat: pogodak ili promašaj. Ako je pogodim, udarac o staklo će se čuti, a ako promašim, neće se čuti ništa.

Napokon sam zamahnuo i bacio kamičak, koji je pogodio kuglu, ali zbog njegove lakoće udarac se jedva čuo. Zbog toga je nastao spor. Jedni su tvrdili da su dobro čuli udarac, dok su drugi to pobijali. Napokon se sporazumjesmo da se gađanje ponovi i da opklada ostane na snazi.

Da nisu zahtijevali da opklada i dalje važi, odustao bih od drugog gađanja. Ovom prilikom morao sam pronaći malo veći kamičak, da bi se izbjegao novi spor. Vjerovao sam da ni sa njim kugli ne prijete opasnost. Tada sam ponovno naciljao i bacio kamen, ali dok je on još bio u zraku, kugla se već bila rasprsla i nestala sa štapa. Ugledavši to, skamenih se od iznenađenja i straha. I, dabome, kada to i ostali ugledaše, za tren se razletješe po dvorištu, vičući na sav glas:

“A-ha! Eno ga razbio kuglu! Razbio kuglu! O-ho, biće batina.”

Iako sam bio sasvim siguran da je razbijena kugla djelo nekog drugog, bilo mi je jasno da se neću moći opravdati.

Gospodin upravitelj je, odmah čim je došao s ručka, bio obaviješten i žurno je došao da se na licu mjesta uvjeri o šteti koja mu je pričinjena. Saslušavši one koji mu to prvi rekoše,

zaključio je da mu nikakva daljnja istraga nije potrebna. Ja sam bio označen kao glavni i jedini krivac. I dok je on vrtio glavom i razgledao ostatke kugle, ja sam ostao na istom mjestu i čekao kaznu koja će uslijediti.

Znao sam da ću razbijenu kuglu skupo platiti, jer me je upravitelj već upoznao preko onih ranijih izgreda kao nepopravljivog izgrednika i štetočinu. Gledajući jedan mali prsten, koji je ostao od kugle na vrhu štapa, nešto je nerazumljivo šaputao, a onda se okrenuo prema meni i, kipteći od bijesa, počeo:

“Šta si ovo uradio?...Zašto si je razbio, svinjo svinjska?”

“Molim, gospodine upravitelju, nisam je ja razbio”, odgovorih mu, ali u tom trenutku oni isti sa kojima sam se kladio zavikaše:

“Jeste, jeste! On je razbio. Svi smo to dobro vidjeli!”

“A kažeš da je nisi ti razbio?”, upita upravitelj i naredi mi da i ja pođem za njim. Pa tek kada uđosmo u zbornicu, nastavi govoriti.

“Sada mi lijepo kaži zašto si je razbio i što ti je ona smetala.”

“Gospodine upravitelju, opet vam kažem da je ja nisam razbio.”

“Šta nisi, Boga li ti tvoga mangupskogal”, dreknu upravitelj, a onda me uhvati za oba uha i povuče tako snažno da me podiže za više od pola metra, a zatim tresnu o pod.

“Nisi, je li? Nisi?”, vikao je da se čulo na dvorište.

“Nisam, gospodine upravitelju. Da jesam, ja bih vam to rekao!”, odgovarao sam mu ovoga puta kroz plač. Plakao sam više od muke nego od bola, iako sam osjećao da su mi uši razvučene do iznad glave.

“Šuti, magarčino!...Za to ćeš biti kažnjen pred cijelim razredom”, dodade i izjuri iz zbornice.

I samo što smo ušli u razred, on dođe. Došao je da me pred svima kazni, jer kazna ne bi imala onog pravog efekta ako ne bi poslužila i kao upozorenje ostalim učenicima.

“E de, sada kaži jesi li je razbio ili nisi?”, zapita me čim uđe.

“Nisam, gospodine upravitelju.”

“Čujete li ga? A vi kažete da jeste.”

“Jeste, gospodine upravitelju, svi smo to vidjeli”, glasno odgovoriše upravo oni sa kojima sam, još od onog solunara, bio na ratnoj nozi.

“Jesi li čuo?”

“Mogu oni govoriti što hoće, ali ja znam da nisam.”

“Jesi, jesi!”, zavikaše oni isti.

“I još se usuđuješ da mi lažeš, je li, magarčino!”

“Ne lažem, gospodine upravitelju!”

“Šuti i ni jedne više!”, dreknuo je, a onda me je izveo iz klupe i pred cijelim razredom udario mi po četiri vruće na svaki dlan.

“A sada idemo dalje, neka te svi vide kao najvećeg štetočinu ove škole”, reče upravitelj i, uhativši me za ruku, odvede u prvi, zatim u treći i, na kraju, u četvrti razred. U svakom razredu sam dobio još po četiri udarca šibom na svaki dlan i u svakom me je predstavio kao najveću bitangu.

Primivši u tri razreda po osam udaraca, nekako sam izdržao, ali na pomisao da me čeka još osam smučilo mi se. I kada me upravitelj uvede u četvrti razred i kada mi naredi da ispružim ruke, ja mu kroz plač rekoh da ne mogu više.

“Šta ne možeš!?” viknu on i, umjesto po rukama, poče me udarati po glavi i po leđima.

U tom trenutku, ne znam kako mi je to palo na pamet, skočio sam na okvir otvorenog prozora i viknuo:

“Ako me još samo jednom udarite, ja ću skočiti dolje!”

Upravitelj je, u času kada sam potrčao prema prozoru, već bio podigao šibu, ali kada je shvatio moju opasnu namjeru, prestrašeno je viknuo:

“Neee!...Janko, ne skači!”

Dobro sam vidio kako mu se lice, izobličeno od bijesa, najednom preobrazilo u grimasu straha.

“Siđi s prozora! Janko, siđi, molim te! Neću te više ni taknuti, neću, dajem ti časnu riječ”, govorio je.

Moram priznati da me je taj nagli obrat iznenadio. Međutim, upravitelj je dobro znao da moj skok dolje, na tvrdo

tlo dvorišta, ne bi prošao bez težih tjelesnih povreda za mene i velikih neprijatnosti za njega. I sve to zbog jedne obične staklene kugle.

Od tog dana i tog događaja upravitelj se sve više počeo interesirati za mene i za moje učenje.

“Janko, gospodin upravitelj mi je rekao da mu je jako žao što te je onako strogo kaznio pa moli da mu oprostiš”, reče mi jednoga dana učiteljica.

“Gospođice učiteljice, recite da sam mu oprostio i kažite mi još da ja doista nisam razbio kuglu”, odgovorio sam.

Već sam pomenuo da sam bio dobar učenik i da je bilo malo onih koji su bili bolji od mene. Osim toga, nisam bio ni toliko nemiran, kao što bi se moglo zaključiti prema mojim dogodovštinama, a niti sklon bilo kakvim izgredima, osim ako sam bio izazvan i prisiljen da ih učinim. Zato nisam shvatao zbog čega su se u mojoj obitelji, u mom selu, pa i u školi, mnogi spotali o mene. Ta me je sudbina pratila ne samo u tim već i u kasnijim godinama. Šta je to bilo na meni ili u meni što je mnogima smetalo i što ih je izazivalo? Na to pitanje ni danas ne mogu naći zadovoljavajući odgovor.

GLAVA ŠESTA

Šišanje makazama

Nekako na samom početku trećeg razreda imao sam veliku kosu i učitelj Čopo, koji je nekoliko dana zamjenjivao našu bolesnu učiteljicu, naredio mi je da se ošišam i da ne dolazim u školu dok to ne uradim.

Došavši kući, rekoh majci da mi da dva dinara za šišanje, jer da se neošišan ne smijem pojaviti učitelju na oči.

“Kakva dva dinara? Zar tolike pare da dajemo za tvoje šišanje?”, umiješao se najstariji brat.

“Ali ja ne smijem sutra u školu ako se ne ošišam”, rekoh ponovno.

“Pa i nećeš. Ja ću te ošišati, ne brini”, odgovorio mi je brat i posadio me jednom rukom na stolicu, a drugom dohvatio sa police jedne velike kovane makaze. “Bićeš ošišan bolje nego što bi te brico ošišao”, dodao je i počeo da mi reže kosu. Trajalo je to dosta dugo, a kako sam poslije bratovog friziranja izgledao, nisam mogao vidjeti, jer je u kući u to vrijeme postojalo samo jedno jedino ogledalo, i to ono na lampi-petrolejki, koje nisam smio skinuti. I dobro je što to nisam mogao uraditi, jer da sam vidio kako izgledam, sasvim je sigurno da bi sljedećeg dana moje školovanje bilo završeno. Takav se ne bih usudio poći u školu.

Narednog jutra sam ipak pošao na nastavu i ne sluteći kakva me neprijatnost očekuje. Na sreću, imao sam neku veliku kapetinu, od koje se nisam odvajao sve do završetka školovanja i koja je bila dovoljno velika da prekrije cijelu glavu i sakrije sve nedostatke bratovog šišanja. Ali kada sam ušao u učionicu, morao sam je skinuti, a tada je moja unakažena glava izišla na svjetlo dana. Nakon što su učenici vidjeli kako izgledam, nastao je pravi urnebes, koji je rezultirao općom konstatacijom da najviše nalikujem ošišanom jarcu. Izdržao bih ja sva njihova izrugivanja,

možda bih pri tome ponekom na odmoru i nos razbio, ali me je grdno zaboljelo kada se i učiteljica počela smijati.

“Janko, šta si to uradio od sebe?”, upitala me je, a ja sam još više pognuo glavu.

Nakon što se čas završio reče mi da je sačekam. I tek kada su svi učenici izišli iz učionice, izvadila je iz tašne novčanicu od pet dinara i rekla mi: “Evo, pa otiđi kod brice i neka te ošiša kako treba.”

“Ne, neću!”, odgovorio sam i izjurio napolje.

Idući kući, cijelim putem sam razmišljao kako da dođem do ta dva nesretna dinara, ali uzalud. Nisam nalazio nikakve mogućnosti da ih steknem. Morao sam se ponovno obratiti majci pa, iako sam joj kroz plač ispričao šta sam doživio u školi, nije mi mogla odmah pomoći.

“Sačekaj do petka dok odnesem na pijacu koje jaje ili pilicu i, ako prodam, onda ću ti dati”, rekla je da bi me koliko-toliko utješila.

“Ali ja moram sutra biti ošišan!”, odgovorio sam joj.

“A ti nemoj ići u školi, neka vrag nosi i nju i učitelje!”, odvratila je majka ljutito.

Ne vidjevši nikakvu mogućnost da sutra prije nastave, sa dva dinara, pođem brici, odlučio sam poslušati majku i do petka izostati iz škole. Bio sam svjestan da će me za tri dana nedolaska učiteljica propisno izgrditi, a možda i kazniti, ali i to mi se činilo boljim rješenjem od ponovnog izlaganja porugama mojih školskih drugova i drugarica.

Tada, kada sam donio odluku da do petka ostanem kod kuće, pomislio sam da bih mogao poći u ribolov sa vršom. Znao sam gdje moj otac krije vršu, a sjećao sam se i načina kojim je on sam majstorski lovio ribe. Istina, on je to radio svega dva-tri puta u godini, i to uoči Božića i u vrijeme velikog posta.

Još prije nego što bi pošao u ribolov, nasjekao bi i uvezao nekoliko snopova trnja. Tim snopovima pregradio bi jaz na rječici Okašnici, i to tek kada bi se dobro smračilo. U to doba su se, po njegovoj priči, cijela jata pastrmki spuštala sve do samog mlina i tek kada bi one prošle, otac je stavljao snopove trnja, ostavljajući samo uski prolaz, ispred kojeg bi stavljao vršu. Za takav ribolov bila su potrebna dvojica. Jedan bi sa svjetlom,

obično sa upaljenim lučem, ostao pored vrše, dok bi drugi sišao do mlina i kakvim kolcem natjerivao ribe uz vodu prema vrši. U samo jednom takvom pokušaju u vrši se moglo naći i do desetak kilograma pastrmke, a zajedno sa snopovima trnja ponekad bi se na obalu izbacilo još toliko.

Pozvao sam Pašu da pođe sa mnom i on je odmah pristao. Ne gubeći vrijeme, uzeli smo potreban alat i pošli na sječu trnja i kolaca kojima ćemo snopove trnja pričvrstiti u vodi. Još za dana sve je bilo pripremljeno. Trebalo je samo sačekati mrak da ribe siđu niz rijeku.

Paša je, kao jači, sa upaljenim lučem ostao kod vrše, a ja sam sa jednom motkom, počev od mlina, natjerivao ribe prema njemu. Ulov je bio iznad naših očekivanja: oko pet kilograma pastrmki. Još iste večeri stariji brat ih je odnio i prodao jednom od gostioničara. Koliko je za njih dobio, mene nije mnogo interesiralo. Važno mi je bilo jedino to da sam obezbijedio novac za šišanje. Bila je to ujedno i moja prva novčana zarada u životu.

Narednog dana ustao sam u zoru i još prije otvaranja radnji stajao sam pred jednom brijačnicom. Ugledavši me nešto kasnije tog jutra, i to do gole kože ošišanog, učiteljica se nasmijala.

GLAVA SEDMA

Slomljena trešnjina grana

Poslije tog, još jednog u nizu za mene neprijatnih, događaja život u školi potekao je normalno. Prošla je jesen pa i duga teška zima. Snijega je nestalo skoro preko noći. Došlo je proljeće, nekako iznenada, i to odmah ono pravo. Ubrzo se na poljima pojaviše orači. Malo zatim ozelenješe lugovi i livade, rascvjetaše se bašte i voćnjaci, te život poteče svom silinom.

Jednako oživi i naša školska bašta. Svakoga dana smo u njoj morali raditi po jedan sat. Jedni su štijali, drugi grabuljali, a treći pravili gredice, dok su oni odrasliji i sposobniji sijali i presađivali povrće. Sve te poslove obavljali smo pod strogim nadzorom gospodina upravitelja.

Uz rad učenika i stručni nadzor nastavnika, bašta se svake jeseni i svakog proljeća obrađivala po svim agrotehničkim propisima, zbog čega je dobro napredovala i redovito donosila obilan urod. Većini učenika rad u bašti pričinjaao je veću radost od sjedenja u učionici. Zbog toga smo se svakog puta kada se vršilo odabiranje onih koji će raditi u bašti propinjali na nožne prste da bismo izgledali viši i bili izabrani. A dok smo radili, nastojali smo da nas upravitelj zapazi, zapamti i ima u vidu prilikom budućih odabiranja.

Bašta je bila velika i podijeljena na dva dijela, na voćarski i povrtarski. Upravitelj je bio dobar poznavatelj i voćarstva i povrtarstva. Najveći dio svog radnog vremena provodio je u bašti, bilo sa učenicima bilo sam. Mnogi od nas učenika prvi put u toj bašti vidjeli kako se sije, sadi ili presađuje povrće, kako se plijeve, okopavaju i zalijevaju nasadi, kako se kaleme i kemijski štite voćke i, najzad, kako se ubiru zreli plodovi.

U tom velikom voćnjaku, pored raznih sortnih voćaka, nalazilo se i nekoliko stabala trešanja, koje su visoko rasle i dobro

rađale. Među njima bilo je i jedno stablo visoko kao telegrafski stub, ali sa veoma malom krošnjom na vrhu. Njezini su plodovi prvi dozrijevali, zbog čega su cijela jata ptica navaljivala na njezine grane. Upravitelj se živ jeo gledajući te gotovane kako se umjesto njega slade prvim sočnim trešnjama. Za vrijeme odmora bacali smo se kamenicama na ptice i tako ih tjerali, ali kada bismo se vratili u učionice, one bi se ponovno vratile.

Jednog dana, da bi spasio bar nešto od plodova, upravitelj je donio jednu omanju koricu privezanu na dugom konopcu pa kada smo se okupili oko njega, upitao je:

“Tko se od vas može uspeti na onu trešnju i obrati je, ali da ne tresne i ne polomi noge?”

Bilo nas je mnogo koji smo podigli ruke uz zaglušnu galamu, ali on iz tog velikog broja odabra samo trojicu, među kojima i mene.

“Vas trojica pođite za mnom, a vi ostali ostanite tu i gledajte”, reče pa kada uđosmo u baštu, nastavi: “Hajde, tko će prvi okušati sreću?”

“Molim, ja ću”, prvi se javi jedan učenik četvrtog razreda i nama dvojici ne bi drago što će njemu pripasti slava i što će se, usto, najesti prvih zrelih trešanja. Ali, na našu radost, poslije neuspjelog pokušaja naš stariji drug stidljivo odustade od penjanja. Drugi kandidat je bio nešto vještiji, ali ni on ne stiže do prvih grana. Tada i ja dođoh na red pa, opasavši kraj konopa oko sebe, priđoh stablu, koje mi se u tom trenutku učini dvostruko višim nego kada sam ga gledao iz dvorišta. I još prije nego što sam krenuo, začuh upravitelja, koji reče:

“Čini se da od branja neće biti ništa.”

U tom trenutku pomislio sam da bi bilo bolje odustati prije pokušaja, jer bih se tako manje osramotio. Ali tada začuh one iz dvorišta, koji, vidjevši me kako oklijevam, zavikaše:

“Eno ga, ni on ne može!”

Ja tada pljunem u dlanove pa, obgrlivši stablo, krenem uz njega. Negdje do iznad polovine stabla uspuzao sam lako i brzo, ali je druga polovina išla sve sporije i teže. Upinjao sam svu snagu i pomicao se uvis stopu po stopu. Kada sam stigao u blizinu krošnje, umalo da nisam skliznuo nazad. Kako sam se ipak održao i kako sam dohvatio najnižu granu, ni kasnije mi

nije bilo jasno. Ali kada sam se zakačio za prvu granu, sve je išlo mnogo lakše.

“Bravo, Janko, bravo!”, uzviknuo je upravitelj i odmah, šaleći se, dodao: “Pa neka mi sada netko kaže da čovjek nije postao od majmuna.”

Njegova primjedba izazva opći smijeh među stotinama promatrača u dvorištu, ali ne zasmija i mene. Znao sam da ću bar jedno vrijeme morati nositi, kao nadimak, to ružno ime čovječijeg pretka i da ću se morati čak i tjelesno obračunavati zbog njega.

Prema upraviteljevim uputstvima, trešnje sam morao brati zajedno sa peteljka, što mi je otežavalo posao. Plodovi su bili veoma krupni i slatki. Berući ih i stavljajući u korpu, svakog časa sam pogledao dolje u upravitelja pa kada bih se uvjerio da je odvojio pogled od mene, ja bih to iskoristio da dvije-tri trešnje ubacim u usta. Međutim, oni iz dvorišta su pozorno pratili svaki moj pokret pa su često uglas vikali:

“Eno ga jede! Eno ga jede!”

Na to je upravitelj reagirao.

“Ne jedi gore, kujac jedan! Kada sve obereš i siđeš dolje, dobićeš svoje!”, dovikivao mi je, ali ja nisam odustajao.

Za nepun sat trešnja je bila obrana svuda osim sa jedne jedine grane, koju nikako nisam mogao dohvatiti. Upravitelj je promatrao kako se mučim i, plašeći se da ne padnem, doviknuo mi.

“Ne naginji se toliko, pusti je k vragu!”, ali ga ja ne poslušah već se još više ispružih.

Dohvatio sam je i počeo savijati prema sebi.

“Pazi, prelomiće se! Pazi, puknuće! Čuješ li?”, nastavljao je upozoravati upravitelj.

“Neće, gospodine upravitelju, ja ću nju polako.....”

Nisam do kraja ni izgovorio ono što sam namjeravao, a grana se prelomi i odlomljeni dio počeo padati pravo na upravitelja.

“Eto, magarčino jedna!”, reče on, a kada vidje da će mu grana pasti na glavu, odskoči u stranu i još ljuće nastavi.

“Kujac jedan! Jesam li ti rekao da će se prelomiti? Jesam li, majmune majmunski! Silazi dolje!”, bjesnio je, mašući svojom debelom štapinom, koju je uvijek nosio sa sobom.

Uplašen njegovim prijetnjama, spustio sam korpicu i bacio konopac, a zatim sam se počeo polako spuštati, ali samo do najdonje grane. Tu sam zastao i čekao da se upravitelj makar malo udalji pa da tek onda skliznem niz stablo.

“Šta je sada, šta čekaš?! Brzo dolje, magarčino neposlušna!”

I meni ne preosta ništa drugo nego da siđem. Ali kako izbjeći siguran udarac njegovog štapa, još uvijek nisam znao. Nesretna zadnjica je uvijek najgore prolazila: i kod kuće, i u polju, i u školi. Uvijek i svuda ona je plaćala glavne račune pa sam znao da će platiti i prelomljenu trešnjinu granu. I da bih je sačuvao bar od te kazne, kada sam se spustio do polovine stabla i vidio kako je upravitelj već podigao štap i samo čekao da siđem, ja sam se naglo odbacio od stabla i skočio. Na moju još veću nesreću, pao sam u sredinu jedne gredice sa krupnim, ali još zelenim jagodama. Tako sam napravio drugu, možda i veću štetu. Vidjevši šta sam uradio, upravitelj se u prvi mah uplašio da nisam što slomio u sebi, ali kada je vidio da mi nije ništa pa kada je još ugledao pogažene jagode, dreknuo je:

“Šta si to napravio, bitango jedna!?”

Sa uzdignutim štapom potrčao je za mnom, ali ga ja nisam čekao nego sam u nekoliko skokova već bio izvan bašte. Sve u svemu, upravitelj je ipak bio zadovoljan. Kada se smirio, pozvao me je u zbornicu i, dajući mi pregršt trešanja, rekao: “Evo ti ovo malo trešanja. Zaslužio si ih. Ali si isto tako zaslužio i dobre batine zbog one slomljene grane i pogaženih jagoda, koje ti neću lako oprostiti.” Zatim me je blago povukao za uho i dodao: “Hajde, sada se gubi!”

Međutim, sa upraviteljevom primjedbom da je čovjek postao od majmuna imao sam mnogo više neprilika nego sa njim samim. Čim sam sa dobijenim trešnjama ušao u učionicu, nekoliko učenika zavika: “A evo i našeg majmuna!”, na što sam im najozbiljnije zaprijetio.

“Onome tko me još jednom nazove majmunom nos ću razbiti.”

Ta je opomena učinila svoje, ali je bilo i onih koji je nisu ozbiljno shvatali i koji me se nisu plašili. Sa njima sam se morao tući, a u tim tučama nisam uvijek dobro prolazio.

GLAVA OSMA

Nezaboravni prijatelj

To je bila ona, Otalija, moja draga i nezaboravna učiteljica, a u isto vrijeme i moj veliki prijatelj. Da nije bilo nje i njezinog velikoljudskog odnosa prema meni, ja bih vjerojatno još u prvom razredu, a u drugom sasvim sigurno, završio svoje školovanje. Na sreću, zahvaljujući njoj, nije bilo tako.

U prednjim klupama obično su sjedila, i to u svim razredima, gradska djeca. Njihovi roditelji su bili trgovci, obrtnici ili državni činovnici i o njima se, u svakom pogledu, vodilo više računa nego o djeci sa sela. Jedini izuzetak bili smo ja i moj drug Paša. Sjedili smo u prvoj klupi trećeg reda, premda nismo bili građani. I to je bilo upravo ono što je tim gazdinskim ili gospodskim kćerima i sinovima posebno smetalo. Ne jedanput su nam to, i na razne načine, davali do znanja.

Ja to nisam primjećivao u prvom pa ni u drugom razredu. Sve dok mi učitelj Čopo nije naredio da se ošišam. Nije to bio slučaj samo sa mnom već i sa ostalom djecom sa sela. To se nije dešavalo gradskoj djeci, jer su njihove kose uvijek bile dobro oprane i počesljane, zbog čega nije postojala opasnost da postanu legla insekata parazita.

Njihova netrpeljivost, a naročito prema meni, prenosila se iz razreda u razred i sve više se pretvarala u otvorene napade. Njihova agresivnost se naročito povećavala kada nije bilo naše učiteljice, a posebno kada bi je zamjenjivao Čopo. U tim prilikama rijetko bi kada prošao dan bez tegljenja za uši i bez udaranja šibom po dlanovima ili bar bez čvoka po ošišanoj glavi.

Braneći me, učiteljica je u svim prilikama isticala moje dobro učenje i govorila da sam izuzetno bistar i darovit i da ne bi smjeli tako rđavo postupati sa mnom. Kao najjači dokaz za to bile su moje zadaće, koje im je često pokazivala, ističući

ih kao primjer. Međutim, upravo te pohvale upućene na moj račun izazivale su kod njih strašnu ljubomoru, koja se sve više pretvarala u otvorenu mržnju.

Kasnije sam saznao da se od svih onih koji su me učili jedino upravitelj donekle slagao sa mojom učiteljicom, priznajući da sam dobar učenik, ali naglašavajući da moj uspjeh proizilazi više iz nekog prkosa i učiteljicine pretjerane brige za mene nego što je rezultat moje darovitosti i bistrine.

Upravitelj je bio, što se tiče mog učenja, u pravu, jer da sam posjedovao neku nadprosječnu darovitost i bistrinu, morale bi ostaviti nekog traga i u kasnijim godinama. Međutim, ja u svom životu nisam ni u čemu prevazišao prosječnost.

Iako mi je priznavao dobre rezultate u učenju, upravitelj mi nije praštao česte svađe i tuče. Mnogo kasnije saznao sam, i to upravo od njega, da su mu roditelji nekih učenika u nekoliko navrata otvoreno prigovorili kako u njegovoj školi vlada pravo divljaštvo, jer im djeca često dolaze plačujući, ponekad i sa razbijenim nosevimama. Da li je time želio opravdati sve one batine koje sam od njega dobio?

Moram priznati da sam teško podnosio oholo držanje gradske djece, posebno ono njihovo izazivanje sa rumenim kiflama, sendvičima sa šunkom, jajima, maslacem i drugim đakonijama. Gledajući ih kako se za vrijeme odmora slaste i maste, kako one poslastice grickaju i kako se oblizuju, kako zbog sitosti dugo žvaču i mljackaju, često mi je dolazilo da ih samo zbog toga tučem, ali su me upraviteljeve kazne u tome sprječavale. I šta sam im drugo mogao nego da im se boljim učenjem osvećujem, da ih svojim dobro naučenim i lijepo ispisanim zadaćama izazivam i da im se rugam. Posebno sam uživao kada bi me učiteljica pozvala na tablu da nekog od njih ispravim. Ja bih tada sav treperio od radosti i sreće što sam dolazio u priliku da im odmah na prvom odmoru kažem da su, i pored svega što imaju, blesavi i glupi.

Da li je sve to draga učiteljica primjećivala i da li joj je godilo sve što sam činio, ne znam. Ali znam da se podjednako odnosila prema svim učenicima, bez obzira da li su bili sa sela ili iz grada, da li su potjecali iz siromašnih ili bogatih obitelji. Znam i to da je bila protiv tjelesnog kažnjavanja i da je ne jednom rekla

da ono daleko više šteti nego što koristi. Za nju je učenje bilo najvažnije mjerilo učenikove vrijednosti.

Pamtim da je za svo vrijeme ostala dosljedna svojim načelima i ne sjećam se da se ikada poslužila šibom, šamarom, klečanjem na koljenima ili bilo kojom drugom sličnom kaznom. Zbog toga su joj ostali nastavnici zamjerali, govoreći kako su učenici u njezinom razredu najgori i najraspušteniji.

Sjećam se, kada sam odbio da primim od nje novac za šišanje, nekoliko dana poslije toga mi je rekla:

“Janko, dobro si učinio što nisi primio onih pet dinara. Ne treba se navikavati na milostinju, jer ona ponižava svakog. I onog tko je prima, a i onog tko je daje. Ti si pun ponosa i to me posebno raduje. Ali bojim se da ćeš zbog toga loše proći u životu. Ali ne plaši se toga, najljepše je i najvrjednije ono što se svojim vlastitim trudom zaradi. Zbog toga i nadalje dobro uči, kako bi jednoga dana postao sposoban da sam sebi zarađuješ sve ono što ti bude potrebno za život.

I kad god mi je nešto govorila, ja sam se sav pretvarao u uho i netremice je gledao pravo u oči, kao što je i ona mene gledala. Istina, mnogo toga tada nisam shvatao, ali sam odlično zapamtio sve ono što mi je još tada bilo razumljivo.

Nekako pred kraj trećeg razreda počela je praviti sve češće izostanke. Pa i kada bi došla, događalo se da zbog napada kašlja često mora izlaziti iz učionice i ostajati vani sve dok se kašalj ne zaustavi. Vidno je postajala sve bljeđa i sve mršavija, tako da je na kraju više nalikovala na sjenku nego na živo biće.

Za vrijeme njezinih izostanaka najčešće ju je zamjenjivao učitelj Čopo, koji još nije bio zaboravio onaj sukob sa učiteljicom zbog mene. Tako me je odmah prvoga časa izveo na tablu i dao zadatak kojeg još nismo bili učili. Jasno, nisam ga znao riješiti i za to sam dobio kaznu od četiri udarca šibom i klečanje za tablom sve do prvog odmora. Poslije nekoliko takvih, ponovljenih, kazni i učiteljeve očigledne namjere da me sroza na mjesto najveće neznanice u razredu, odlučio sam da ne dolazim u školu sve dok se učiteljica ne vrati. Na moju veliku sreću, moj je izostanak potrajao svega tri dana.

“Janko, šta je to s tobom? Zašto si izostao tri dana?“, upitala me je, iako je lako mogla pretpostaviti šta se dogodilo.

Nisam joj mogao odgovoriti zbog suza koje su mi kao kiša potekle niz lice.

“Dobro, dobro to ćeš mi reći kasnije”, dodala je i nastavila sa nastavom.

A onda je došao njezin posljednji čas u školi. Sjećam se, bio je veoma lijep majski dan. Veliki prozori u učionici bili su širom otvoreni i kroz njih su dopirali mirisi rascvjetalih lipa i divljih kestenova. Tog jutra učiteljica je došla samo da se oprostí od svojih učenika. Na sebi je imala divnu plavu haljinu i svileni šal iste boje, bijeli šešir i prozirne bijele rukavice. Lice joj je bilo veoma blijedo, a uši skoro prozirne. Ugledavši je na vratima, skočili smo iz svojih klupa i, kao nikad do tada, dočekali smo je složnim pozdravom: “Ljubim ruke”.

Popevši se na katedru, nekoliko trenutaka nas je gledala i tek onda počela govoriti.

“Draga djeco, dragi moji učenici....došla sam samo da vas još jednom vidim i da se, možda zauvijek, oprostim sa vama. Teško mi je što vas moram napustiti, a još više mi je žao što neću zajedno sa vama dočekati kraj i ove treće školske godine... Bili ste mi dobri učenici i ja sam veoma, veoma zadovoljna sa vama.”

Slušajući je, mnogi su već brisali suze, a jedan od njih bio sam i ja.

“Još malo pa će i ferije, a poslije njega poći ćete u četvrti razred”, nastavila je, ali sve teže. “U četvrtom vas čeka gospodin upravitelj, koji je vrlo strog, ali je i pravedan. On od učenika mnogo traži, ali i daje ono šta tko zasluži...Ti, Janko, moraćeš povesti malo više računa o sebi, da ne bi ponovno napravio kakvu glupost, kao što je bila ona sa onom nesretnom kuglom.”

“Gospođice učiteljice, sada vam kažem da je nisam ja razbio”, odgovorih joj kroz suze.

“Jesi ili nisi, svejedno je, jer si je ti svojom kožom platio... Poslušaj moj savjet i okani se tih svojih nestašluka i uči još bolje nego do sada. Ne bih željela da me bilo tko od vas osramoti u sljedećem razredu.”

“Nećemo! Nećemo!”, obećasmo joj složno.

“Za to vam unaprijed hvala i...zbogom, draga djeco!”

To su bile posljednje njezine riječi, poslije kojih je i sama morala zakrenuti glavu i obrisati suze.

Otišla je i ja je više nikada nisam vidio niti sam šta saznao o njezinoj sudbini. Nisam se ni raspitivao, jer sam se plašio da ću čuti ono najgore. O njoj su u meni ostala draga sjećanja. Ostale su divne uspomene na jedan svijetao ljudski lik mog djetinjstva.

GLAVA DEVETA

Moj drug Paša

Već sam spomenuo svog najboljeg druga u tim godinama, Stipicu, kojeg smo svi u školi i u selu nazivali nadimkom Paša. Bio je stariji od mene dvije godine. Bili smo ne samo susjedi već i bliži srodnici i godinama smo ostali nerazdvojni. Paša je bio veoma nemiran, zbog čega ga je majka često tukla.

Moji roditelji su činili sve da me odvoje od njega, ali im to nije uspjelo. Radije sam podnosio i batine nego se odvajao od njega. Kroz sva četiri razreda imao je uglavnom slabe ocjene i sa velikom se mukom provlačio iz razreda u razred.

Već je i u tim godinama bio veoma razvijen i jak. Malo ih je bilo i u višim razredima koji su bili jači od njega. Zbog toga su se ponekad udruživali i napadali ga, ali su i pored toga češće izvlačili deblji kraj.

Vjerujem da bismo i ja i on daleko bolje prošli da smo bili razdvojeni. Tako smo često jedan zbog drugoga izvlačili deblji kraj.

Sve razmirice i svađe, prijetnje i podvale nastale među nama za vrijeme nastave završavale bi se posljednjeg dana školske godine, kada smo se morali udružiti zbog konačnog obračuna sa našim neprijateljima. Pripreme za taj obračun otpočinjale su obično mnogo ranije, kako bi se unaprijed moglo znati tko je s kim i tko je protiv koga. I tek što bi se podijelila svjedočanstva, još u školskom dvorištu otpočele bi prve čarke, dok je pravi rat započinjao tek na ulicama.

Paša je tokom školske godine morao izbjegavati izgrede zbog svojih slabih ocjena, međutim, kada bi dobio svjedodžbu, ništa ga nije sprječavalo da sudjeluje u tim učeničkim obračunima i da u njima uvijek bude jedan od glavnih sudionika, bilo kao izazivač bilo kao izazvani. Tako sam i ja, zbog obaveze da mu

vraćam dugove, bio primoran zajedno sa njim ulaziti u okršaje, iz kojih je teško bilo izvući se bez dobrih batina, a ponekad i razbijene glave.

Nekako pred kraj školske godine u trećem razredu saznali smo za prijetnje koje su nam uputili neki dječaci. Bila je to grupica gradske djece, među kojima su se nalazili i oni s kojima sam ja bio već odavno na ratnoj nozi. Ovom prilikom prijetnje su upućivane više Paši nego meni, zbog toga što me je u nekoliko navrata uzeo u zaštitu pri pokušaju njihovih napada. Paša se nije mnogo osvrtao na te prijetnje pa je samo odgovorio:

“Neka probaju.”

Međutim, što se više približavao dan raspusta prijetnje su postajale sve brojnije i sve glasnije, tako da se i sam Paša ozbiljno zabrinuo. Razmišljajući kako da se odbranimo, dočekali smo i taj dan. Stigli smo u školu prilično rano. Dvorište je postajalo sve punije i bučnije. Pašu je brinulo i to da li će dobiti prolaznu ocjenu, jer na ponavljanje razreda nije smjeo ni misliti. Ja sam ga cijelim putem hrabrio, govoreći da će proći.

Sjedeći u jednom uglu, jeli smo sir i kukuruzu. Po završetku tog skromnog objeda pošli smo na bunar da pijemo vodu. Međutim, oko bunara je bila cijela gužva. Trebalo je stati u red i čekati, ali zbog neprekidnog gurkanja, prolijevanja, a najviše zbog prekorednog upadanja onih starijih i jačih, red se vrlo sporo pomicao. Zastoj bi pogotovo nastao kada bi se kofa ispraznila i kada je trebalo izvaditi drugu vodu. Paša je nekoliko puta htjeo izići kako bi pesnicama pokušao napraviti više reda, ali sam ga ja svakog puta spriječio da to učini. Kada smo najzad stigli sasvim blizu bunara, ugledamo ispred sebe onu grupicu dječaka koji su nam uputili prijetnje.

“Paša, eno ih!”, prišapnem mu.

“Neka ih, neka, ništa ti ne brini. Pravi se kao da ih i ne vidiš”, odgovorio mi je Paša.

U isto vrijeme primijetio sam kako se o nečim tiho sašaptavaju i pri tome često osvrću i gledaju u nas. Ni pomisliti nisam mogao da bi se usudili još prije podjele svjedočanstava započeti kavgu.

Napokon stigismo sasvim blizu bunara. Ispred nas su bila još samo njih trojica. Ali umjesto da se napiju i da odu, gledajući

u nas, počeše izvoditi kojekakve gluposti. Promatrali smo ih i slušali i bilo nam je jasno da nas neće ostaviti na miru. Tek na Pašinu intervenciju, dvojica od njih se napiše i malo odmaknuše ustranu. Ispred mene je ostao još jedan, a bio je to sin jednog bogatog trgovca. I dok je on oklijevao sa pijenjem, primijetismo da se oko one dvojice izmaklih već okupilo njih još nekoliko i svi su sa očekivanjem gledali u nas.

“Šta je? Što ne piješ i što se ne mičeš ispred nas?!”, dreknu Paša na onog ispred mene.

“Čekaj! Što si navalio?”, odgovorio mu je on, zatim je lončićem zahvatio vodu, ali ju je odmah zatim izlio, kao da je nešto bilo u lončiću. Potom je zahvatio drugu vodu i lagano počeo da pije. Vidjelo se da pije na silu, sa namjerom da nas isprovocira. Tu njegovu svinjariju promatrali smo i mi i njegovi drugovi i dok smo mi strpljivo čekali, oni su se glasno smijali.

“Hajde, makni se već jednom!”, ponovno će Paša i rukom mi dade znak da ga uklonim silom ako neće milom. Ali ja to ne htjedoh. Čekao sam da i oni iza nas otpočnu negodovati.

“Rekao sam ti da čekaš!”, ponovno će izazivač pa, prolivši vodu koju je pio, opet napuni ločić. Tek tada i oni iza nas zagalamiše na njega da se makne s bunara, ali se on ni tada ne pomaknu već ponovno poče da pije.

“Vidi ga kako je cijedi kroz zube, kao konj!”

“Ne kao konj već kao magarac!”

“Ej, ti iza njega, udari ga već jednom! Šta čekaš?”

“Salij mu taj lončić za vrat!”

Jedan za drugim vikali su oni iza mene, ali ja sam i dalje strpljivo čekao, ne želeći da ovog puta prvi započnem kavgu. A on je upravo čekao da ja to učinim. Ja sam mu prišao i zatražio da mi da lončić tek onda kada je bilo očigledno da više ne može piti.

“Hoćeš da piješ?”, zapita on.

“Hoću, zbog toga i čekam”, odgovorih mu.

“Dobro, dronjo, evo ti ga”, reče, ali prije nego što mi ga dade pljunu u njega, dodavši: “Evo ti pa pij!”

I šta je drugo preostalo? I šta bi ma tko drugi uradio da je bio na mom mjestu? Udario sam ga, i to svom snagom pravo u nos, tako da mu je odmah potekla krv. U istom trenutku njegovi

drugovi navališe na mene. Ali je i Paša odmah stupio u akciju i za čas se oko nas napravi veliki krug, iz kojeg su jedni bodrili nas, a drugi naše protivnike. Tako je nastala opća galama.

A onda se najednom, kao da je s neba pao, na licu mjesta stvorio i učitelj Čopo, koji je, probijajući se između učenika, vikao:

“Šta vi to radite, razbojnici jedni?!”

“Bježimo, Paša!”, viknuo sam i jurnuo iz dvorišta, obarajući ispred sebe sve koji se nisu htjeli ili uspjeli skloniti, a i Paša za mnom. Vidjevši to, Čopo zavika:

“Držite ih! Uхватite ih!” i tako za mnom i Pašom potrča cijela kolona učenika.

U toj jurnjavi, praćenoj strahovitom vikom, u jednom trenutku, jedan učenik iz četvrtog razreda, sustiže nas i uhvati mene za ruku, ali ga Paša snažno udari i obori na cestu. Za to vrijeme pristigoše i ostali i za čas nas opkoliše.

“Gotovi smo”, pomislih.

Međutim, u tom trenutku Paša odnekud izvadi pravu pravcatu nožinu i dreknu:

“De, ako netko smije, neka nam priđe!”

Kada progonitelji ugledaše Pašino oružje, naglo ustuknuše i napraviše nam slobodan prolaz. Više se nitko ne usudi da potrči za nama, ali ni mi se nismo smjeli vratiti u školu da primimo svjedočanstva.

Nakon što smo trkom projurili kroz grad, Paša predloži da skrenemo prema Vrbasu i da se na njegovoj obali dogovorimo šta ćemo dalje raditi.

Tek kada smo sjeli i dobro se izduvali od dugog trčanja, počelo nam je dolaziti u glavu kakvu smo nepromišljenu glupost napravili. Ostali smo bez svjedodžbi, a nismo znali kako ćemo doći kući bez njih. Šta ćemo reći roditeljima?

“Šta da radimo?”, upitao sam Pašu, znajući već šta nas čeka.

“Kazaćemo da nije bilo svjedodžbi, eto šta”, odgovori on naivno, kao da naši drugovi neće još istog dana svima u selu ispričati šta se dogodilo.

Kućama dođosmo tek kasno uvečer. Moji su već sve saznali, tako da mi nije preostalo ništa nego da potvrdim ono što su čuli.

“A što si se tukao?” počeo me je strogo ispitivati najstariji brat.

“Pa čuo si da mu je ono građansko pseto pljunulo u lončić”, umjesto mene odgovorila mu je majka.

“Je li istina da je pljunuo?”, zapita otac.

“Jeste, pljunuo je i rekao da tu pljunutu vodu pijem.”

“E pa neka si ti njemu zbog toga rascopao nos pa kud puklo da puklo”, odgovorio je otac, očigledno zadovoljan što sam to učinio.

“Ali za to će odrapiti još jednu godinu u istom razredu”, dodade najstariji brat i time je taj događaj, bar u mojoj obitelji, bio okončan.

Paša je, međutim, prošao mnogo gore. Majka ga je na mrtvo ime isprebijala. Stražnjica mu je bila sva u modricama, tako da nekoliko dana nije mogao sjesti na nju.

Po isteku raspusta ponovno se nađosmo u školskom dvorištu i sa poznatim drugovima. Sve što je prošlo bilo je već i zaboravljeno. Prilazili smo jedan drugom, pozdravljali se i rukovali. A onda je zazvonilo zvono za ulazak u učionice.

Ja sam još prije dolaska bio čvrsto odlučio da uđem u učionicu četvrtog razreda, a Paša je govorio da idemo u treći, jer smo, po njegovom uvjerenju, obojica propali. Popevši se na kat, zastali smo neodlučni kamo da pođemo.

“Janko, ja ti kažem da smo propali”, ponavljao je Paša.

“A ja tebi kažem da nismo”, jednako uporno odgovarao sam mu.

“Dobro, ti idi u četvrti, a ja ću u treći”, na kraju je odlučio Paša i ja odoh u učionicu četvrtog razreda i sjedoh u isti red i u istu klupu kao i u prethodnim razredima. Nedugo zatim dođe i Paša i, sjedajući pored mene, poče prijetiti.

“Čuješ li, budemo li propali i budemo li odavde protjerani nazad u treći razred, drži se dobro!”

“Ne boj se, naše ocjene iz trećeg razreda su već bile zaključene prije nego što smo se potukli i pobjegli”, odgovorio sam mu i to ga je donekle umirilo. A onda je u učionicu ušao

gospodin upravitelj i mi skočismo da ga glasno pozdravimo sa "ljubim ruku".

"Jesmo li svi tu?" upitao je sjedajući za katedru pa, rastvorivši dnevnik, otpoče sa prozivkom. Nas dvojica zadrhtasmo kao dva lista na vjetru. Znali smo, ne budem li ja prozvan prvi, kao i u prethodnim razredima, da smo propali i da ćemo još jednu godinu provesti u staroj učionici. A onda je upravitelj, podigavši malo glavu, glasno izgovorio moje prezime i ime.

"Ovdje", skočio sam i veoma glasno odgovorio. Međutim, Paša još nije bio siguran za sebe. Morao je čekati do pred sam kraj prozivke da bi saznao da li će se radovati ili žalostiti. Na kraju je i on bio prozvan i našoj sreći nije bilo kraja.

Međutim, uskoro nam je ta radost bila prepolovljena. Tek što je zatvorio dnevnik i stavio ga u ladicu, upravitelj je ustao i strogim pogledom obišao cijeli razred, a zatim je, još strožijim glasom, zapitao:

"A gdje su ona dva razbojnika koji se onako krvnički tuku u školskom dvorištu?"

"Eno ih, gospodine upravitelju", prvi se javi onaj glavni krivac i rukom pokaza na nas.

"E pa da, tko bi bio drugi nego oni! To su već stari i dobro znani izgrednici ove škole. E pa da vas čujem! Hajde, Janko, da čujem zašto ste se onako dušmanski tukli. Tko je prvi započeo i zbog čega?"

Ja sam, ne oklijevajući, počeo. Ispričao sam mu sve onako kako je i bilo.

"Je li istina da si mu pljunuo u lončić?", upitao je upravitelj mog protivnika.

"Nije, gospodine upravitelju", odgovorio je ovaj.

"Eto, čuješ li? Nije pljunuo."

"Molim, jeste, svi su to vidjeli", rekoh i tada se počеше javljati i ostali učenici. Jedni su govorili da nije, drugi da jeste i upravitelju je bilo teško saznati šta se doista dogodilo.

"Pa što nisi došao i prijavio ga ako je to napravio, umjesto što si ga onako dušmanski udario?", nastavio je upravitelj. "Ja tebe, Janko, pratim još od prvog razreda i dobro pamtim sve tvoje svinjarije koje si do sada počinio." Nakon toga je pogledao

u Pašu i nastavio. "A i tebe sam dobro zapamtio. Zato ćete sada obojica dobiti po deset udaraca po turu, da vam takvo što više nikada ne padne na pamet."

"Hajde izlazi ti prvi i dođi ovamo", pozvao je prvo mene i ja iziđoh i nagnuh se preko prve klupe srednjeg reda, na kojoj su se, u svim razredima, takve kazne izvršavale.

Na moju sreću, imao sam na samom turu jednu veliku i debelu zakrpu, koja mi je u dobroj mjeri zaštitila stražnjicu.

GLAVA DESETA

Upravitelj proriče

Nekako pred sam kraj četvrte školske godine, koja je, mogu reći, protekla bez nekih događaja koje bi bilo vrijedno spomenuti, dogodilo se nešto što me je strašno ranilo i što me je dugo pozljeđivalo. Bio je kraj aprila, a vrijeme je bilo sunčano i toplo. Samo sam jednim uhom slušao upraviteljevo predavanje i svakoga časa sam se, kao i ostali učenici, okretao ka otvorenim prozorima, da bih bacio pogled na blistavi proljetni dan i slušao raspjevane ptice načičkane po krošnjama obližnjih lipa i divljih kestenova.

Primijetivši, vjerojatno, našu nepažnju prema njemu i njegovom predavanju, upravitelj je prestao govoriti, ali nije prestao šetati između klupa. I dok smo se mi sada još više gurali, štipali i šapatom razgovarali, dotle je on, lagano i zamišljeno, šetao po učionici. Pod njegovim teškim tijelom čula se škripa izlizanog daščanog poda, na koju smo se već bili naviknuli kao na neku staru muziku.

U početku časa dao nam je do znanja da će tog dana biti ispitani i oni koji to još nisu pa smo sa strijepnjom očekivali taj mučni dio časa. Pa iako je vrijeme sporo prolazilo, ono se ipak sve više bližilo odmoru. I kad smo već svakoga trenutka očekivali da čujemo zvono i kada smo pomislili da od ispitivanja neće biti ništa, upravitelj se trgnu pa, pogledavši na džepni sat, reče:

“Djeco, nastavićemo bez odmora.”

“Gotovo je”, pomislismo. “Sada će biti što će biti”.

Znali smo unaprijed da onaj tko ne prođe na tom ispitivanju neće proći ni na kraju godine pa nas je više od polovine u strahu očekivalo nastavak časa. Ali na našu sreću, upravitelj je nastavio šetati i nije pokazivao namjeru otvarati dnevnik.

“Nastavićemo, ali ne sa ispitima već sa nečim zanimljivijim”, rekao nam je najzad i konačno skinuo teret sa naših duša. “Ovog časa malo ćemo se udaljiti od uobičajene nastave. Želio bih, naime, da jedan sat provedemo u jednom, za vas možda malo čudnom razgovoru. Želio bih da čujem kakve su vaše želje i namjere. Želio bih saznati šta kanite raditi nakon završetka ove škole i šta biste željeli postati kada odrastete. Jer vi se, kako i sami znate, nalazite pred samim završetkom osnovne škole, izuzev onih koji će, na žalost, morati ponoviti ovaj razred.”

Čuvši ovo, Paša me munu laktom u rebra i tiho reče:

“Među njima smo ja i ti, sigurno.”

“Ali nadajmo se”, nastavio je upravitelj nakon što je preletio pogledom po cijelom razredu, “da takvih neće biti mnogo. Eto o tome, o tim vašim željama i roditeljskim planovima želim da poričamo.”

Poslije tog kratkog uvoda upravitelj je nastavio sa šetnjom između klupa.

“Hoćemo li početi?”, zapita i dodade: “Tko će prvi da se javi?”, ali kako nitko ne podiže ruku, nastavi. “Aganoviću, de nam ti kaži jesi li već razmišljao kuda ćeš poslije završetka ove škole.”

“Jesam, gospodine upravitelju”, spremno odgovori ovaj.

“Onda da čujem kuda si naumio.”

“Molim, ja ću učiti za bricu.”

“Za bricu, berberina. Vrlo dobro, Aganoviću! Odlično, odlično! I ja vjerujem da ćeš ti postati odličan berberin i da će svi ovi tvoji drugovi dolaziti kod tebe na šišanje a, kada porastu, i na brijanje. Je li da hoćete?”, zapita nas, što izazva glasan smijeh.

“Dobro, idemo dalje.”

“Gospodine upravitelju, ja želim dalje nastaviti školovanje”, javi se mali i boležljivi Beto.

“Da, da, to mi je već rekla i tvoja majka, i to je pametno. Nego, šta želiš postati, koju školu želiš završiti?”

“Mama bi najviše voljela da postanem doktor”, odgovori Beto.

“Misliš liječnik! Da, da, svakako. Tvoja majka je dovoljno bogata i može plaćati za tvoje školovanje.”

I tako učenici počеше, jedan za drugim, podizati ruke i govoriti o svojim željama i o planovima svojih roditelja za njihovu budućnost. Sinovi siromašnih građana uglavnom su se opredjeljivali za razne zanate, za obučare, krojače, stolare, pekare i druge, dok su se djeca iz imućnijih obitelji opredjeljivala uglavnom za nastavak školovanja. Međutim, djeca sa sela su govorila da će ostati na selu i sa roditeljima nastaviti baviti se zemljoradnjom.

Upravitelj je očito bio oduševljen skoro svim odgovorima i odobravao je ono što je čuo od učenika. A onda je došao red i na maloga Pericu. I prije nego što je upravitelj izgovorio njegovo ime cijeli razred je prasnuo u smijeh, a evo zašto.

Perica je bio najmanji i najnerazvijeniji učenik u našem razredu. Ali to nije bio povod našem smijehu već nešto drugo. On je pri govoru mucao na takav način da je bilo nemoguće slušati ga a ne smijati se. Govoreći, on je u svakoj izgovorenoj riječi prvi glas obavezno izgovarao dva puta. Učiteljice i učitelji pa i sam upravitelj tokom sve četiri godine činili su sve da ga odviknu od toga, ali uzalud. Inače je bio prosječan učenik, koji je, po našem uvjerenju, uvijek dobivao bolje ocjene od onih koje je zasluživao svojim znanjem. Zbog našeg smijeha rijetko je kada bio temeljito i do kraja ispitan.

“Da čujem, Perice, kuda si ti naumio, ako kojim slučajem ne budeš ponavljao razred?”, upita ga upravitelj, istovremeno upozorivši nas ostale da se ne smijemo.

“Mmolim, ggospodine uupravitelju...”

Tu smo ga mi, i pored upraviteljevog upozorenja, prekinuli, najprije prigušenim, a zatim glasnim smijehom, koji se pojačao kada vidjesmo da je i pravitelj razvukao svoja velika usta.

“Mmolim, ggospodine uupravitelju, kako ćću vvam kkazati kkad mmi sse ssvi ssmijete”, produži Perica, poslije čega nastade pravi urnebes.

“Miiir! Miiir!”, napokon viknu upravitelj, koji je nekako uspio da se savlada i da se uozbilji pa, kada se i mi malo primirismo, reče Perici da nastavi.

“Reci nam hoćeš li na neki zanat ili ćeš nastaviti školu.”

“Mmolim, jja bbih vvviše vvolio nna zzanat.”

“A na koji, kaži nam?”

“Nna ddimnjačarski!”

Kada je izgovorio riječ “ddimnjačarski” bio sam uvjeren da nikakva sila i nikakva prijetnja ne bi bila u stanju spriječiti eksploziju našeg smijeha. Uzalud je upravitelj vikao “Miiir! Miiir”. Učionicom se i dalje orio snažni i nezadrživi smijeh. Najzad ni upravitelj više nije mogao izdržati pa se i sam, zajedno sa nama, počeo smijati.

“Mmolim, ggospodine uupravitelju, mmolim, ššto sse ttoliko ssmijete?”, upitao je Perica, a njegovo je pitanje došlo kao ulje bačeno na vatru. Najzad i on sam razvuče usne i tada nasta pravi delirijum općeg smijeha. I razumije se, u takvoj situaciji bilo je najpametnije pustiti nas da se do kraja ismijemo, što je upravitelj i dozvolio.

“I tako bi ti, Perice, želio postati dimnjačar?”, nastavi upravitelj nakon što smo se napokon umirili.

“Mmolim bbih.”

“Lijepo je to, lijepo, samo ćeš onda morati rano ustajati i dobro, dobro se paziti da ne padneš sa nekog krova.

“Mmolim, jja ćću sse ččuvati!”

Kada je završio s Pericom, upravitelj pokaže prstom na mene. Nije mi bilo jasno zašto je upravo mene ostavio za kraj. Cijelo vrijeme dok je trajalo ispitivanje ja sam razmišljao o svojim željama koje, znao sam to dobro, nisu bile ostvarljive. Nisu, jer su u mojoj obitelji jedva čekali da završim osnovnu školu i da mi o rame objese čobansku torbu. Ali ja se nipošto nisam mogao pomiriti s tim planom. Prema tome, neizvjesnost mog puta, nakon završene osnovne škole, još je bila potpuna. I kada me je upravitelj upitao kuda sam naumio poći poslije škole, odgovorio sam:

“Ne znam, gospodine upravitelju.”

“Kako ne znaš?”, začudio se on.

“Tako, ne znam”, rekoh ponovno i oborih glavu. Osjećao sam da mu ne mogu pričati o tome šta je već odlučeno u mojoj obitelji.

“Da te možda nije stid da nam to kažeš?”

“Nije me stid već ne znam kuda ću.”

“Nije moguće da si ti jedini u razredu koji to još ne zna?”

Umjesto bilo kakvog odgovora ja ponovno slegoh ramenima i pognuh glavu, što sam uvijek činio kada nisam znao ili htjeo dalje odgovarati.

Stojeći tako, ipak sam očekivao da će mi upravitelj dati kakav savjet, bilo osobno meni bilo mojim roditeljima, ali ne bi tako.

“Čudan si ti, Janko, čudan”, nastavio je on poslije kraće šutnje. “Često puta ispadaš kao nekakav izuzetak. Želiš biti nekako drugačiji od ostalih učenika. A možda i sada pokušavaš da budeš originalan, da se u odgovorima razlikuješ od ostalih.”

I dok je upravitelj nastavio da govori, Paša me udari laktom u nogu i došapnu:

“Reci mu da ćeš na zanat, ali da još ne znaš na koji. Reci mu, jadan ne bio.”

Ali moja usta kao da su bila zalivena. Nisam mogao reći ni to niti nešto drugo.

“Ali, na žalost, ja sve više vjerujem da ti ni o čemu dobrom i korisnom ne razmišljaš pa čak ni o samom sebi niti o svojoj budućnosti. Jer da si razmišljao, ne bi tolike svinjarije počinio za ove četiri godine...Bilo ti je važnije da razbijaš kugle, da lomiš grane i da gaziš jagode. Važnije ti je bilo da svojim drugovima razbijaš noseve. Sve ti je bilo važnije nego da razmišljaš šta će biti s tobom poslije osnovne škole.”

Slušajući ga, došlo mi je da mu kažem kako bih želio nastaviti školovanje i završiti bar četiri razreda građanske škole. Već sam bio zaustio da to kažem, ali me je upravitelj pretekao i nastavio.

“I da znaš, nije nimalo teško predvidjeti tvoju jednu budućnost i zamisliti kakav te bijedni život očekuje. Jer takvi kao što si ti, u prvom redu postaju nevaljalci i neradnici, zatim varalice i kockari pa čak i drumski razbojnici. Ono što si ti napravio ovom dječaku ovdje može napraviti samo budući razbojnik. Čuvaj se, Janko, i zapamti da takvom ološu nikada nije bilo mjesta među poštenim ljudima na slobodi već po zatvorima i robijašnicama, a ima ih koji čak i na vješalima završe. Čuvaj se, kažem ti, jer put kojim si pošao vodi pravo u to veliko ljudsko zlo.”

Ni danas mi nije jasno zašto mi je upravitelj sve to rekao i zašto se morao poslužiti tako strašnim predskazanjima. Možda se želio opravdati pred sinovima imućnih građana zbog toga što nije uspijevao u svemu obezbijediti njihove privilegije. Kada mi je na kraju rekao da moj put vodi pravo u najveće ljudsko zlo, podigao sam glavu, pogledao ga suznim očima i rekao:

“Neću ja nikada biti takav, gospodine upravitelju!”, a onda sam što sam brže mogao istrčao iz razreda.

“Stani, kuda ćeš?!”, viknuo je za mnom, podigavši ruku, kao da je njome želio da me zaustavi.

Izjurivši na ulicu, nastavio sam trčati. Trčao sam glavnom i najdužom ulicom. Začudeni, dućandžije i ostali građani okretali su se i, vrteći glavom, gledali za mnom. Trčao sam sve dok se nisam udaljio od grada i dok nisam pao od umora.

To nije bilo ono obično trčanje, to je, u stvari, bio bijeg od nečeg strašnog, bijeg uzrokovan jednim nepodnošljivim bolom koji se nije mogao podnijeti stojeći na jednom mjestu. Želio sam pobjeći što dalje i od upravitelja, i od škole, i od drugova, i od nedrugova.

Ležeći na obali Vrbasa, zadugo nisam osjetio nikakvo olakšanje. Rane koje sam tog dana zadobio dugo ću nositi i još duže pamtiti. Nosiću ih i pamtiti sve dotle dok svima koji su čuli upraviteljevo proročanstvo pa i njemu samom nisam dokazao da ja nisam ni rođen niti predodređen za nevaljalca i kockara, a najmanje za razbojnika.

“Ja ću to svima dokazati, vidjeće oni tko sam ja”, šaputao sam samom sebi, brišući suze, koje nisu prestajale da mi kvase lice.

To je bila moja prva velika zakletva. Izrekao sam je i ne pomišljajući da ću morati proći mnogo godina i da ću mnogo zla preturiti preko glave prije nego što je ostvarim. Međutim, u tom je trenutku sve bilo manje važno od želje da dokažem svoje stvarne vrijednosti.

Dva ili tri naredna dana, umjesto u školu, odlazio sam na obalu Vrbasa i tu sam provodio ono vrijeme u kojem sam morao biti na nastavi. Čekao sam da se pojave moji školski drugovi, da bih im se pridružio na povraku u selo. U obitelji to nisu saznali niti su me drugovi odali. Čudilo me je da upravitelj nije ni upitao

zašto ne dolazim na nastavu. Čak i kada me je ponovno ugledao u klupi, nije mi ništa rekao.

Tako je bilo sve do posljednjeg dana školske godine. Upravitelj me nije ništa pitao, a ja se nisam javljao da bilo šta odgovaram. Izgledalo je kao da jedan drugog nismo ni primjećivali.

Tek posljednjeg dana, kada me je prozvao i kada sam stao ispred njega da primim svjedočanstvo o završenoj osnovnoj školi, upravitelj me je pogledao i rekao.

“Janko, završio si sa vrlo dobrim uspjehom. Odličnu ocjenu ti nisam mogao dati, a ti dobro znaš zbog čega. Želim ti sve najbolje i pođi sa srećom.”

Te njegove posljednje riječi, iako je u njima bilo dovoljno iskrenosti i topline i premda su zvučale više kao izvinjenje nego kao posljednji savjet učitelja svom učeniku, nisu mogle odstraniti pa čak niti umanjiti onu bol koju mi je već nanio. Ono njegovo crno predskazanje moje budućnosti, one strašne riječi i dalje su jednakom snagom odjekivale u mojoj svijesti, kao zlokoban eho teške sudbine koja me očekuje. Pa i godinama kasnije, kad god bih se toga sjetio, svaki put bi me zapekle kao grdna rana koja nikako nije mogla da zacijeli.

Sve bi to prošlo i bilo zaboravljeno mnogo brže da i u meni u to vrijeme nisu živjeli crv sumnje i osjećaj nepovjerenja u vlastite sposobnosti. A nije bilo ni čudno, jer ako se nekome iz dana u dan govori kako je lijep ili ružan, kako je dobar ili loš, pametan ili glup, taj će poslije izvjesnog vremena i sam početi vjerovati u ono što mu se govori. Nešto takvo se dogodilo i meni. Godinama sam slušao sve najgore o sebi: da sam ružan, nemaran, nemiran i neposlušan, da sam ukoljica, štetočina i lijencina i tome slično. Pa iako sam se vremenom oslobađao tih neprijatnih uvjerenja, uvijek je u meni ostajalo ponešto od njih i često mi se nametalo jedno isto pitanje:

“Zašto bi upravitelj meni to rekao ako u meni nije otkrio izvjesne sklonosti prema zlu koje odvede ljude do onih najgorih i najopasnijih društvenih poroka?”

Ali bez obzira na moju sumnju, ja upravitelju nisam nikad mogao sasvim oprostiti njegova mračna predskazanja. Ja i danas mislim da mi to nipošto nije smio reći i moje djetinje godine i

godine mladosti opteretiti najcrnjim slutnjama. Ako je i osjetio potrebu da mi nešto kaže, da me upozori, pa i izgrdi, mogao je to učiniti sa više obzira i bez svjedoka.

GLAVA JEDANAESTA

Ukradeni revolver

Nekako pred sam završetak osnovne škole ja i Paša dobismo mnogo usmenih i pismenih prijetnji. Te su prijetnje, najkraće, glasile da ćemo posljednjeg dana biti na mrtvo ime isprebijani. Na sreću, znali smo, otprilike, tko se sve krije iza njih. Posebno nas je zabrinjavala jedna grupica koju je sačinjavalo nekoliko jačih dječaka.

“Paša, isprebijaće nas!”, govorio sam mu.

“Neće, ne boj se”, odgovarao je Paša samouvjeren.

“Ali njih je puno, a nas smo samo dvojica.”

“Ništa za to, ti udri jednog, a ja ću ostale”, šalio se on.

Posljednjeg dana školske godine, tek što je svanulo, dotrča Paša kod mene i još zadihan počeo govoriti.

“Slušaj, Janko, imam ti nešto važno reći! Hajde brzo iziđi!”

Žurno sam ustao i bez umivanja izjurio van.

“Slušaj, znam za jedan revolver!”

“Kakav revolver!?”, zaprepastih se ja.

“Lijep, onaj pravi.”

“Ma idi! O čemu govoriš?”

“Ozbiljno ti govorim!”

“Pa šta?”

“Kako pa šta? Ukrašćemo ga.”

“Paša, jesi li poludio?!” upitao sam ga, protrnuvši.

“Nisam. Zašto bih poludio?”

“A čiji je?”

“Pericin.”

Perica je bio najamni radnik kod naših susjeda Viskovića, momčina i pol, koji je svake večeri odlazio nekud na sijela.

“I ti bi ga ukrao?”

“Bih, što ne bih?”

“A gdje je?”

“Eno ga u štali za jednom gredom.”

“Paša, ne igraj se, nastradaćemo!”

“Ne ćemo. Što bismo nastradali?”

Međutim, vrug bi bio besposlen kada ljude, a posebno djecu, ne bi navodio na zlo. I premda sam u prvi mah bio protiv i same pomisli na krađu, on me je sve više nagovarao da iskoristimo tu priliku i da, po prvi put u životu, to opasno oružje uzmem u ruke. Na kraju sam pristao, ali pod uvjetom da revolver samo malo razgledamo i da ga potom ponovo vratimo na isto mjesto.

“To, u stvari, ne bi bila nikakva krađa”, pomislio sam.

Cijeli taj dan, odlazeći u školu i vraćajući se iz nje, nismo ni o čemu drugom razgovarali niti smo o čemu drugom razmišljali već o tom revolveru. Da je Perica imao revolver-kolutaš, to u selu nije bila tajna, a i njegove pucnje su mnogi već čuli.

Do večeri smo bili napravili i plan krađe. Paša je na sebe preuzeo zadatak da ga ukrade, a ja sam bio zadužen da ga do narednog dana, dok ne pođemo u školu, negdje dobro sakrijem. Čekali smo samo vrijeme kada će svi Viskovićeви ukućani, i Perica sa njima, sjesti za večeru. Vjerovali smo da je to najpovoljniji trenutak za našu akciju. Usto smo se još dogovorili da sutra, kada se vratimo iz škole sa svjedočanstvima, odemo u neki gaj pored Vrbasa i da tu, razgledajući ga, ostanemo do večeri, a zatim da ga, kada Viskovići ponovno budu za večerom, Paša vrati na njegovo mjesto.

Takav je bio plan i, što se ticalo same krađe, sve je išlo bez problema. Bili smo blizu štale i osluškujući čekali početak večere. Ljutilo nas je što je Viskovićeva domaćica nešto zakasnila ili nam se to samo učinilo. Najzad začusmo zvukove koji su pratili postavljanje sofe i pomjeranja tronožaca i klupa, a uz to i glasan razgovor. A onda se sve utiša, da bi malo zatim otpočela glasna zajednička molitva. Dalje nije trebalo čekati. I dok sam ja i dalje ostao na straži, Paša je otišao da izvrši svoj zadatak. Vratio se brzo, noseći revolver u njedrima. Predajući mi ga, reče da se ne šalim i da ga dobro sakrijem.

Tek kada sam ga primio, upitao sam se šta da radim sa njim. Onako umotanog u neku staru krpu gurnuo sam ga u

njedra i pošao kući, razmišljajući koje će mjesto biti pogodno da ga sakrijem. Svako kojeg bih se sjetio izgledalo mi je nesigurno. Najprije sam ga gurnuo u plast sijena, ali kada sam ušao u kuću, pomislio sam da nisam dobro uradio. Plašio sam se da ne bi netko noću naišao s konjem ili nekom drugom stokom i iščupao sijeno iz plasta baš na onom mjestu gdje sam sakrio revolver. Ta me je pretpostavka natjerala da iziđem i da ga premjestim na neko drugo mjesto. Razmišljajući, učinilo mi se da će biti najsigurniji ako ga odnesem u štalu i gurnem pod jasje. To sam i učinio, ali je loša strana tog rješenja bila u tome što se štalska vrata nisu mogla ni otvoriti niti zatvoriti nečujno, nego uz glasnu škripu. Zbog toga sam ga ponovno stavio u njedra. Kada sam došao u kuću, stariji brat me zapita:

“Šta radiš ti u štali?”

“Ništa”, odgovorio sam zbunjeno.

“Kako ništa? Što si ulazio?”, nastavio me je ispitivati.

“Pa da vidim goveda”, slagah mu.

“Čuj, poželio si ih? E pa da znaš, još sutra ćeš uzeti čobanski štap u ruku pa ćeš ići za njima.”

Sutradan smo i ja i Paša ustali rano, na brzinu se spremili i pošli u školu. Pri polasku Paša predloži da poneseo i revolver i da ga negdje usput sakrijemo, kako ne bismo morali dolaziti kući po njega. Složio sam se da tako učinimo više iz straha da ga u međuvremenu ne bi netko od ukućana pronašao.

Ali kada smo odmakli od svojih kuća, nismo pošli prema školi nego prema Vrbasu.

Trčali smo jedan pored drugoga, jedva čekajući da stignemo u gaj i da tamo izvadimo revolver i da ga se do mile volje nagledamo. Ali kada smo to učinili i kada smo ga se dovoljno nagledali, Paša predloži da ispalimo po jedan metak.

“Možemo, ali ako ćeš ti prvi”, odgovorih mu.

“Dobro, ja ću prvi”, pristade on.

“Sačekaj da se najprije ja negdje sklonim”, rekoh mu i žurno se zaklonih za jednu podebelu jošiku.

“Sad možeš”, viknuo sam.

Paša je revolver nekoliko trenutaka okretao i razgledao, a onda je okrenuo cijev prema nebu.

“Hoću li?”, zapitao je.

“Pucaj slobodno”, odgovorih mu i on pritisnu obarač, ali pucnja ne bi.

“Neće, ćaća ga njegov!”, razočarano će Paša kada se umjesto pucnja začu samo prazno škljocanje.

“Probaj još jednom!”, doviknem mu.

Još to nisam bio ni izgovorio do kraja, a pucanj se razliježe kao grom nebeski.

“Hajde sada ti, samo brzo, pa da bježimo dok nije tko došao!”

Prišao sam, ali sa tolikim strahom da bih, da me nije bilo stid, rado odustao od zadovoljstva da ispalim jedan metak.

“Hajde, ne boj se, ne trza puno”, hrabrio me je Paša.

Učinio sam isto što i on i pucanj se ponovno razlijegao gajem. Potom je Paša stavio revolver u svoj torbak i žurno smo krenuli prema školi. Idući, obojica smo se osjećali nekako starijim, jer nije bila mala stvar savladati tako brzo i hrabro tehniku kočenja i otkočivanja, natezanja obarača i na kraju samog pucanja.

Potom smo nastavili put, toliko sretni i veseli kao pravi pobjednici, koji se živi i zdravi vraćaju sa bojišta. Sa revolverom u torbaku bili smo sasvim spokojni. Više nas nitko nije mogao ugroziti. Sada smo se mogli oduprijeti učenicima cijele škole, a ne samo onoj šaćici naduvanih gospodskih sinova, pa makar sa njima bio i učitelj Čopo.

Iako je još bilo rano, u školskom dvorištu zatekosmo mnogo djece. Tog lijepog sunčanog jutra svi su izgledali umiveniji, ljepše odjeveniji i veseliji nego obično, a posebno oni koji se nisu plašili propadanja i ponavljanja razreda.

Nas dvojica se ni časa nismo odvajali jedan od drugoga. Držali smo se za ruke, gurali se i kočoperili pa čak nekima i noge saplitali bez trunke straha. A onda je otpočela prozivka i podjela svjedočanstava. Ja sam četvrti razred završio sa vrlo dobrim, a Paša sa dovoljnim uspjehom i time smo obojica bili zadovoljni.

Nakon što su svjedočanstva bila podijeljena malo tko od učenika je napustio dvorište. Svi smo još bili tu kao da jedni drugima još nismo rekli sve što smo imali reći. Međutim, ubrzo se počеше odvajati grupe i grupice, zatvarati se u krugove i o

nečem se tiho dogovarati, iako ti dogovori ni za koga od nas nisu bili nikakva tajna. Dogovor se uglavnom svodio na to tko će koga napasti, kada i na kojem mjestu.

Ja i Paša smo držali na oku one koji su nam već odavno prijetili. I oni su se, ne skidajući pogleda sa nas dvojice, o nečem tiho dogovarali. Mi smo im dali do znanja da ih se, ama baš ni malo, ne plašimo tako što smo im se još više približili pa smo ih čak počeli i izazivati.

“Hajde, započnite ako smijete! Hajde, šta čekate?!”, dobacio sam, na što se jedan od njih odmah zatrča, ali još prije nego što je uspio da me udari, Paša mu podmetnu nogu i on se ispruži po dvorištu koliko je dug i širok.

To je bio sasvim dovoljan razlog da i ostali navale. Okrenuvši jedan drugom leđa, kao konji kada se brane, nas dvojica ih spremno dočekasmo. Udarali smo ih, a udarali su i oni nas. Već je bilo nekoliko okrvavljenih nosova, među kojima je bio i moj, i već smo ja i Paša bili sasvim opkoljeni kada netko zavika:

“Bježimo, eto upravitelja!”

Oko nas se nalazio veliki krug učenika i teško bismo se probili do izlaza iz dvorišta i vjerojatno bismo loše prošli da Paša nije izvadio revolver i uzviknuo:

“Sklanjajte se ispred nas ili ću pucati!”

Ja nisam vidio kada je Paša izvadio revolver, ali sam čuo kada je desetina učenika sa strahom u glasu zavikala:

“Paša ima revolver! Bježimo, pobiće nas!”

Prolaz je za tren bio otvoren i mi smo jedan za drugim žurno istrčali na ulicu, a da nitko od stotine učenika ne pođe za nama.

Tako se, eto, napokon završilo moje mučno školovanje.

GLAVA DVANAESTA

Postajem čobanin

Stigao sam kući tek predvečer. Razgledajući svjedočanstvo o završenoj osnovnoj školi, braća i sestre se malo iznenadiše, ali me majka zagrlila i poljubi, što je vrlo rijetko činila. Tek u razgovoru za večerom otac pohvali moje učenje i reče:

“Dobro bi bilo kada bi mogao nastaviti školovanje.”

“Dakako da bi bilo dobro”, dodala je majka, dok braća i sestre ne rekoše ništa, što je bio pouzdan znak da se ne slažu sa očevim i majčinim mišljenjem.

Bilo kako bilo, već sutradan sam, sa čobanskom torbom, u kojoj su se nalazili komadići suhe kukuruze i sira, pošao za govedima. Pošao sam sa suzama u očima.

Taj čobanski život, koji, na sreću, ne potraja dugo, ubrajam u najteže dane moga djetinjstva. Još ni danas, poslije toliko godina nisam zaboravio sve one muke koje sam istrpio. Još uvijek su mi u dobrom sjećanju trnjaci i strnjišta. I ono vrijeme kada bi sunce upeklo, navalili bi obadi sa svojim žestokim napadima, od kojih bi se goveda raspomamila i razletjela na sve strane. Ja bih tada, onako bosonog, jurnuo za njima, preskačući međe i plotove, jedva nekako uspijevajući da ih sustignem i ponovno sakupim.

A tek te jadne boscove noge, koje su stalno bile u golim ranama, iz kojih su vječito curili krv i gnoj, uvijek su bile izložene udarima. Bilo da sam u punom trku udario palcem o kakav kamen ili bilo da sam golim tabanom nagazio na oštru strnjiku, koja bi se zabila sve do kosti. I još sam mogao biti sretan ako bi se sve na tome završilo, jer su, veoma često, poslije ovih nastupale i one druge čobanske nevolje.

Naime, ako na licu mjesta gdje je moja stoka načinila štetu ne bih dopao šaka oštećenom i ako on tu štetu ne bi odmah

naplatio od mojih leđa, onda bi to učinili otac ili braća kada bih došao kući, jer se oštećeni morao obeštetiti makar i na taj način. Najkraće rečeno, bilo da su nečiji kukuruzi stradali, žito pogaženo, otava popasena ili ma šta slično da se dogodilo, štetu su najčešće plaćali čobani, i to u batinama.

Tako sam i ja dugo pamtio nekoliko takvih plaćanja, od kojih ću samo neke spomenuti. Prvi takav slučaj dogodio se jedne nedjelje poslije podne. Dan je bio sunčan, žita su dozrijevala, a kosidba livada je bila u punom zamahu. Kao i svake nedjelje, većina seljana otišla je u crkvu i samo su oni najumorniji ostali kod kuća.

U selu je zavladala tišina, neuobičajena za to doba godine. Jedino su se mogli vidjeti pojedini stariji domaćini kako obilaze i razgledaju svoja polja, da bi utvrdili kakvo je stanje njihovih usjeva, te da usput provjere kako mi čobani obavljamo svoje dužnosti.

Sunce je bližilo zenitu. Goveda su mirno pasla dok se nekolicina čobana okupila oko mene da bi slušali narodne epske pjesme, koje sam im čitao iz stare i već raskupusane pjesmarice. Ja te pjesme nisam samo čitao već sam, čitajući, i pjevao, oponašajući svog strica Ivana, koji je bio jedan od najboljih pjevača uz gusle u našem kraju. On je tako lijepo pjevao da sam mislio da više nitko neće tako pjevati.

Slušajući ga u dugim zimskim noćima, ja sam se sav pretvarao u uho i toliko sam se zanosio da sam zaboravljao sve oko sebe. Obično bih čučnuo ispred strica i ne bih se pomaknuo odatle sve do posljednje njegove riječi i do posljednjeg treptaja struna na njegovim guslama. Slično se događalo i onda kada bih i sam pjevao. I tada bih se sav zanosio junačkim podvizima davno nestalih junaka.

Tako je bilo i tom prilikom. Dok sam ja nastavljao sa čitanjem, padajući u sve veći zanos, a isto se događalo i mojim slušateljima, potpuno smo zaboravili sve brige i dužnosti. Potrajalo je to dosta dugo i tko zna do kada bi se nastavilo da nas neki glas iznenada ne povrati iz daleke junačke prošlosti, viknuvši:

“E-eeeee, čobaniiiii!...Goveda u kukuruzima! Čobaniiiii!”

Čuvši to, brže-bolje poskakasmo da provjerimo da li se radi o našim ili tuđim govedima. Nije mi trebalo mnogo vremena da ustanovim da nema moje krave Perave, koja je svima bila poznata kao štetočina. I, dabome, nitko drugi nego ja sam morao sam prijeći preko potoka, istjerati kravu iz kukuruza i izložiti se mogućnosti naplate štete na licu mjesta. Opasnost je bila velika, pogotovo jer sam dobro poznao ostećenog kao veoma strogog i opasnog za svu djecu, a posebno za nas čobane. Međutim, nisam imao drugog izbora, morao sam poći.

Vlasnik njive je bio veoma siromašan seljak sa brojnom obitelji, kojem je to kukuruzište bilo glavna hraniteljka i koje je zbog toga čuvao kao oči u glavi.

“Idi, Janko, idi, šta čekaš!?” , govorili su mi drugovi i ja krenuh preko potoka.

Korito potoka bilo je dosta usko, ali duboko i sa obje strane obraslo gustim vrbakom. Na tom području postojao je samo jedan pogodan prijelaz i upravo kada sam prešao preko njega, natrčim na vlasnika njive.

Morao sam nešto učiniti.

“Perova, vuci mi te pojeli!” , viknuo sam na kravu i bacio se kamenom na nju.

“Je li to tvoja krava?” , upitao me je vlasnik njive bez imalo prijetnje u glasu.

“Jest, vuci je raskinuli” , odgovorih mu.

“A tko je čuva? Ti?”

“Čuvam je, ali je naopaka da Bog sačuva.”

“Vidi se to na njoj” , složio se vlasnik njive sa mnom, još uvijek bez traga ljutnje u glasu, i ne prekidajući sa razgledanjem usjeva.

“Sada ću ja njoj pokazati, rebra ću joj njezina isprebijati” , rekao sam, a dok sam ja to govorio, Perava je i dalje halapljivo tamanila mlade kukuruzne stabljike. “Ha, Perava, crkla mi prije sutrašnjega dana! Ha, noge polomila, gdje si došla!” , vikao sam tjerajući je iz njive. I dok sam to radio, svakog časa sam se osvrtao i pogledao na vlasnika. On, me nije ni gledao, što me je još više iznenadilo. Njegov bezazleni izgled toliko me je ohrabrio da je

odagnao svaku bojazan pa se osmjelih da mu, nakon što sam istjerao kravu, čak i priđem.

“Dobri ti kukuruzi”, rekoh mu.

“Jesu, dobri su.”

“I krompiri su ti dobri.”

“Jesu i krompiri.”

“Biće dosta pure i kukuruze”, nastavljao sam ja, prilazeći mu sve bliže.

“Hoće, ako Bog da.”

“Biće i pečenih krompira sa sirom.”

“Hoće, hoće, svega će biti.”

I kada više nisam znao šta da mu još kažem, dodadoh na kraju.

“E pa zbogom, komšija!”

“Zbogom i tebi!”, otpozdravi on i ja pođoh.

“Eto što svijet laže da je strog i opasan za nas čobane, a on je baš dobar čovjek”, pomislio sam. “Za ovo bi me svatko drugi izmlatio kao vola u kupusu, a on ništa!”

I upravo kada pomislih da se moji drugovi čobani neće moći čudom načuditi, iza mojih leđa fijuknu žitkovac i odmah zatim se kao ljuta zmija obavi oko mojih golih nogu. Taj iznenadni udarac bio je tako strašan da mi se učinilo da mi je obje noge nešto presjeklo.

“Zar se tako čuva stoka, pas ti oca i majku!?”, poslije udarca dreknu seljak i nastavi me udarati. “Je li tako, pasji i krmski sine!? Zar se tako čuva, kučka te okotila!?”

I dok je on nastavljao sa psovkama i udarcima, ja sam golim rukama pokušavao zakloni svoje gole noge, ali mi to nije ništa pomoglo, jer su udarci, umjesto po nogama, sada padali po rukama ili leđima i time se nije ništa dobilo.

O nekom bježanju nije moglo biti ni govora i zato počeh kroz plač moliti susjeda da me prestane tući, obećavajući da se šteta u njegovoj njivi više nikada neće ponoviti. Ali je on nesmiljeno udarao sve dotle dok sam nije zaključio da je dosta i da je dobrim dijelom naplatio pričinjenu štetu. Opsovavši mi još jednom sve žive i mrtve, baci žitkovac i dreknu:

“A sada mi se gubi sa očiju!”

Ja sam još nekoliko trenutaka ostao plačući i previjajući se od bolova. Noge, ruke, i leđa su me pekli kao da je na njima užareno ugljevlje, i to toliko da sam, umjesto da krenem i da pobjegnem od tog čudovišta, ostao i upitao ga:

“Zašto me, bolan, ovako dušmanski izudara? Pogledaj šta si uradio od mene!”

“Gubi se dok još nisi dobio”, odgovorio mi je.

“Znaš li, jadan, da će ti se moja braća za ovo osvetiti?”, počeo sam i prijetiti, iako nisam vjerovao da će moja braća učiniti bilo šta za mene.

“Odlazi! Čuješ li?”, dreknu on i pođe da ponovno uzme onaj žitkovac. “Čini se da hoćeš još batina.”

“E pa, hajde, probaj!”, dočekao sam ga i brzo dograbio dva kamena oblutka. “Hajde, udari me još jednom, hajde ako smiješ!”, dodadoh, spreman da ga gađam kamenjem.

“Ma šta, kučka te okotila!”, ljutito će on i potrči k meni, ali ne dođe blizu, jer ga je zaustavio moj kamen, koji ga je pogodio pravo u čelo. Glasno je jauknuo i uhvatio se za glavu. Nakon toga ocijenio sam da više ne smijem ni časka čekati pa sam se dao u bijeg. Bježao sam koliko sam brže mogao, jer sam bio siguran da će susjed jurnuti za mnom. Tako je i bilo. Potrčao je za mnom, i to sa takvim psovkaama i prijetnjama da bi me najvjerojatnije u svom bijesu ubio da sam mu ponovno dopao šaka.

Na moju nesreću, njiva je bila duga pa je bilo malo izgleda da ću umaći. Svaki put kada sam se okrenuo vidio sam da se odstojanje među nama sve više smanjuje.

“Da mi je samo stići do gaza”, pomislio sam, vjerujući da bi me jedino on mogao spasiti. Znao sam da susjed ne zna plivati, a usto je bio u obući i vjerovao sam da me ne bi gonio dalje od potoka. Već sam bio sasvim blizu obale kada sam ponovno začuo zlokobni fijuk žitkovca, i to sasvim blizu mojih leđa. Tog puta me nije dohvatio, ali bi to učinio nakon drugog zamaha da nisam u tom trenutku napravio pravo pravcato čudo. Ja sam od silnoga straha da me ne bi ponovno oplela po golim nogama vitka šipka jednostavno skočio s jedne na drugu obalu potoka, u što kasnije nitko živ nije mogao povjerovati.

Tek nakon što sam načinio još nekoliko koraka, zaustavio sam se i okrenuo da vidim šta je sa mojim progoniteljem. Stajao je na drugoj strani potoka i sa nevjericom gledao u mene. Nekoliko trenutaka kasnije bacio je šipku u vodu i počeo se krstiti pa, prekrstivši se nekoliko puta, odmahnuo je rukom i doviknuo mi:

“Bježi, vraže! Bježi, sotonu! Bježi od moje krštene duše!”

I ja sam njemu želio nešto nešto slično dobaciti, ali nisam mogao. Toliko sam se od bježanja bio zadihao da sam mislio da će mi se svakoga časa srce raspući i duša izletjeti iz tijela.

Progonitelja dugo vremena nitko nije mogao uvjeriti da ja nisam đavo i bar da mi sami đavoli nisu pomogli da preskočim onoliko korito potoka.

Još istog dana i moji su ukućani saznali za taj događaj. Međutim, sudeći prema njihovim pitanjima, njih je više interesirao moj skok preko potoka nego one bezbrojne masnice na mome tijelu. I to je govorilo u prilog mojoj tvrdnji da je izmlatiti neko čobanče zbog pričinjene štete bilo nešto sasvim normalno, nešto što je bilo korisno i što je svaki oštećeni imao pravo učiniti.

Sljedeći nemio događaj odigrao se svega desetak dana kasnije. Bilo je to u punom jeku kosidbe planinskih livada. Svake godine u isto vrijeme, da ne kažem u isti dan, na Crničke podove preselilo bi se pola sela, odnosno svi oni koji su bili sposobni za rad. Tada bi i čobani potjerali stoku na to bogato ispasište i tu ostajali i poslije završetka kosidbe. Tako bi cijeli taj prostor od više desetina hektara nekoliko dana nalikovao na veliko radilište.

Rad je počinjao u osvit dana i trajao bi sve dok bi se vidjelo. Najprije bi se začuli britki rezovi kosa, koje su sjekle još rosnu travu. A kada bi sunce odskočilo i osušilo otkose, tada bi se kupilice prihvatale svoga posla. Do podne bi se prevrtali i sušili otkosi, a poslije podne sijeno bi se skupljalo i plastilo. Za svo to vrijeme cijeli kraj bi odjekivao od momačke vriske i djevojačkih pjesama, zatim od volovske rike, rzanja konja, zvukova zvana i, najzad, od jednoličnih melodija čobanskih svirala. Sve bi se to izmiješalo i prodiralo do dalekih planinskih vrleti.

Mnogo je tu bilo znoja i umora, ali još i više radosti i veselja, bez kojih se nisu mogli ni zamisliti veći skupovi momaka i djevojaka. To su i za nas čobane bili najljepši i naj sretniji dani. Tih nekoliko dana stoka bi se izmiješala i zajedno pasla ili

plandovala, a mi bismo se okupili na nekom pogodnom mjestu i otpočinjali neku od naših omiljenih igara: topigrada, klisa, topajahe, šike, bacanje kamena s ramena, skakanje iz mjesta i iz trka, potezanja klipa, obaranja kelja i drugih. U tim igrama znali bismo se toliko zanijeti da smo zaboravljali na čobanske dužnosti.

Koliko god je to neskromno reć, ja sam i pored zanesenosti svim tim igrama bio dobar čobanin. Koliko god da je igra trajala, a rijetko kada bismo je prekinuli sami nego bi nas gotovo uvijek poneko od starijih morao razjuriti motkom, ja sam uvijek, a naročito poslije svih onih grdnih batina, strogo vodio računa o svojim govedima. Čim bi mi se koje izgubilo iz vida, ja sam odmah prekidao igru i trčao da ga pronađem i pritjeram ka ostalima.

Tako je bilo i toga dana. Stalno sam vodio računa da su mi na okupu i na očima. Bilo nas je mnogo i činilo mi se da nitko osim mene ne pomišlja na štetu koju bi stoka mogla pričiniti. I kada je igra ušla u onu najzanimljiviju fazu, neki je od kosaca zavikao:

“E-eej, čobaniii! Goveda u otkosima, čobaniii!”

Zvao je tako glasno da smo ga svi čuli, ali nitko ne obrati pažnju na njegovo dozivanje. I kada je ovaj nastavio da zove, ja sam prekinuo igru i rekao da oni čija su goveda u otkosima odu i istjeraju ih.

“Neka ih istjera onaj kojem je žao ono malo sijena što će krave pojesti”, odgovori mi jedan od njih i igra se ponovno nastavi.

“Baš me briga, moja nisu”. pomislio sam pa sam se i ja priključio igračima.

Kako je onaj kosac prestao da zove, vjerovali smo da je sam sam istjerao goveda iz otkosa i da će sve biti u redu. Ali, na moju nesreću, ne bi tako. Poslije kratkog vremena pojavi se iza jednog ljeskovog grma jedan od naših susjeda, koji se udvarao jednoj od mojih sestara, koja ga nije nimalo simpatisala.

“Igrate se?”, upita, lagano prilazeći.

Igra je odmah bila prekinuta i svi smo se pripremili da damo tabanima vatru, ako to bude zatrebalo. Jedino ja nisam pomišljao na bježanje, jer nisam za to imao razloga. Mojih

sedmoro goveda je i u tom trenutku bilo na okupu i sasvim blizu mene.

“A evo, igramo”, odgovoriše mu neki, ali i dalje uzmičući unatraske.

“A igrate, majku vam čobansku!”, viknu momak pa potrča prema nama sa uzdignutom motkom, koju je do tada držao za leđima. “Vi se igrate, a goveda pasu u otkosima, nanu vam vašu!”

I dok bi dlanom o dlan svi se razbježaše, jedino se ja ni s mjesta ne pomakoh. Istina, momak je najprije potrčao za onima koji su bježali, ali kada je vidio da ih neće stići, vrati se k meni.

“A šta ti čekaš, majku ti bezobraznu, hoćeš li da ih ja izgonim?”

Prije nego što sam uspio bilo šta reći on me onom motkom udari preko leđa.

“Zašto me udaraš?”, upitao sam, iskrivivši se od bola.

“Još pitaš”, reče i nastavi me udarati. “Goveda u otkosima, a on još pita zašto ga udaram?”

Uzalud sam mu kroz plač govorio da su moja goveda meni na očima. Čak sam mu i rukom pokazivao na njih, ali on nije prestajao sa udarcima.

Za to vrijeme moji razbjegli drugovi su sa sigurne udaljenosti dovikivali:

“A-ha, Janko! Bjegina majka pjevala, a Stojina majka plakala! Bjegina pjevala, Stojina plakala.” Htjeli su mi reći da je pametnije pobjeći nego ostati i pokušati izboriti pravdu.

Momak me je prestao tući tek kada neki od kosaca i kupilica zavikaše i počеше ga grditi. Ali kada prestade i pođe, opsova mi još jednom sve žive i mrtve, a na kraju i sestru, koja je, po svoj prilici, bila stvarni uzrok tih silnih batina.

Još nekoliko trenutaka sam ležao na zemlji i plakao, a onda sam se digao i otišao među svoja goveda, zaklevši se čvrsto da ću mu se osvetiti kad-tad.

Ležeći među govedima, najednom me spopade neka čudna muka, od koje ponovno zaplakah. Ležao sam i gorko plakao i silno želio da mi bilo tko priđe i da me utješi. Ali ne bi nikog, čak ni od mojih drugova, koji su se vjerojatno osjećali krivim za moje stradanje. U jednom trenutku počeh sam sebe šakama udarati u glavu i samom sebi govoriti:

“Neka, neka, tako ti i treba, budalo jedna! Zar si morao ostati i čekati da te izmlati?”

Ležeći licem okrenut prema zemlji, najednom osjetih topao i vlažan dah na vratu i glavi. Nisam se ni maknuo, jer sam znao da je to dah moje krave Svilenke, koja mi je prišla da mi svojim vlažnim i hrapavim jezikom pročešlja razbarušenu i oznojenu kosu. Kako mi je u mom tjelesnom i duševnom bolu to prijalo i koliko sam joj zbog toga bio zahvalan, nisam to mogao ni iskazati. I u tom času nisam imao ničim drugim da joj uzvratim zahvalnost nego da je zagrlim i nekoliko puta poljubim u onu njezinu slinavu njušku.

Već sam rekao da sam bio dobar čobanin i još da dodam da sam s vremenom zavolio svih svojih sedmoro goveda. Bile su tu dvije krave, četiri vola i jedna junica. Svoju ljubav prema njima ispoljavao sam svugdje gdje mi je se za to pružila prilika i na razne načine. Stalno sam nastojao pronaći dobru pašu za njih, zatim sam ih na vrijeme vodio na pojilo i skoro svake večeri bi se sita i napojena vraćala kući.

Kada bih navečer došao kući, i dok bi netko od starijih bio zabavljen vezanjem goveda za jaslje, a majka mužom, ja bih neprimijećen ulazio u ostavu i uzimao toliko soli da se to ne bi primjećivalo. Premda neznatna po količini, ta je sol predstavljala radost za moja goveda, a učinila je i to da njihova privrženost prema meni poraste, što mi je olakšavalo njihovo čuvanje.

Pored svih tih briga činio sam još nešto zbog čega su mi bila zahvalna, a to je bilo redovito češagijanje. Pored ostalog ja sam u svojoj čobanskoj torbi stalno nosio i češagiju. I svakoga dana, kada bih goveda vraćao sa pojila, po jedan sat bismo proveli u nekoj hladovinu, gdje bi ih češagijao. Koliko su svih sedmoro u tome uživali, teško je opisati. Bio je pravi užitak već i gledati ih kako se okupljaju oko mene i kako, kao svjesna bića, okreću vratove ili stražnje dijelove svojih tijela i sa molbom u očima očekuju da ih počešem. I sâm sam uživao u tome pa nisam žalio ni truda ni vremena da ih što više zadovoljim.

Zbog svega toga i moja su goveda mene, ako se može tako reći, voljela toliko da bi pošla za mnom i na kraj svijeta. Ja sam rijetko kada išao za njima nego uvijek ispred njih, i to bez bojazni da će neko izostati ili skrenuti na drugu stranu. Čak se i poznata

štetočina Perava bila toliko popravila da nije više odlazila u njive i na druga zabranjena mjesta.

“Pogledaj kako poslušno idu za njim, kao da ih je, budi Bog s nama, nečim očarao”, čuo sam jedne večeri kako jedna moja susjetka kaže drugoj susjetki dok sam sa svojim govedima prolazio kroz selo.

Već sam se bio navikao na čobanski život. S obzirom da su ukućani bili veoma zadovoljni mojim čobanovanjem, majka mi je, pored onog redovitog obroka hrane, skoro svakog dana još ponešto stavljala u torbu. Bio je to obično komadić pšenične pogače, komadić sira, jedna ili dvije kocke šećera i slično. Najstariji brat mi je kupio veoma lijep nož i sviralu pa sam se imao cijeli dan čime zabavljati. Ako ne bih svirao, onda bih pleo male korpice, a oboje mi je odlično išlo od ruke.

Sve je bilo manje-više u redu dok je trajao školski raspust i dok nije počeo upis u građansku školu. Kada sam shvatio da od očevih riječi da bi bilo dobro da nastavim školovanje neće biti ništa, uznemirih se. Pogotovo nakon što saznadoh da je jedan moj drug, koji je bio lošiji učenik od mene, već upisan. Obuzelo me je pravo očajanje i još iste večeri navalio sam, najprije na majku, a zatim i na oca, da me upišu, ali od toga nije bilo ništa. Umjesto da usvoje moje zahtjeve i molbe, uvjeriše me da za to ne postoje nikakvi uvjeti. I sve što sam još mogao učiniti bilo je da donesem čvrstu odluku da ću se, ako ne te, a onda sigurno iduće godine, u građansku školu upisati sam. Bila je to ne samo odluka već i zakletva, o kojoj nikom ne rekoh ni riječi.

Tako je prošlo to ljeto pa zatim i jesen i došla duga i teška zima, u kojoj me ukućani ničeg ne poštediše. Pored naše štale i naših goveda, zadužiše me da se, zajedno sa srednjim bratom, brinem za štalu jednog bogatog seljaka, u kojoj se nalazilo tridesetak goveda i konja. I tu štalu je trebalo čistiti, stoku hraniti, pojit i timariti, i za sve to dobiti samo đubre koje se izvuče iz te štale za vrijeme našeg opsluživanja. I dok su se moji drugovi po cijele dane klizali i sanjkali, ja sam sa bratom čistio štale, hranio i pojiio stoku.

A kada napokon stiže proljeće, ponovno mi utpaše štap i torbu i uputiše me za govedima. Prolazeći svako jutro kroz selo, susretao sam svoje sretnije drugove koji još nisu bili završili

osnovnu školu, a i onog jednog koji je već pohađao građansku školu. Redovito sam se osvrtao za njima i suznim očima ih ispraćao.

Sporo su prolazili ti proljetni dani, a naročito oni tmurni i kišni, u kojima bi me često obuzimala tuga, pa ako bih još pokisao do gole kože, dolazilo mi je da svisnem od neke muke. U tim trenucima često sam pomišljao da bacim štap i torbu i da pobjegnem bilo kuda.

GLAVA TRINAESTA

Borba za nastavak školovanja

Najzad stiže i ljeto, a sa njim još jedan školski raspust. Svoju odluku da ću te godine morati po svaku cijenu poći u građansku školu nisam zaboravio. Naprotiv, još čvršće se ugnijezdila u mojoj svijesti. Kao i saznanje da je došlo vrijeme da se nešto ozbiljno poduzme na njezinoj realizaciji. Prvo što sam učinio bilo je da se obratim majci, da bih čuo šta ona misli o tome.

“E moj sine, i mi bismo voljeli da se upišeš u školu i da je završiš, ali kako?...Eto, kao prvo, nemaš odgovarajuću odjeću u kojoj bi mogao ići u školu. Pogledaj kakav si! Takav ne možeš otići u školu i sjesti među onu gospodsku i gazdinsku djecu. A i tko bi onda čuvao goveda?”

Bile su to ozbiljne prepreke, preko kojih se nije moglo olako prijeći. Ali ja sam ih morao savladati ako sam želio ostvariti svoju najveću želju. Poslije dugog razmišljanja našao sam rješenje za jedan od problema koji su mi priječili pristup školi, a koji se odnosio na moju odjeću. Što se tiče pitanje moje zamjene na dužnosti čobanina, nisam se uspio ni za korak približiti njegovom odgovoru. Jedini brat mlađi od mene tek je bio prohodao, dok je onaj stariji imao već osamnaest godina i više nije bio za tog posla.

Pa ipak sam jedne večeri skupio toliko snage i hrabrosti da svoje životno pitanje postavim pred cijelu obitelj.

“Slušaj, ćaća”, kao što je bio red, obratio sam se prvo ocu. “Molim te upiši me ove godine u građansku školu, jer...” Potom mu htjedoh reći da ja više neću biti čobanin pa neka bude sa mnom što god hoće, ali me braća i sestre prekinuše i povikaše na mene, kao da sam im Bog zna kakvo zlo naumio nanijeti.

Prvi je reagirao najstariji brat.

“Hoćeš baš u građansku školu, u gimnaziju?”

“Jest, da ne bi, vidi ti njega!”, iza brata se javi starija sestra.

“Ti da se školuješ, a mi da rintamo i da te izdržavamo!”, javi se i srednji brat.

“Jesi pametan, nema šta!”, na kraju će i mlađa sestra.

“Ma kakva škola i pasja trka, o tome nema ni govora...i ti to jedanput za uvijek izbij sebi iz glave”, ponovno se javi najstariji brat.

“Ako je nama svima dovoljna osnovna škola, mora biti i tebi”, dodade starija sestra.

“Ja, ja”, napokon se javi i otac pa, pošutjevši nekoliko trenutaka, nastavi. “Ne bi to bilo loše...Dobro je učio, bolje od svih vas, mora se priznati...Možda bi u toj građanskoj učio još bolje. I ako bi je završio, možda bi jednog dana postao kakav pisar, činovnik i tko mu ga zna...Tako bi nam se skinuo s vrata... Jer ne znam na čemu ćete i vas trojica ostati...Od ovo malo zemljice što je imamo ni jedan od vas ne može čestito živjeti.”

Nakon ovakvog razumnog očevog rezoniranje svi ušutjeli pa i najstariji brat, kojeg je otac već bio odredio za svog nasljednika.

“Nemojte misliti da bih ja želio nekog od vas odstraniti. Ne, Bože sačuvaj, već vam to govorim za vaše dobro”, nastavljao je otac. “Jer ako biste sva četvorica ostali i danas-sutra se počeli dijeliti, ni jedan od vas ne bi imao ništa. A ovako, ako bi Janko završio tu školu, onda ne bi imao pravo da još nešto traži od vas.”

“Jest, sve ti to dobro govoriš, ali u čemu da pođe u školu, šta će odjenuti?”, napokon se umiješala i majka.

“Ja sam samo rekao da ne bi bilo loše da nastavi školovanje”, napomenuo je otac.

“Ja ću se sam pobrinuti za svoju odjeću”, ubacio sam žurno, da braća i sestre ne bi samo zbog tog sporednog problema oborili već napola donesenu odluku o mom upisu u školu. Na tome se te večeri završio naš razgovor o mom daljnjem školovanju.

“Kako ćeš se ti sam pobrinuti za svoju odjeću i obuću?”, upitala me je sutradan majka.

“Ne znam”, rekoh, ne spomenuvši svoju zamisao o branju klasa.

“Znam da ne znaš, ali...daće Bog. Ima još vremena do upisa.”

U međuvremenu je već bio nastupio raspust i ja sam već bio napravio cijeli plan o branju klasa. Braću ga i danju i noću, ranim jutrom i kasno uvečer. I tako ću ga do kraja raspusta, odnosno do upisa u školu, toliko sakupiti da ću za njega moći kupiti sve što mi bude trebalo: odijelo, cipele, kapu, torbak, knjige, teke i olovke.

Međutim, klasa još nije bilo, jer još nije počela žetva žita, a ja sam se već toliko bio zagrijao da sam jedva čekao kada će pasti njegov prvi snop. I kada sam napokon ugledao prvog žeteoca i njegov prvi snop, poskočio sam od radosti. Još istog popodneva, dotjeravši goveda na plandovanje, odjurio sam na njivu i odmah za žeteocima počeo sam brati ispadale žitne klasove. Bio je to ozimi ječam sa četvororednim zrnjem, koji je pripadao jednom bogatom bugojanskom trgovcu pa se žeteoci nisu naročito trudili da pokupe svaki klas. I tako sam već prvog dana ubrao priličnu količinu.

“Tako je, uspješno i sa nadom, otpočeo moj veliki posao. Ustajao sam u zoru i dok bi majka pomuzla krave, ja bih se već vraćao sa punim naramkom uvezanih klasova ječma ili pšenice. Brao sam u vrijeme dok sam čuvao goveda, brao sam i onda kada su svi moji drugovi bili na kupanju, brao sam i noću ako je bilo mjesečine. Skupljao sam klas po klas, zrno po zrno i tako je gomila mog žita sve više rasla. I što se više približavao dan upisa, ja sam postajao sve uporniji i neumorniji. Plašio sam se da mi zarada neće biti dovoljna da kupim sve što mi je bilo potrebno. Za to vrijeme malo sam spavao i zbog toga sam još više omršavio.

Braća i sestre, a takođe i cijelo selo, čudili su se mojoj upornosti, ali i rezultatima koje sam ostvarivao. Otac i majka su se samo smješkali, sretni što ću im jednu veliku brigu skinuti s vrata. Jedino bi najstariji brat ponekad rekao:

“Kada bi bio tako valjan i u svim drugim poslovima, vrijedio bi zlata.”

I najzad, jednog dana, kada je posao bio završen i kada očišćeno žito smjestismo u vreće, cijelo susjedstvo okupi se da vidi i da se čudom načudi koliko sam ga nakupio. Bilo ga je nešto više od četiri stotine kilograma. Toliko čistog zrna još nikad i nitko u našem selu nije ubrao za jedno ljeto.

Od svih je majka bila najsretnija što će me moći odjenuti kao kakvo građansko dijete. Ali tek mojoj radosti nije bilo kraja. Međutim, tada još nisam znao za onu mudru narodnu izreku: "Ne skidaj obuću prije rijeke" niti onu drugu "Ne otvaraj usta dok ne doneseš zalogaj do njih".

Gledajući u tih desetak napunjenih vreća čistog zrna, ja sam bio potpuno uvjeren da je pitanje mog vanjskog izgleda kao budućeg gimnazijalca konačno riješeno i da se tu više ništa ne može izmijeniti. Međutim, žito još nije bilo pretvoreno u novac niti novac u odjeću. Trebalo je još i taj posao obaviti, a to ja nisam mogao. To je bilo povjereno majci i najstarijem bratu. U majku sam imao puno povjerenje.

Međutim, još od onog trenutka kada je žito izvagano primijetio sam da se počelo nešto sumnjivo događati. Počelo je neko potajno šaputanje, najprije među braćom, a potom i među sestrama. Poslije šaputanja braća počеше glasno govoriti kako bi bilo neracionalno to kvalitetno žito prodati u vrijeme kada mu je cijena najniža, zatim kako ga ne bi trebalo uopće prodati nego zadržati za svoje potrebe, jer da ga i inače svakog proljeća moramo kupovati, i to po daleko većim cijenama. Sve su se njihove primjedbe vrtjele oko toga da se žito ne proda, a da se za moju odjeću nađe neko drugo rješenje. Međutim, majka nije htjela ni da čuje za te njihove prijedloge pa im je napokon i rekla:

"Sve to uzalud govorite. Žito se mora prodati pa makar ga i mi sami kupili, ali samo za gotove pare! I kako vas nije stid i Boga strah? Zar biste bili u stanju takvu nepravdu učiniti?"

Tako je bilo sa braćom, ali ne i sa sestrama. One ni poslije te kategorične majčine odluke da se žito pretvori u novac nisu prestajale sa nekakvim dogovaranjima. Najstarija od njih je sve više salijetala majku, pokušavajući je nagovoriti da učini nešto za što majka u početku nije htjela ni da čuje. Međutim, bilo je to toliko uporno stvorenje kakvo se rijetko u životu susreće. Kada bi ona nešto naumila, ne bi odustajala dok ne bi postigla ono što je planirala. Ali kako ostali ukućani nisu pokazivali neko posebno interesovanje za to njezino oblijetanje oko majke, nisam ni ja na njega obraćao više pažnje. Ni na kraj pameti mi nije bilo da posumnjam u nešto što bi me moglo lišiti najradosnijeg trenutka, kojeg sam godinama očekivao, trenutka u kojem ću obući svoje

prvo, i to novo, odijelo, kojeg sam svojim sopstvenim trudom zaradio.

A onda je najzad osvanuo i taj željno očekivani pazarni dan. Najstariji brat, još jednako ljut, bez riječi je natovario vreće na kola, upregao Peronju i Rudonju i u pratnji majke krenuo na pazar. Nije mi se nimalo svidjelo to što je malo iza njih i najstarija sestra odjurila prema gradu. Gledajući za njom, osjetih kako se crv sumnje polako uvlači u mene.

Prosto nemam riječi kojima bih mogao iskazati sve ono što sam preživljavao tog dana i sa kakvim nestrpljenjem sam očekivao povratak majke i brata. Oni vjerojatno još nisu bili stigli ni do grada, a ja sam već počeo pogledati na put da vidim vraćaju li se. U tom nestrpljivom iščekivanju nekoliko puta sam trkom odlazio na Okašnicu i u njezinoj se hladnoj vodi kupao. Noge, ruke i cijelo moje tijelo se crvenilo od silnog trljanja sitnim pijeskom i vodenom travom žemežgrom, koja mi je služila umjesto sapuna. Činio sam to da bih bio što čišći za novo odijelo.

Sunce je već bilo sasvim nisko kada sam ih napokon ugledao. Brat je kao i obično sjedio naprijed, a majka i sestra iza njega. Volovi su išli sporo, vukući nogu za nogom i ne mareći za bratove povike. U prvom trenutku htjedoh im jurnuti u susret, skočiti na kola i zgrabiti paket sa svim tim dragocjenim stvarima, ali se ni smjesta ne pomakoh. Umjesto toga zaklonih se za ugao kuće i tako zaklonjen nastavih sa čekanjem.

Kada se kola najzad zaustaviše pred kućom, tek onda im priđoh, gledajući u majku i očekujući kada će mi reći: "Evo, sine, pogledaj šta sam ti sve kupila", ali se to ne dogodi. Čak me, na moje veliko iznenađenje, i ne pogleda. U međuvremenu je sestra već bila sišla sa kola i dobro raspoložena utrčala u kuću, noseći u ruci jedan manji paket. Napokon siđe i majka i bez riječi uputi se za njom.

"Šta ovo ima da znači?", upitah se pa sa strijepnjom pođoh za njima. Nada u meni još nije bila sasvim uništena, pogotovo kada majka sjede i naredi sestri da donese onaj paket. Kada ga je sestra donijela i kada ga je majka počela odmotavati, pomislio sam:

"Tu je odijelo", a zatim sam nastavio sa nagađanjem kakve je boje. "Da li je plavo ili crno i šta mi je uz njega kupila?"

I dok je majka sporo raspetljavala konopac i odmotavala plavi papir za pakiranje, srce mi je htjelo iskočiti od silne radosti. Jer, eto, još malo pa će ga majka odmotati i reći će mi da ga odmah obučem, da bismo vidjeli da li mi dobro pristaje.

Međutim, odmotavajući paket, majka je bila toliko odsutna i zamišljena da nije ni primjećivala moje silno nestrpljenje.

“Tu ipak ima nešto”, ponovno se u meni javi sumnja, jer zašto bi toliko otezala sa otvaranjem paketa i zašto bi cijelo vrijeme šutjela.

“Mama!...je li to moje odijelo?”, upitao sam napokon sa strijepnjom.

Ali mama ništa ne odgovori već paket ponovno stavi u svoje krilo i poče da se ljulja, zaklopišvi oči, kao što čine duboko zabrinuti ljudi.

U tom trenutku sestra me uhvati za ruku pa reče:

“Braco, dođi ovamo, da ti nešto kažem”, pa i ne sačekavši da nešto kažem, prosto me izvuče napolje.

“Janko, mili moj”, poče tek kada se našosmo u bašti. “Ti dobro znaš da tebe seka puno voli i da bi za tebe bila u stanju svašta učiniti”, reče, a zatim me privuče k sebi i poljubi dva-tri puta, što nikad ranije nije učinila. “Ja bih tebi i krvi dala pa i sam život ako bi trebalo.”

“Šta je? Govori već jednom!”, rekoh joj, sada već jasno naslućujući ono najgore.

“Evo šta je, ali najprije mi obećaj da se nećeš ljutiti. Znam da ti neće biti pravo, ali znam i to da ti imaš najbolje srce i da bi svakom živom činio dobro kada bi mogao, a kamo li nećeš svojoj sestri. Znaš, braco,...za one pare...”

“Koje pare!?”, dreknuo sam.

“Pa one od tvoga klasa.”

“Šta je bilo sa mojim parama? Šta, govori!”

“Pa eto...majka je kupila meni...”

“Štaaa? Šta ti je kupila?!”, jauknuo sam kao da mi je netko zabio nož u srce.

Koliko sam još ostao tu, ne bih znao reći, ali znam da sam se osvijestio jureći preko polja. Jer to konačno saznanje da sam izigran, da sam prevaren i da neću nastaviti školu za mene je

bilo udarac kojeg nisam mogao podnijeti ostajući u kući uz one koji su me prevarili. Gonjen tim strašnim bolom, bježao sam ne znajući kuda. Trčao sam iz sve snage i onako bosonog, ne osjećajući ubode oštre strnjike i trnja. Činio sam to sa željom da što dalje pobjegnem od nepravedne majke, od sebične braće i pohlepnihi sestara, od roditeljske kuće i od svog sela. Kuda sam sve trčao, ne bih znao reći, osim da sam trčao sve dok nisam pao.

Dugo sam ležao na zemlji sa licem u travi i gorko plakao. U tom plaču dolazilo mi je da vrištim ili da urličem kao zvijer. Želio sam da učinim nešto što do tada nisam činio, nešto što bi daleko više odgovaralo stanju u kojem sam se nalazio, ali nisam znao šta.

Već je i sunce bilo zašlo, a ja sam još jednako ležao, ali više nisam plakao. Ležao sam nepomičan kao klada, kao da je ono što se dogodilo izvuklo iz mene svu snagu i svu volju za životom. Jedino što sam još osjećao u sebi bila je vatra, kao da je u mene netko sasuo živu žeravicu.

“O, majko! O, sestre! O, braćo, i svi ostali, što ste toliko zli i nepravedni?...Gdje su vam srca, ona prava ljudska?...Što mi to napraviste?...Što mi oteste sav moj trud, svu moju muku i što mi uništite nadu? Što mi ne dozvoliste da nastavim školu? Zasto?.. Zar vas nije strah pred Bogom i stid pred ostalim svijetom?...Ja više neću, ja više ne želim živjeti sa vama. Neću! Čujete li!”

Tog trenutka pored mene prođoše dva ribolovca, od kojih jedan zapita.

“Šta radiš ti tu?”

“Ništa”, odgovorih.

“Idi, gubi se kući, vidiš da je već mrak.

Ustao sam i pošao, ali čim oni zamakoše, ja se vratih nazad. Nekoliko trenutaka još se čuo njihov razgovor, koji se postepeno gubio. Iza toga začuh škripu volovskih kola i uzvike goniča, koji je glasno tjerao volove. Na suprotnoj strani, tamo sa druge strane Vrbasa, netko je, vjerojatno jašući na konju, pjevao. Bili su to oni posljednji poslenici, koji su se vraćali iz polja. To je bilo vrijeme kada u selu sve naglo oživi, vrijeme u kojem se stoka dogoni sa paše, kada volovi riču, a konji ržu, kada ovce bleje i kada se domaćice spremaju za mužu, kada se netko doziva ili se nekom odziva i kada se razigrana djeca s mukom utjeruju u kuće.

Ležao sam i slušao sve te meni toliko poznate i drage zvukove i u jednom trenutku dobio sam želju da skočim i potrčim, kako bih se što prije našao među svojim drugovima, ali se ipak ne pomakoh s mjesta.

Večer je bila tiha, vedra i topla. Još neko vrijeme sam osluškivao život iz sela, koje se postepeno smirivalo, a onda sam zaspao i sanjao kako propadam u nekakvu mračnu provaliju, i to sve dublje i dublje. Koliko sam spavao, ne bih znao reći, ali znam da je bila uveliko noć kada me je netko počeo drmati i zvati da ustanem.

“Hajde, ustaj! Diži se!”, bile su prve riječi koje sam čuo. “Vidi ga, sav se sledio od hladnoće”, dodao je isti glas.

“Kako neće kada spava pod vedrim nebom na ledini”, odgovorio je drugi glas. Bila su to moja braća, koja su već spala s nogu tražeći me.

“Otkad te već tražimo, sunce te ne grijalo, ustaj!”, nastavljao je najstariji brat.

“Šta ćeš tu? Da nisi došao da skočiš u Vrbas?”, upitao je srednji brat.

“Što onda nisi skočio? Hajde, skači!...Misliš da bismo poletjeli za tobom! Budalo jedna! Diži se, šta čekaš!”, dreknu na kraju najstariji brat i poteže me za ruku.

“Ja neću kući”, odgovorih mu cvokoćući zubima.

“Hoćeš, hoćeš!”, nastavi on i podiže me silom.

“Neću, rekao sam, pusti me!”, odgovorio sam, pokušavajući se istrgnuti.

“Hajde, Janko, pođi, ne budi lud. Vidiš da si kao ledenica. Hajde, ponijeću te”, govorio mi je srednji brat, čučeci ispred mene.

Kako sam došao kući, ne sjećam se. Dva dana i dvije noći majka mi je stavljala krpe natopljene u sirćetu na prsa, na čelo i na tabane. Samo tada sam dolazio k svijesti. Sjedeći pored mene i držeći moju glavu u svom krilu, dugo mi je govorila nešto što nisam mogao razumjeti. A onda, kada sam već sasvim došao k sebi, upitala me je:

“Sine, ljutiš li se još na svoju majku? Hajde reci svojoj majci.”

Njezino je pitanje ostalo bez odgovora, ne zato što joj nisam htjeo odgovoriti nego zato što nisam mogao.

“Sine, sine”, nastavila je majka poslije duge šutnje. “Znam da sam ti učinila veliku nepravdu. Ali šta sam mogla...nekoliko dana mi nije davala mira. Molila me, plakala, preklinjala i zaklinjala svim i svačim...Pojavila joj je lijepa prilika da se uda, a jadvica još ni cipela nema. Eto vidiš, puna vas je kuća, njih dvojica oba su za ženidbu, a njih dvije za udaju...Za muškarce nije nikad kasno da se ožene, ali za djevojke, ako se ne udaju na vrijeme, svaka propuštena prilika može biti posljednja. I zar da to moje kćeri dožive, da ostanu usidjelice, ne dao dragi Bog! Znala sam da će ti biti teško i krivo, ali nije bilo druge pomoći. Ti ćeš izgubiti još jednu godinu, a ona bi mogla cijeli život. Zato te molim da se ne ljutiš ni na mene niti na nju...Sine, ja sam majka i imam samo jedno srce. Sam Bog mi je svjedok da bih, ga, kada bi to bilo moguće, isjekla na jednake komade i svima podijelila.”

“Mama”, reko, a nešto mi zape u grlu pa sam joj, umjesto da govorim, počeo ljubiti ruke, lice, vrat, koljena, razdrljene grudī, koje su mi život dale. A zar su i bile potrebne bilo kakve riječi? Zar ti poljupci, kvašeni suzama, nisu bili nešto daleko više i zar nisu ubjedljivije kazivali da sam joj oprostio. I ona je to razumjela bolje nego da sam joj to riječima rekao.

Tako sam, eto, poslije svega toga izgubio svaku nadu da ću ikada više nastaviti školu. Umjesto torbaka i knjiga, ponovno uzeh čobanski štap i torbu, stavih za pojas nož i sviralu i nastavih čuvati svoja goveda. Ali na sreću ili na nesreću, to ne potraja dugo. Poslije samo petnaestak dana moj put kroz život je naglo skrenuo i pošao u sasvim suprotnom pravcu.

GLAVA ČETRNAESTA

Batine me tjeraju od kuće

Pored nešto malo oranica, moj otac je imao i jednu oveću padinu, koja se nije ni sijala niti kosila već se jedino povremeno koristila za ispašu. Ta je parcela bila sa tri strane omeđena živom ogradom, a sa četvrte rječicom Okašnicom.

Bila je nedjelja i ja sam se nalazio sa svojim govedima u neposrednoj blizini. U jednom trenutku ugledao sam tri konja kako pasu na našoj padini, i to baš na onom uskom zelenom pojasu do rijeke, na kojem je uvijek bilo dobre trave. Ne gubeći ni časa, otrčim do njih i kamenicama ih najurim preko vode. I baš kada htjedoh da se vratim, netko sa one strane, ispod jedne vrbe, zavika:

“Što ih istjera, pasiji i krmski sine?”

“Kako što? Pa ovo je moje!”, odgovorih mu.

“Pa šta ako je tvoje?”

“Mi ovu travu čuvamo za našu kobilu i za naše krave kada se otele”, objasnih mu.

“Pa biće dovoljno trave i za moje konje”, nastavi on, a zatim se diže, pređe Okašnicu i poče konje pregoniti nazad.

Bio je to jedan od nekoliko sinova najbogatijeg seljaka tog kraja.

“Ne pregoni ih tamo, čuješ li!?”, doviknuh mu, ali se on razbjesni.

“Zaveži i gubi se! Jer ako ti ja dođem, uši ću ti iščupati”, zaprijeti mi i nastavi pregoniti konje.

“E nećeš ih tamo pasti dok sam ja ovdje!”, odgovorim mu i pograbim dva dobra kamena.

“Pazi, mali, da ne nastradaš!”

“Vidjećemo tko će nastradati ako nastaviš!”

“Hijo, Zekane, hijo, Dorate!”, viknu on na svoje konje i oni počеше prelaziti rijeku, a ja ih odmah počnem gađati kamenjem.

“Ne bacaj se, majku ti milu!”

“Ne laj i ne psuj mi majku! Čuješ li, jer ću, ako nastaviš, i tebe gađati.”

“Ma čekaj, da vidim koga ćeš gađati, kučkin sine!”, zaprijeti on pa, kako mu se jedan konj vratio na drugu obalu, on zajaši onog drugog i pođe preko vode, jednako prijeteci i psujući.

“Ne prilazi!”, vičem mu ja i sabirem pogodno kamenje, ali on, umjesto da se vrati, potjera konja još brže i pravo prema meni. Nije mi preostalo ništa drugo nego da pobjegnem ili da se pokušam braniti. Počeo sam ga gađati kamenicama. Prva dva hica sam promašio, ali sam trećim pogodio njega u rame, a četvrtim konja u glavu, zbog čega je jadni konj počeo bježati nazad.

“Ma čekaj, majku ti milu!”, viknu momak bijesno i onako u obući skoči s konja u vodu pa potrči prema meni. Ali dok je on pregazio dosta dubok jaz koji je vodio vodu na mlin, ja se već nađoh na vrhu padine, spreman da ga sa povoljnijeg položaja dočekam novim kamenicama. Momak je shvatio da ne vrijedi nastavljati potjeru za mnom, jer me ne može stići. Umjesto toga, ponovno potjera konje na našu travu i oni nastaviše pasti.

Za to vrijeme ja sam bio prikupio dovoljno kamenica da otpočnem novi napad, gađajući i momka i njegove konje. U tom su dotrčala dva moja druga i sada zajedno navalismo. Momak je bio već pošao uz padinu, ali se mnogo brže vratio nazad, i to ne samo do rijeke već i preko nje, psujući nam sve živo i mrtvo. Odmah za njim potjerali smo i njegove konje. I dok je on još jednako psovao i prijetio, mi smo se smijali i izazivali ga, što je u njemu izazivalo još veći bijes.

A onda se najednom odnekud tu stvorio moj otac. Vjerojatno se vraćao iz crkve pa navratio da vidi šta radim. Obradovan njegovim dolaskom, ja sam mu odmah pritrčao i pohvalio se kako sam gazdinog sina, zajedno sa njegovim konjima, najurio iz naše livade.

“Neka si. Neka si ga baš najurio. Misli on, ako je gazdin sin, da može pasti konje gdje hoće”, odgovori mi otac.

I dok je on to govorio, ja sam se kočoperio i pravio važan. A onda se dogodilo ono što ni u snu ne bih mogao očekivati. Dogodilo se ono što ću dugo pamtit. Naime, kada je došao sasvim blizu mene, otac me uhvati me za ruku i privuče snažno k sebi. Nakon toga me podiže i još snažnije tresnu od ledinu, opsovavši.

“Anđele ti nebeske, zar se tako ljudi napadaju!? Zar kamenjem na komšiju, sveca li ti razbojničkog!”

Psovao je i udarao me, udarao me i psovao. Udarao me je tako dušmanski kao da je namjeravao da me ubije. I dok me je otac udarao, onaj je momak sa druge strane rijeke glasno uzvikivao.

“O, udri ga, udri, komšija, udri, ruka ti se posvetila! Udri, ne daj da ti postane razbojnik. Bolje da ga sada ti opametiš nego kasnije, kada odraste, da ga pameti uči netko drugi!”

I dok je ovaj dovikivao, otac je nastavljao sa udarcima, ne gledajući kako ni gdje udara. A onda sam, misleći da će me na mrtvo premlatiti, snažno ugrizao oca za ruku, tako da je jauknuo i uhvatio se drugom za ugrizeno mjesto. Iskoristio sam taj trenutak da skočim i počnem bježati.

Ugriz je morao biti jak i bolan, jer se otac odmah uputio kući. Tek kada je malo odmakao, okrenuo se i doviknuo mi:

“Doći ćeš ti kući! I zapamtićeš koga si ugrizao!”

“Neka, neka, o-ho-ho! Je li ti prisjelo? Jest, neka, neka!”, i dalje je vikao onaj preko vode.

Te večeri, razumije se, nisam otišao kući. Tek kada se sve umirilo, privukao sam se štali i zavukao u sijeno. Ujutro sam ustao prije svih i ponovno pobjegao, da me braća ne bi uhvatila. Izbjegavao sam kuću tri dana i tri noći. Danju sam lutao oko Vrbasa i sa čobanima hvatao ribu i pekao krompire i tako se prehranjivao. Tek trećeg dana predveče uhvati me srednji brat i silom odvuče pred oca.

“Pusti ga, ...neću mu sada ništa”, rekao je otac, vjerojatno videći da sam u jednom stanju, a onda se obratio meni. “Žao mi je što sam te onako dušmanski istukao, ali si bio kriv. Nisi smjeo da se zbog ono malo trave što bi konji popasli zavađaš

sa komšijama...Ja znam da bi oni tebi skinuli i glavu sa ramena kada bi pustio goveda u njihov zabran, ali mi nismo ono što su oni, a ne treba ni da budemo.”

Otac je još dugo govorio o tome kakvi bi odnosi morali biti među ljudima, a posebno među susjedima. On je po svojoj naravi bio veoma miroljubiv čovjek i, koliko mi je poznato, u svom se životu ni sa kim nije zavadio. To što je mene istukao bio je prvi i posljednji njegov ispad takve vrste. Na žalost, te su, po svemu izuzetne batine, baš mene dopale.

I nisu se sve nesreće na njima završile. Poslije izmirenja sa ocem nije uslijedilo i pomirenje s braćom i sestrama. I dalje sam sa njima živio u neprekidnim čarkama i svađama. Istina, najstarija sestra je u nekoliko navrata pokušala da se pomiri sa mnom i da izmoli oprostjenje za onaj oteti novac, i to najprije time što mi je poklonila čarape. Zatim mi je prekrasila nekakve hlače i sašila gaće i košulju od tek izatkanog lanenog platna. Ali sve to ipak nije bilo ni izdaleka dovoljno da zaliječi ranu koju mi je zadala.

I tako dođe jesen i sa njom branje kukuruza, vađenje krompira i košenje otave. Jednog dana najstariji brat, koji je sve više preuzimao dužnost kućnog starješine, dogovori s jednim gazdom branje i prijevoz kukuruza sa jedne njegove velike njive. Nama su za tu uslugu trebalo da pripadnu samo kukuruzne stabljike sa te njive.

Još prije izlaska sunca stigli smo na njivu i odmah se dadosmo na posao. Dva brata i dvije sestre su brali kukuruzne klipove, prenosili ih do kola i tu istresali, a ja sam čuvao goveda i povremeno skupljao tikve na gomilu. Goveda su morala stalno biti u blizini, jer kada bi se kola napunila, najstariji brat je uprezao volove i ubrani kukuruz odvezio gazdinoj kući.

Nekako sredinom dana stiže i majka sa užinom pa se za tren svi okupismo oko nje i počesmo jesti. U našoj neposrednoj blizini nalazila se jedna velika livada sa još nepokošenom otavom. Livada je bila sva u ogradi pa se nisam morao plašiti da će goveda otići na tu stranu. Međutim, često se dogodi i ono čemu se ne nadamo. Dok smo mi jeli, šalili se i smijali, jedan od naših volova iskoristio je moju nepažnju, provalio ogradu i ušao u otavu. Razumije se da su odmah i ostala goveda pošla za njim.

Ugledavši to, jedan od braće dreknu i ja trkom odoh da što prije istjeram goveda iz livade, koja bila vlasništvo dvojice braće koji su bili poznate kavgadžije. Ali goveda su bila toliko gladna da se nisu dala lako istjerati. Dok sam istjerivao krave, volovi su zalazili još dublje u livadu, a dok sam istjerivao volove, krave su se vraćale. Poslije nekoliko uzaludnih pokušaja, dotrči i najstariji brat sa bičem i pomože mi da goveda konačno istjeram. Ali kada se našosmo izvan livade i kada popravismo provaljenu ogradu, brat se okomi na mene.

“Zar se ovo moralo dogoditi? I šta ako je netko vidio goveda u otavi? Hoćeš da se ja tučem zbog tebe?”

Nakon tih pitanja, na koja nisam mogao dati odgovor, brat zamahnu bičem i udari me po golim nogama. Udarac je bio tako jak da sam zbog bola morao odmah čučnuti. Brat se zadovoljio tim jednim udarcem i dok se udaljavao od mene, jednako me psujući i grdeći, ja sam nekoliko trenutaka mirovao, obgrlivši svoje jadne noge. A onda sam naglo skočio, trgnuo nož iza pojasa i, viknuvši, potrčao za bratom.

“E pa dosta je i tvoga! Nećeš me više nikada udariti.”

Videći kako trčim prema njemu sa nožem u ruci, brat podiže bič i pokuša me zadržati novim udarcima. Pa iako se bič sve brže obavijao oko moga tijela, nanoseći mi sve jače bolove, ja se nisam dao zaustaviti. Kada je vidio da je vrag odnio šalu, brat se okrenu i počeo bježati. Bježao je i svakog se časa okretao, dok sam ga ja u stopu pratio, sa željom da ga dostignem i udarim nožem. U jednom trenutku, dok je bježao kroz kukuruze, brat se sapleo o tikvinu lozu i pao. To mi je omogućilo da ga sustignem i da ga, upravo kada se podigao i ponovno počeo bježati, udarim u leđa, uzviknuvši:

“Evo ti što si zaslužio!”

Dobro sam vidio kako se bratova rasječena košulja raskrili, a odmah potom ugledao sam i krv, što me je uvjerilo da sam mu nanio opasnu ranu.

Ugledavši šta sam napravio, sestre i majka vrisnuše, a njihov vrisak stiže do mene kao strašna osuda zločina kojeg sam počinio. Iz kukuruza sam najprije potrčao prema majci sa namjerom da joj kažem da više nisam mogao izdržati i da sam

nešto morao učiniti. Ali kada je ugledah kako leži onesviještena, zastadoh.

“Janko, šta to uradi?!”, zapita me, sva izbezumljena, najstarija sestra.

U tom času pogledao sam u nož, kojeg sam još jednako držao u ruci. Učinio mi se toliko strašnim i opasnim da mi ruka zadrhta i on ispade, udarivši o jedan kamen i nekako zloslutno zveknu. Tek tada sam se okrenuo i dao se u bijeg.

Bježao sam gonjen užasnim strahom za bratov život. I u tom bježanju i strahu donio sam čvrstu odluku da se više nikada neću vratiti kući. Cijelo to popodne krio sam se oko Vrbsa i tek kasno navečer zavukao sam se u plast sijena pored kuće. Ali umjesto da spavam, počeo sam u mislima tražiti opravdanje za to što sam učinio. “Udario sam ga pa šta?...Koliko puta je on mene na mrtvo ime izmlatio...I zar sam morao i dalje trpjeti?...A i sestre! One su uvijek prema meni bile nepravedne...Pa i majka, i ona!...Dok je on mene udarao bičem, ni jedna od njih ni riječ nije progovorila!...Ne čudi me za sestre, ali me čudi za majku, kao da ja nisam njezin...Da sam bio kriv, pa u redu!...Što me ono zimus izmlati zato što sam za jedan jedini dan, kližući se, poderao nove opanke, u redu, bio sam kriv i neka...Pa i onda kada sam slomio ljestve sanjkajući se niz dolovske njive, u redu i za to!...Pa i ono kada mi je isteglio uši za razbijeni cilindar na petrolejci, dobro i za to. Ali zašto danas? Zar sam ja kriv što je ona volusina provalila ogradu i ušla u otavu? Nisam kriv, a on me ipak dušmanski udari bičem, jače nego što je udarao volove. E pa eto mu sada...!Samo da ostane živ! Od danas se više nikome neću dati da me tuče. Nikome...Dosta je bilo, evo im svima od šake do lakta! Nisam ni ja kurvino kopile već njihov rođeni brat!...Sve ću ja njima jednom ovo reći, Bože zdravlja!”

To nisu bile samo puke misli već ozbiljan razgovor sa samim sobom. Da me je u tom trenutku netko slušao, sigurno bi pomislio da sam poludio.

Zaspao sam vjerojatno tek iza ponoći, a kada sam se probudio, bila je već zora. Žurno sam se izvukao i ponovno odjurio do Vrbsa, na čijim sam obalama proveo cijeli dan. Za hranu nije bilo poteškoća. Lovio sam ribe i pekao ih zajedno sa tikvama i krompirima. A kada sam kasno te večeri pošao prema

svom ležaju u plastu sijena iza naše kuće, pogled mi se zaustavio na dva sobna prozora obasjana mjesečinom. Pomislio sam kako se iza tih prozora donedavno nalazilo i moje mjesto. "Moj dio dušeka možda je još prazan, a možda ga je zauzeo najmlađi brat, kojem je u kolijevci već bilo tijesno."

Stajao sam na istom mjestu dosta dugo, kao da sam želio da me ugleda netko iz kuće i da me pozove da uđem unutra. Ali se to čudo ne dogodi." Dogodilo se jedino to da je susjedov pas, lajući, dotrčao do mene i kada je u meni prepoznao svog dobrog prijatelja, zavrtio je repom u znak dobrodošlice i otrčao dalje u mrak.

Ta noć je bila mnogo hladnija od prethodne, zbog čega nisam prestajao cvokotati ni onda kada sam se još dublje zavukao u plast. Zbog toga dugo nisam mogao zaspati, a kada me je napokon počeo hvatati san, začuh tihi majčin glas. "Janko!... Janko, sine, gdje si?"

Nisam joj se odmah odazvao, sačekao sam da me još koji put zovne. Javio sam se tek kada sam se uvjerio da je sama.

"Evo me, mama", odazovem se i iziđem iz plasta.

"Znala sam da si tu negdje, u plastu ili oko njega. Vidjela sam kako si prilazio kući i čekala sam da ti otvorim, ali se ti najednom negdje izgubi."

Majka je sjela na zemlju pored plasta i pozvala me da sjednem pored nje.

"Što nisi ušao u kuću? Vidiš da si hladan kao ledenica. Sigurno si i gladan. Hoćeš li ući sa mnom?"

"Neću, mama."

"Šta govoriš? Hoćeš da se razboliš i da skapaš od gladi i zime, kao kakvo napušteno pseto."

"Neka skapam!...Ako on nije živ, nisam ni ja zaslužio da živim."

Rekao sam to jer se nisam usuđivao izravno upitati šta je sa bratom.

"Ne brini, živ je", brzo me je utješila majka. "Nije ništa opasno, samo si ga malo zaparao i košulju mu rasjekao...Sam dragi Bog nas je sačuvao od većeg zla."

Veću radost u tom trenutku nisam mogao doživjeti. U znak zahvalnosti što se sve dobro završilo rekoh:

“Mama, ja se kajem što sam to učinio, a reci to i njemu.”

“O, moj sine, velika brigo moja, šta li će mi biti s tobom? Šta li ćeš sve doživjeti u svom životu, to jedino Bog zna. Ti nisi kao ostala djeca, ti si nekako drugačiji, sasvim drugačiji, i to je ono što me najviše brine.”

Izrazivši svoju veliku zabrinutost za svoju daljnju sudbinu, majka me zagrlila i privuče na svoje grudi pa, poljubivši me nekoliko puta, tiho zajeca. Spustio sam glavu na njezino krilo i osjetio sam kako mi majčine suze kapaju po licu i vratu. Nisam ih brisao niti sam sklanjao glavu. Te su suze godile mojoj izmučenoj duši, kao što kapi kiše gode osušenoj zemlji.

“O, majko, tada još nisam znao, a ni mogao da ti iskažem svu svoju zahvalnost za ono što si mi te noći dala. Za tvoje meko i toplo krilo, za tvoje poljupce i za tvoje suze. Oni su za tren iscijelili sve moje boljke i istjerali iz mene sve dotad nakupljene sumnje. Pod tvojim blagim milovanjem zaboravio sam sve dotadašnje muke i nevolje, sve što sam do tada prepatio. Oni su mi dali volju i snagu, koje me ni do dana današnjeg nisu napustile. Za sve to, majko, ne jednom već bezbroj puta ti hvala!”

“Mama, ja više ne mogu ostati ovdje. Ja moram nekuda poći i započeti svoj život.”

Umjesto odgovora majka me još više privuče k sebi, kao da je željela da mi, umjesto riječima, odgovori ubrzanim otkucajima svog srca. A onda mi podiže glavu, obrisa suze i reče:

“Nećemo više plakati, jer od plača nema koristi”, reče mi pa, nakon što malo razmisli, nastavi. “Kažeš da moraš negdje poći. Znam da moraš, ali si još malen i nejak i kome bi takav mogao biti od neke koristi? A i šta bi nam ljudi rekli ako bi otišao od kuće? Kazali bi da smo te otjerali. I još, ako bi ti se kakvo zlo, ne dao Bog, dogodilo, svisnula bih od tuge i jada. Znam da te to i poslije čeka i da ćeš morati potražiti neko drugo mjesto za život, ali bih voljela da još malo porasteš i ojačaš.”

Već je i zora počela svitati, a majka je još jednako govorila. Osjećao sam da je vrijeme da pođem, premda nisam znao kuda. Nisam znao ni šta majci da kažem na rastanku.

“Zbogom, mama! Nemoj da se brineš. Snaći ću se ja. Izučiću bilo kakav zanat, vidjećeš. Postaću kalfa i majstor i puno

ću zarađivati. A onda ćeš i ti doći kod mene i zajedno ćemo živjeti. "Biće ti bolje nego ovdje s njima."

Moja obećanja i vjera u budućnost natjerali su majku da se ponovno rasplače pa, da bih skratio i njezine i svoje muke, ustadoh i rekoh:

"Eto, ja odoh!"

"Čekaj, stani još malo!", viknu mi majka, a zatim se diže i pođe u kuću. "Odmah ću se vratiti."

Otišla je i brzo se vratila. Pružila mi je komad kruha i komadić sira i rekla: "De, sine, pojedi ovo prije nego što pođeš."

"Neka, mama, poješću to usput", odgovorio sam joj.

"A evo ti i ovo, neka ti se nađe u nevolji", dodade i gurnu mi u njedra jedan mali zamotuljak.

"Dobro, mama, sada idem. Zbogom, mama!"

Poljubim je i htjedoh da pođem.

"Stani! Čekaj još malo, čekaj da te majka još jednom zagrlji i poljubi, da te još jednom pritisne na svoje grudi, na svoje jedno srce, u kojem će dok živim ostati rana zbog tvog odlaska."

Grleći me i ljubeći, ponovno je zaplakala i svakoga časa očekivao sam da će reći: "Ne, sine, nikuda ti nećeš od svoje majke, nikuda dok sam ja živa."

U strahu da to ne kaže naprosto sam joj se istrkao iz ruku i odjurio pedesetak koraka, a onda se okrenuo i doviknuo:

"Zbogom, mama! Ne brini za mene."

"Zbogom, sine, zbogom!"

Kada sam se posljednji put okrenuo, majka je još stajala na istom mjestu. U dugoj bijeloj košulji, obasjana prvim sunčevim zracima, više mi je nalikovala na kip isklesan iz bijelog mramora nego na živo biće. Još jedanput sam mahnuo rukom i žurno zamakao za okuku puta.

GLAVA PETNAESTA

U potrazi za zanatom

Nakon što sam se izgubio majci iz vida, nisam pošao odmah prema gradu. Bilo je još suviše rano da se, onako bosonog i nejak, pojavim na gradskim ulicama. Umjesto toga skrenuh prema brežuljku zvanom Gorica, kako bih se od svega što sam preživio bar donekle odmorio i da bih razmislio o putu na koji sam krenuo.

Jutro je bilo prilično hladno pa sam željno očekivao da sunce ojača i da me zagrije svojim zracima. Uspeo sam se na najvišu točku Gorice i počeo razgledati dobro poznato mi bugojansko polje, koje me tom prilikom podsjeti na ogroman ispružen čovječiji dlan.

Kroz njegovu je sredinu vijugao moj dragi i kao suza bistri Vrbas. Pored njega i njegove bistre vode, pune lipljena, pastrmke, mladice i drugih vrsta riba, proveo sam mnoge lijepe dane svog djetinjstva. Njegov krivudavi tok se tu i tamo skrivao između vrba, topola i jošika, da bi se stotinjak metara niže pojavio protičući kroz zelene livade. Tu su i njegove brojne pritoke, koje su svojim zelenim tokovima, s jedne i druge strane, dodatno šarale to veliko ravno polje, baš kao linije na čovječijem dlanu.

Pored Vrbasa, dokle god se pružao pogled, vijugala je bijela linija ceste, čiji su se krajevi, jednako kao i riječni, gubili tamo negdje između uskopoljskih i donjo-vakufskih planina.

Pogled mi zatim prijeđe i na sela i zaseoke, načičkane svuda po polju i na obroncima koji su okruživali polje. Oči su mi se, ipak, najduže zadržale na mom rodnom selu, koje mi se, obasjano jutarnjim suncem, učini ljepšim nego ikada ranije. Međutim, nisam mogao da pogled ne prebacim na grad, da lutam po njegovim crvenim krovovima i da budan sanjam o mom budućem životu u njemu.

Nije to bio neki naročit grad. Bio je mali, ali veoma čist, sa širokim ulicama, uokvirenim drvoredima lipe i divljeg kestena. Uskim kanalima iskopanima sa obje strane glavnih ulica tekli su bistri potočići, koji su služili za održavanje čistoće dućana i ulica, a i za gašenje eventualnih požara.

Posmatrajući ga sada sa najvišeg vrha Gorice, izgledao mi je kao kakav velikan, kao silnik, koji je upravo tu, na sred polja, zasjeo na ogromnu zelenu dolamu, sa zahtjevom da mu se sve u toj prostranoj dolini pokorava i da udovoljava njegovim željama i potrebama.

Sunce je već bilo prilično odskočilo kada sam napokon ustao i krenuo prema gradu. Idući, razmišljao sam koji ću zanat odabrati. Činio sam to kao da su me svi bugojanski majstori očekivali raširenih ruku. Na kraju sam se ipak odlučio za obućarski zanat. I toliko sam bio uvjeren da ću baš njega izučiti da sam već počeo sanjariti kako ću prve cipele napraviti za svoju majku. "One će biti tako lijepe da će se cijelo selo okretati za njom i pitati je koji joj ih je majstor napravio. A ona će se tada i smijati i plakati od silne radosti i sreće, dok će braća i sestre crkavati od muke..."

Idući i sanjareći o velikoj sreći koja me očekuje, dolazilo mi je da vrisnem ili da zapjevam iz sveg glasa, kao da je sve ono o čemu sam budam sanjao bilo tu, na dohvat ruke, a ne samo pusta želja jednog bijednog dječaka koji još i ne sluti šta ga sve u životu očekuje. I baš tada i u takvom raspoloženju sjetio sam se upravitelja škole i onih njegovih crnih slutnji. Već i sama pomisao na riječi koje je izgovorio bila je sasvim dovoljna da se u tren oka rasprše sve moje želje i sve moje nade u bolji život. Nakon toga sam, umjesto veselo poskakujući, put nastavio tužna lica i oborene glave.

Kada sam stigao u grad, iznenadilo me je mnoštvo ljudi, koji su već krstarili ulicama. Tek tada sam se sjetio da je to bio posljednji dan uoči godišnjeg sajma. S obje strane glavne ulice već su bile podignute brojne šatre na čijim su tezgama njihovi vlasnici upravo redali različitu sajamsku robu. Što je dan više odmicao, grad se sve više punio ljudima, kolima i konjima natovarenim svim i svačim. I gradska tržnica je već bila ispunjena svim onim što se imalo i moglo ponuditi na prodaju.

Tako se i ja našao u tom nadolazećem ljudskom valu i za čas se utopih u njega. Provlačio sam se između šatri i otvorenih tezgi i sklanjao se svemu i svakomu, prelazio iz ulice u ulicu, ne zaboravljajući ni za trenutak ono zbog čega sam se i našao tu. Probijajući se, najzad stigoh pred prvu obućarsku radionicu, koju sam izabrao sa uvjerenjem da ću u njoj biti primljen na izučavanje zanata.

Bila je to meni dobro poznata obućarska radnja. Pune četiri godine, idući u školu i iz škole, prolazio sam pored nje i dobro sam zapamtio njezinu veliku i lijepo ispisanu firmu iznad dvokrilnih ulaznih vrata. Ni sam ne znam koliko puta sam je u prolazu pročitao. Bila je to, po mojoj ocjeni, jedna od najljepših firmi u gradu. Pored imena i prezimena njezinog vlasnika, na njoj su bili naslikani po jedan par muških, ženskih i dječijih cipela.

Koliko god izgledalo čudno, ja sam po onim lijepo ispisanim slovima i po simpatičnom imenu i prezimenu zaključio da je i vlasnik radionice lijep i dobar čovjek, a usto i najbolji majstor obućar u cijelom gradu.

Dugo sam tu stajao, gledao u firmu i prikupljao hrabrost da uđem i da okušam sreću. Nekoliko puta sam polazio i svaki put odustajao, ili zbog nedostatka hrabrosti ili zbog kupaca koji su stalno ulazili i izlazili. Želio sam da budem sam sa majstorom kada ga budem molio da me primi na zanat. Napokon sam dočekao i trenutak kada u radnji nije bilo ni jednog kupca. Ušao sam i pozdravio.

“Dobar dan, majstore!”

“Dobar dan, mališane”, otpozdravi on i ne pogledavši me. Valjda je već po glasu ocijenio tko sam.

U tom trenutku stajao je iza velikog pulta i na jednoj širokoj dasci onim specijalnim obućarskim nožem rezao neku kožu. Bio je osrednjeg rasta, debeljuškast i veoma simpatičnog lica, upravo onakav kakvog sam i zamišljao. Tek poslije nekoliko trenutaka podigao je glavu i preko naočala me pogledao i upitao:

“E, mališane, šta si trebao?”

“Molim vas, gospodine majstore, da me primite na zanat!”, rekao sam i tek tada sam se sjetio da sam već jednom prilikom razgovarao sa njim.

Dogodilo se to poslije one razbijene staklene kugle u školskom cvijetnjaku, zbog koje sam u tom dvomjesečju dobio prvu i posljednju slabu ocjenu, i to u vidu bijele svjedožbe. Nakon podjele tih svjedočanstava obično se događalo da su ih učenici sa boljim ocjenama stavljali pod kape i tako ih nosili dok su prolazili kroz grad, dok su ih oni sa slabim ocjenama skrivali u torbake. Međutim, ja to nisam učinio već sam i to prvo bijelo svjedočanstvo, kao i sve one ranije sa dobrim ocjenama, stavio pod kapu.

Kako sam bio jedini koji nije skrivao svoje slabe ocjene, moji drugovi me počеше zadirkovati i šaliti se sa mnom. Prolazeći kroz grad, galamili smo i skretali pažnju građana na sebe. Jedan od gostiju koji su sjedili ispred jedne kavane, a bio je to glavom i bradom upravo majstor Kisić, pozvao me je da mu priđem i zapitao:

“Šta ti je to, kukavče, pod kapom?”

“Svjedodžba”, odgovorio sam mu bez stida i ustručavanja.

“Vidim da je svjedodžba, ali zašto je bijela?”, nastavi on.

“Zato što nije ni crvena ni zelena”, našalih se ja, što izazva smijeh i kod gostiju kavane i kod mojih drugova.

“A zašto nije crvena ili bar zelena?”

“Nije jer sam bio slabiji učenik od ovih”, rekoh i pokazah na moje drugove.

“Pa zašto si je onda stavio pod kapu? Zašto je nisi sakrio?”

“Ako sam je dobio, zašto bih je onda krio?”

“I nije te stid što je svi vide?”

“Pa jest, stid me je, ali ako bih je sakrio, onda bi to bila još veća sramota”, odgovorio sam i spremio se da pođem.

“Ostani još malo!”, zaustavio me je majstor i nastavio.

“Ti misliš da nitko ne bi trebao sakrivati svoju sramotu?”

“Ja to ne znam. Ja sam to rekao samo za sebe!”

“Dobro, a sada mi reci hoće li to biti tvoja posljednja nedovoljna ocjena. Hajde, kaži nam svima!”

“Ova je prva takva, a biće i posljednja”, odgovorio sam, sasvim uvjeren da će tako doista i biti.

“Sigurno?”

“Sigurno!”

“A sada mi reci kako ti je ime.”

“Zovem se Janko.”

“Dobro, Janko. Znaj da ću dobro zapamtiti šta si mi obećao, a da bi i ti mene zapamtio, evo ti desetica pa kupi olovaka i teka da možeš bolje učiti.”

Potom je izvadio novčanik i izvadio deset dinara.

“Ne, hvala vam, ne treba”, rekao sam i počeo uzmicati.

“Ma uzmi, slobodno uzmi kada ti dajem, inače ti neću vjerovati da ćeš ispuniti obećanje.

“Ne, gospodine, ne treba, hvala vam”, nastavio sam odbijati. Međutim, moj drug Paša, shvativši da bi bilo ludo ne uzeti novac, priđe majstoru Kisiću i reče da će ga on uzeti za mene. Kisić mu predade deseticu i Paša mašući sa njom potrča, a ja za njim.

I evo me sada pred tim istim čovjekom, ukočen od straha da me ne prepozna. Na moju sreću, to se nije dogodilo.

“Šta veliš? Da te primim na zanat?”, začudi se on.

“Jest, molim, na zanat”, ponovih ja.

“Ja, ja”, reče on pa, nakon što me dobro odmjeri, nastavi. “Reci ti meni, sokole, koliko ti je godina?”

“Molim, trinaest”, slagah mu, dodajući jednu godinu.

“A završio si osnovnu školu?”

“Molim, jesam, i to sa vrlo dobrim uspjehom”, odgovorih žurno.

“Baš sa vrlo dobrim?”, kao čudeći se zapita majstor, nakrivivši malo glavu.

“Molim, jesam.”

“Dobro, dobro...To sa školom i ocjenom bi bilo u redu, ali još si mlad. Morao bi sačekati bar još jednu godinu pa onda poći na zanat.”

“Molim, ja više ne mogu čekati”, rekoh i umalo ne zaplakah.

“A zašto ne možeš?”

Na ovo pitanje ja slegoh ramenima, jer se ne usudih da mu kažem istinu.

Nakon što me je ispitao odakle sam i čiji sam, majstor nastavi:

“Znaš, ne mogu reći da mi se ne sviđaš. Vjerujem da bi bio dobar šegrt, a kasnije i dobar kalfa, ali ne bih rekao da imaš baš punih trinaest godina. Reci mi koje si godine rođen.”

“Molim, 1913.”, odgovorih mu i ujedoh se za jezik.

“Eto vidiš, imaš samo dvanaest.”

“Molim, jest...”

“Nego znaš šta? Dođi ti meni iduće godine u ovo doba i ja ću tebe primiti. Jesmo li se dogovorili?”

“Ali ja više ne mogu čekati, rekao sam vam”, ponovio sam, brišući suze.

“Jesi, rekao si mi, ali nisi mi rekao zbog čega ne možeš.”

Ja mu ni ovoga puta ne rekoah za razlog.

“Dobro, ako mi ne možeš reći, onda mi dođi kada sajam prođe pa ćemo pokušati da te negdje smjestimo, bilo kod mene ili kod nekog drugog.”

Ostalo mi je samo da kažem “Hvala vam, majstore, i zbogom!” i da izađem iz radnje.

Prvi pokušaj i prvi neuspjeh prilično su me obeshrabrili i zabrinuli, naročito zbog toga što sam, onako sitan, izgledao i mlađi nego što sam bio.

Idući dalje, naiđoh pored jedne kovačnice, pred kojom sam, kada sam se vraćao iz škole, često zastajao i promatrao skladno udaranje čekića po nakovnju. Naročito sam volio gledati onaj snažni udisaj i izdisaj velikog kožnog mijeha, kojim se raspaljivala kovačka vatra. I ovog puta sam neko vrijeme promatrao sve to kroz širom rastvorena vrata. Vidio sam veliki nakovanj, a odmah do njega onaj crni kožni mijeh sa ognjištem, iz kojeg su upravo iskakali cijeli rojevi svijetlih varnica. U prostranom dvorištu ispred kovačnice nalazilo se mnogo kola i svima je ponešto nedostajalo. Bilo ih je sa točkovima i bez njih, sa prelomljenom rudom ili sasvim bez nje, bez prednje ili zadnje osovine. I sva su ona čekala na svoj red da dođu u majstorove ruke, koje će ih opraviti i omogućiti im da se ponovno vrate na drum i nastave prevoziti najrazličitije robe. Tako će ići i kotrljati se sve do ponovnog kvara i do ponovnog dolaska u to ili u neko drugo kovačko dvorište.

“Pa i to je lijep zanat”, pomislio sam. “I zar nije svejedno koji ću od njih izučiti? Važno je postati kalfa i dobar majstor bilo

kojeg zanata. Osim toga, možda kovači zarađuju više od obućara, jer nije isto sjediti i raditi sa šilom i iglom i stajati i udarati onim teškim čekićima po usijanom željezu. Zbog toga kovači i jesu krupni i snažni kao divovi. Tako sam razmišljao možda i zato što sam upravo gledao jednu momčinu kako jednim velikim čekićem na nakovnju ravna usijanu šinu. Malo zatim njemu se pridruži i jedan dječak, otprilike mojih godina i moje snage, sa mnogo manjim čekićem i slabijim udarcima. I dok su oni udarali, ona šina je postajala sve tanja i duža. A kada bi se ohladila, onaj bi je momak uhvatio kliještima i gurnuo u žar, a onaj dječak, vjerojatno šegrt, dohvatio bi polugu mijeha i počeo raspirivati vatru na ognjištu.

Nakon što se šina ponovno užarila, njih dvojica su nastavili da je udarcima čekića tanje. Poslije toga je i kalfa uzeo manji čekić i zajedno sa šegrtom počeo brzo udarati. Udarali su skladno i ravnomjerno, kao po nekom taktu, pa su zvučali kao muzika. Meni se najviše sviđjelo ono brzo i sitno pokuckivanje koje je slijedilo nakon nekoliko jačih udaraca. Gledajući njih dvojicu, toliko sam se bio zanio i toliko mi se sve to sviđjelo da sam već bio odlučio ući i zamoliti da me prime za šegrta. Čekao sam samo da njih dvojica prestanu sa kovanjem. Već sam bio prošao kroz dvorište i došao do samog ulaza u kovačnicu. Upravo kada htjedoh ući, vjerojatno zbog pogrešnog udarca, kalfa opali šegrtu takvu šamarčinu da ga zajedno sa čekićem odbaci u ugao radionice. Videći to, ja se brzo okrenem i žurno iziđem na ulicu.

“E pa hvala ti lijepo, majstore kovaču! Hvala ti što si mi u pravo vrijeme pokazao kako postupaš sa svojim šegrtima. Svaka čast tvojoj snazi i onom sitnom i brzom pokuckivanju, što mi je izgledalo kao najljepša muzika. Udri ti koga hoćeš, ali mene nećeš”, šaputao sam odlazeći.

Ja sam se uvijek sa čuđenjem pitao zašto se ljudi stalno međusobno tuku. Da li se to događa po nekakvom zakonu da jači redovito napada slabijeg? Otkuda mu to pravo? Zašto su slabiji osuđeni da cijelog života primaju batine i da se usto jačima sklanjaju s puta? Kakva je to pravda i tko je odredi? Kud god se makneš i gdje god dođeš, ako si slabiji, nastradaćeš. I u obiteljskom krugu, i u polju, i u šumi, i u školi, i na zanatu, i u

vojsci, i u svim drugim sredinama. Mogao sam se tješiti jedino riječima koje je moja pokojna baba često govorila.

“Kada Bog nekom da silu, istog časa mu oduzme pamet”.

Ta babina ili tko zna čija mudra izreka potvrđena je bezbroj puta pa i tu, u toj kovačnici. Jer da je, na opću sreću, ona momčina imala pameti jednako koliko je imala snage, vjerojatno ne bi onako žestoko ošamarila svog nejakog šegrta.

Idući dalje i jednako razmišljajući o tom šamaru i o bijednom šegrtu i provlačeći se kroz sve veću ljudsku gužvu, sudario sam se sa jednim prolaznikom, koji mi je odmah razvezao bogovsku šamarčinu i još mi i majku opsovao.

“Što mi još majku psuješ?”, upitao sam ga, držeći se za obraz.

“Još pitaš?”, grmnu on pa ponovno zamahnu rukom, ali kako se ja žurno izmakoh, on mi uputi samo još jednu psovku.

“Ne psuj mi majku! Čuješ li?”, rekoh mu, zaklonivši se iza jednog starca, pred kojim su se nalazile dvije vreće krompira.

“I opet ti je...”, ponovi onaj bezočnik svoju psovku i nasmija se.

“Hajde, opsuj još jednom ako smiješ!”, zaprijetih mu, pogledajući starčeve krompire.

“Ma šta jednom, sto puta ću ti opsovati!”

Onaj šamar, iako mi je još pekao obraz, nekako bih mu i oprostio, jer sam natrčao na njega zbog svoje nepažnje, ali one psovke, koje su mnoge od promatrača nasmijale, nisam mogao. Zgrabio sam dva oveća krompira iz starčeve vreće i već prvim od njih drznika pogodio pravo u čelo. Zbog tog se udarca toliko razgalamio kao da ga je udario grom a ne običan malo veći krompir.

I dok se on hvatao za glavu, ja sam pobjegao. Izgubio sam se u sajamskom ljudskom mravinjaku i ubrzo zaboravio na bezobraznika, na šamar i na njegove psovke. Podne je već bilo prošlo pa sam morao ubrzati potragu za zanatom. Sada više nije imalo smisla birati ovaj ili onaj zanat. Preostalo mi je da pokušam zaredati od radnje do radnje pa šta bude. Tako sam i učinio. Pošao sam najprije jednom stranom glavne ulice pa kad sam stigao do kraja, prešao sam na drugu.

Najprije naiđoh na jednu lijepu krojačku radnju, u kojoj mi još mlad i lijep krojač kratko odgovori da ne trebaju šegrta. Nakon toga ušao sam u jednu brijačnicu, u kojoj također dobih isti odgovor. Potom naiđoh na jednu stolariju, ispred koje se nalazilo nekoliko kuhinjskih stolova sa stolicama, koji su bili izloženi radi prodaje. Nisam morao ni ulaziti u radionicu, jer je majstor stajao na ulaznim vratima.

“Majstore, da li biste me primili za šegrta?”, upitah ga.

“Idi do đavola, nemaju mi ni ovi šta raditi!”, odgovori mi i pokretom glave pokaza na šegrte u radnji, koje nisam mogao vidjeti.

Slične odgovore dobio sam i u većini drugih zanatskih radnji.

“Ne trebam šegrte.”

“Imam ih već i previše.”

“Nemam ni sam šta raditi.”

Samo mi jedan brico reče da će trebati šegrta, ali nakon mjesec dana pa ako mogu sačekati toliko, da mu dođem. To za mene nije bila nikakva utjeha.

Kada sam obišao sve radnje i na drugoj strani ulice, bez uspjeha, došlo mi je da zaplačem od muke. Ipak sam stisnuo zube, pomislivši da nisam još obišao sve zanatske radionice u gradu i da nije sve izgubljeno. I tako, nadajući se skorom preokretu, pređoh u drugu ulicu.

Gurajući se i provlačeći kroz mnoštvo ljudi, svakog časa sam zastajao pred nekim izlogom, najčešće pred voćarom ili pekarom. Stao bih i gledao gomile bijelog kruha, lepinja i kifli, zatim pečene jagnjetine, iz koje se još pušilo, prepune korpe sočnih krušaka i jabuka, grožđa i smokava, lubenica i drugog voća. Gledajući sve to, sve više sam osjećao glad i u jednom trenutku sjetio sam se onog zamotuljka koji mi je majka dala na rastanku, a koji mi se još uvijek nalazio u njedrima. Da bih ga izvadio i vidio šta je u njemu, za svaki slučaj zašao sam za ugao jedne kuće. Iznenadio sam se i obradovao kada sam ugledao više puta premotanu novčanicu od pedeset dinara. Za mene je to bio veliki novac, cijelo bogatstvo.

“Sada mogu kupiti sve što želim, cijelu štrucu kruha pa i komad pečene jagnjetine”, pomislio sam. “A poslije i grožđa i lubenice krišku-dvije.”

Koliko god sam bio gladan, nikako se nisam mogao odlučiti na kupovinu. Kao prvo, plašio sam se da ne budem prevaren ili da ne bih bio prisiljen odgovarati na pitanje odakle mi toliki novac. Zbog toga sam ponovno premotao novčanicu i vratio je u njedra. Međutim, prazan stomak se i dalje bunio, a oči se nikako nisu mogle odlijepiti od kruha i mesa, od grožđa i lubenica. Gledajući i očima jedući svu tu hranu, požalioh što nisam pčela ili osa pa da se, kao i one, do mile volje nasišem tih slasnih i masnih sokova. Ne mogavši odoljeti iskušenju, ponovno izvadih novčanicu i priđoh jednom voćaru sa namjerom da zatražim da mi izvaga jedan kilogram grožđa i da mi razmijeni pedeseticu. Međutim, on dreknu na mene prije nego što sam uspio progovoriti.

“Šta je? Što se ti toliko motaš oko moje robe? Gubi se odavde dok te nisam odalamio po tintari!”

Žurno sam se odmaknuo od tog neljubaznog prodavača i po drugi put gurnuo pedeseticu u njedra. Prešao sam u drugu pa zatim u treću ulicu, nastavljajući potragu za zanatlijom koji bi bio voljan primiti me na izučavanje zanata, ali bez uspjeha. Prema tome, ostalo mi je da sačekam da prođe sajam pa da se ponovno javim majstoru Kisiću.

“Ali gdje ću biti do tada?”, pitao sam se i nisam nalazio odgovora.

Stigavši do poznate mi škole, naslonio sam se na njezinu ogradu i tko zna po koji put pročitao na njoj napisanu godinu gradnje. Gledao sam u rastvorene prozore njezinih učionica i slušao žamor koji je iz njih dopirao. Dok sam slušao, osjećao sam žalost što tako brzo prodoše godine moga školovanja. A onda se sjetih školske bašte i onih krupnih slatkih krušaka i jabuka, kojima sam mogao utoliti glad. Žurno zaobiđoh školsko dvoriste i, baš kao pravi lopov, uvukoh se u baštu. Zrelih plodova je bilo ispod stabala pa ih nisam morao obarati. Sjedeći, pojedoh nekoliko komada, a onda se opružih po travi i uskoro zaspah. Spavao sam sat, možda i više, i usnio strašan san.

Sanjao sam kao da sam se našao u neakvoj velikoj šumi, u kojoj nije bilo ni puta ni bilo kakve staze koja bi me izvela napolje. Polazio sam desno, polazio lijevo, vraćao se nazad pa opet išao naprijed, ali uzalud. I tako me najzad zateče i noć, mračna i strašna, da se ni prst pred nosom nije vidio. Ali od svega najviše sam se uplašio grobne tišine, koja je vladala svuda unaokolo. I tako, okružen ogromnim stablima, neprozirnom pomrčinom i grobnom tišinom, pomislio sam da i nema nikog živog na ovom svijetu, kao da je sve pomrlo i da sam ostao sam, zaboravljen i zarobljen u tom velikom šumskom prostranstvu. Već i od same pomisli na tu samoću počeh na sav glas dozivati.

“Ooo, ljudiiii!...Ooo, djecooooo! Ima li ikog živog na ovome svijetuuuu?”

Poslije svakog dozivanja napeto sam osluškivao hoće li se itko odazvati, ali osim sopstvenog glasa, koji se odbijao i ponavljao negdje daleko od mene, drugo se ništa nije čulo. Pa kako mi se ni poslije nekoliko poziva nitko ne javi, ja počeh dozivati divlje zvijeri:

“Ooo, vuciii!...Ooo, medvjediii!...Ooo, lisice!...Ooo, veprovi!.. Ooo, javavci!...Ooo, srne!...Ooo, zečevi!...” Potom sam dozivao čak i orlove, jastrebove, sovuljage, a na kraju i zmije, pitajući ima li ikog živog osim mene.

I ne prođe mnogo kada se začuše vučje zavijanje, zatim medvjede mumljanje, veprovo roktanje, lisičije kevtanje, jelenje mukanje, orlovsko kliktanje i, na kraju, zmijsko siktanje.

U prvi mah obradovah se toj velikoj i šarolikoj zvjerskoj obitelji, misleći da je bolje živjeti i sa njima nego sam. Ali kada mi se životinje počese sve bliže primicati i opkoljavati me sa svih strana, ponovno me obuze silan strah.

Osluškujući njihove zastrašujuće glasove, postajalo mi je sve jasnije kakva me sudbina među njima očekuje. Uskoro ugledah ne njih same nego svjetlucanje njihovih očiju. Već su bili tako blizu da sam mogao čuti i škljocanje njihovih zuba i svakog časa očekivao sam da ću se naći u njihovim strašnim čeljustima.

“Eto, još malo pa će navaliti na mene i rastrgati me na komadiće”, pomislih.

I onda, kada sam već bio izgubio svaku nadu u spasenje, odnekud odozgo začu se veoma snažan ženski glas.

“Šta je to dolje? Šta se to događa?”, upitao je i odmah nastavio. “Čujete li šta vas pitam? Šta radite i šta hoćete od tog dječaka?” A zatim strogo zapovjedio. “Nazad! Odmaknite se od njega! Odmah!” I gle čuda, najednom nestade tog strašnog zvjerskog obruča.

“Tko je to gore? Tko me je spasio od sigurne i strašne smrti?”, upitao sam začuđen.

“Ja sam, Janko, tvoja vila! Evo me sjedim na najvišoj grani. Zar me ne vidiš?”

Tek tada sam je ugledao. Sjedila je i ljuljala se na najvišoj grani. Bila je upravo onakva kakvom sam je i zamišljao čitajući i pjevajući pjesme o junacima.

“Jesi li se uplašio?”, zapita me.

“Jesam”, rekoh. “Umalo nisam umro od straha. Hvala ti što si me spasila.”

“Zvao si svakog osim mene!”, ukori me ona.

“Oprosti, nisam znao da si tu.”

“Zapamti, ja ću se uvijek nalaziti u tvojoj blizini i kad god ti budem zatrebala, zovi me i ja ću odmah doći. A sada pođi za mnom, da te izvedem iz ove strašne šumetine, u kojoj caruju ljute zvijeri.”

“Ali kako i kuda da pođem?”, upitah je.

“Evo ti ovo perce, uzmi ga i ono će ti pomoći”, odgovori mi i baci mi to perce.

A ona je raširila krila i vinula se u visine. I kada mi perce pade pravo u ruke, i sam poletjeh za njom. Letio sam kao što leti sivi soko, osjećajući pri tome silnu radost. A onda se dogodilo nešto što ni do danas nisam zaboravio. Naime, kada se, leteći za vilom, nađoh nadomak samih oblaka, osjetih strašnu bol, koja me je primorala da jauknem i da skočim kao lud. I kada dođoh sebi, umjesto vile preda mnom je stajao nitko drugi već onaj isti podvornik koji mi je pomogao upisati se u osnovnu školu. U ruci je imao motku.

“Šta radiš ti ovdje?”, upitao me je, još jednako mašući motkom, kojom me je onako brzo skinuo sa oblaka na tvrdu zemlju.

“Pa evo, malo sam ležao”, odgovorih mu, češući se po mjestu udarca, koje me je žarilo.

"I ovdje si došao da ležiš i da kruške i jabuke ždereš?"

"Pojeo sam samo tri, i to od ovih što su opale."

"Opale? Marš napolje! Gubi se!", dreknu podvornik i ja brže-bolje preskočim preko ograde, sretan što me nije prepoznao.

Uskoro sam se ponovno našao u centru grada, još više zabrinut šta će biti sa mnom. Išao sam polako, vukući nogu za nogom, kao kakvo napušteno pseto.

"Još malo i proći će dan, a onda će nastupiti hladna jesenska noć. Šta ću onda? Kuda ću?...Zar opet nazad u selo, u onaj isti ležaj u plastu sijena? Ne, neću, nikada više! Bolje će biti da skočim u Vrbas nego da se vratim kući, nepravdnoj braći i sestrama, koji bi mi sigurno rekli:

"A-ha!, mislio si da u gradu ima obješenih somuna!"

Bio sam siguran da bi mi odmah rekli to ili nešto slično, a ja ni njima niti majci ne bih mogao u oči pogledati od stida. Ako i ne bi rekli, vjerojatno bi pomislili da od mene nikada ništa neće biti. A ja bih više volio biti mrtav nego da majka samo pomisli na takvo što. Svi su drugi mogli govoriti što god su htjeli, jer mi do njihovog mišljenja nije bilo stalo. Samo ne i ona. "Ona mi jedina mora vjerovati", pomislio sam, "i zato ja moram pronaći majstora koji će me primiti kod sebe na izučavanje zanata. Ja ga moram izučiti i moram postati najprije kalfa, a potom i dobar majstor, i to usprkos svojoj braći i sestrama i usprkos upravitelju škole i svima koji misle kao oni. Ja moram ostvariti ono što sam obećao majci i dok to ne učinim, nema vraćanja kući. Čak ni ovu njezinu pedeseticu neću ni razmijeniti. Čuvaću je u ovom zamotuljku kao oči u glavi i vratiću je majci kada joj budem kupio sve ono što sam obećao."

Te su mi misli smanjile očajanje i dale novu snagu. Bile su još jedan klin kojim sam učvrstio svoju konačnu odluku da se ne vraćam kući bez obzira na iskušenja kojima ću biti izložen. U tom trenutku nalazio sam se u samom središtu grada, na križanju glavnih ulica, i u najvećoj ljudskoj gužvi. Prislonjen uz zid jednog dućana, pitao sam se na koju ću stranu sada krenuti. I kao da mi je to netko nevidljiv došapnuo, sjetio sam se da u gradu imam bliskog rođaka koji je posjedovao pekaru i mesaru.

Poskočio sam od radosti i čudom se čudio kako se toga ranije nisam sjetio. Bio je to sin maminog brata, kojeg sam često

viđao za vrijeme pohađanja osnovne škole, ali mu se nisam nikad javljao.

“To će biti moj spas”, pomislio sam i začas se našao pred njegovom radnjom.

Prvo što sam ugledao bila je njegova firma, sasvim mala i neugledna, napisana na komadu daske i ne baš lijepim slovima. Upravo u tom času rođakov kalfa Ivan izvadio je iz peći tek ispečeno jagnje i stavljao ga u izlog. Bilo je tu još i kruha i raznog peciva. Kupci su prilazile i kupovali, a Ivan je sjekao meso, vagao ga i naplaćivao, a sve je to radio tako brzo i spretno da ga je bilo milina gledati.

Jedno vrijeme stajao sam u neposrednoj blizini i udisao prijatne mirise mesa i kruha i sa užitkom promatrao Ivanov rad.

“Majko draga, da li ću i ja jednog dana moći tako raditi?”, pitao sam se u mislima.

Međutim, gazdu nikako nisam mogao vidjeti pa sam nastavio čekati. Tek nakon više od jednoga sata prošao je pored mene i, ne zapažajući me, ušao u pekaru. Bio je spretan i okretan kao čigra. Na sebi je imao jahaće hlače od čohe, opšivene kožom između nogu, lakovane čizme, kaput od vražije kože i šubaru od nekog mekog krzna. Imao je ljepušasto i simpatično lice. Sačekao sam još nekoliko trenutaka, a onda skupih hrabrost i uđoh u radnju.

“Ljubim ruke, rođače!”, pozdravim učtivo.

Na moj pozdrav on se žustro okrenu i začuđeno me pogleda, vjerojatno pomislivši da se radi o zabuni, jer otkud bi jedan bosonogi dječak mogao biti njegov rođak.

“Šta ti to reče?”, upita, nasmijavši se.

“Pa jesmo, mi smo rod”, odgovorio sam.

“Pa kakav smo rod nas dvojica?”

“Moja majka je sestra tvog oca.”

“Ma koja tvoja majka?”

Kada sam mu kazao mamino ime, on mi se još više primače i pogleda me pravo u oči.

“Ma je li moguće? Dakle, ti si tetkin sin.”

“Molim, jesam”, odgovorih, kimnuvši glavom.

“E pa imaš pravo. Mi smo rod, i to bliži. A sada mi kaži zašto si došao. Da li te je tetka zbog nečeg poslala?”

“Molim jeste, poslala me je”, snađoh se i slagah.

“Zbog čega?”

“Rekla mi je da te pozdravim i zamolim da me primiš na zanat.”

“Na zanat!?”, začuđeno će on.

“Molim jest, na zanat.”

“Vidi, vidi!...A šta bi volio da učiš? Pekarski ili mesarski zanat...ili oba zajedno?”

“Meni je svejedno, a mogao bih i oba.”

“Baš oba?”, dočeka on. “A sada mi reci koliko ti je godina?”

“Ušao sam u trinaestu.”

“Aih, malo brate!”, dočeka me on. “Moraš imati punih četrnaest, ni dana manje. Razumiješ li?”

“Ali ja mogu svašta raditi”, rekoh mu.

“Ma ne možeš, brate, još si ti mali i nejak.”

“Ti mene primi pa ćeš vidjeti da mogu.”

“A što nije tetka došla s tobom? Što si došao sam, i to baš u ovu gužvu?”

“Mama nije mogla, a ja nisam znao da je sajam.”

“Dobro, ako nije mogla ona, što netko drugi nije došao sa tobom?”, nastavljao me je ispitivati rođak.

“Zbog toga jer svi rade.”

“Da ti tu meni nešto ne mutiš?”

“Ne mutim. Što bih mutio?”

“Ipak si još isuviše mlad i nejak za izučavanje zanata. Nego, pođi ti lijepo kući, pozdravi mamu i kaži joj da ću te primiti kada navršiš četrnaest godina. A sada, evo ti nekoliko kifli pa idi trkom kući jer, evo, ubrzo će i mrak”, reče na kraju i dade mi nekoliko kifli, koje stavih u njedra.

Činilo mi se da veće razočarenje nisam mogao doživjeti nakon rođakovog odbijanja da me primi. I dok je on nastavio ranije započeti poslovni razgovor sa kalfom Ivanom, ja sam još jednako stajao na istom mjestu, kao ošamućen. Tek kada malo dođoh sebi, zahvalih mu na kiflama i pođoh. Međutim, prije nego što sam izišao rođak me zovnu:

“Ej, rođo, nisi mi rekao ni kako ti je ime.”

“Janko”, rekoh tužno.

“Lijepo ti je ime. Nego, kada već ideš pravcu moje druge pekare, mogao bi ponijeti ove dvije korpe i predati ih majstoru.”

Pristao sam iako nisam bio sasvim siguran gdje se nalazi rođakova druga pekara.

“Kaži majstoru neka ove korpe odmah napuni i neka ih pošalje po malom Perici. Jesi li razumio?”

“Jesam, razumio sam.”

I tako sam, po prvi put u svom životu, uprtio na leđa pekarske korpe i ne sluteći da ću ih godinama nositi.

GLAVA ŠESNAESTA

Laž me spašava

Uprtio sam korpe i pošao tražiti rođakovu drugu pekaru. Sjetio sam se da sam, idući u školu i vraćajući se iz nje, često viđao pekarske šegrte kako izlaze iz jednog dvorišta sa punim korpama kruha ili peciva, i to u istim onakvim kakve sam ja nosio. Zahvaljujući tom sjećanju, bez lutanja i pitanja ubrzo sam stigao u drugu rođakovu pekaru i predao majstoru korpe i gazdinu poruku.

Osim majstora u pekari se nalazio mali Perica, koji je u tom trenutku izgrtao cijelu gomilu žara iz pekarske peći. Obojica su na sebi imali samo gaće i kecelju. Prvo što mi je palo u oči bio je znoj, koji im je gotovo curkom curio niz polugola tijela. Potom su mi pozornost privukle police ispunjene raznim vrstama pečenog kruha i peciva.

“Šta je? Što si stao tu?”, zagalamio je Perica, za kojeg sam odmah pretpostavio da je šegrt.

Ostao sam stajati na istom mjestu. Nisam mogao odvojiti pogled od polica punih svježeg mirisnog kruha niti sam mogao pomisliti da napustim toplu pekaru i iziđem u jesensku noć, koja je obećavala da će biti hladna, možda i sa kišom.

Majstor me je pogledao sa pitanjem u očima.

“Je li gazda još nešto poručio?”, upitao je nakon što mi je Perica dobacio još nekoliko pakosnih primjedbi.

U trenutku sam odlučio upotrijebiti laž, kako bih bar jednu noć proveo u toj sredini, koja mi se već na prvi pogled svidjela. Majstor me je gledao i čekao šta ću reći. Bio je već prilično star, pogrbljenih leđa i krivih nogu. Imao je širok nos kao kod boksera i krupne izbuljene zelene oči. Nalikovao mi je na nekog velikog žapca pa sam ga tako nazvao u svojim mislima i takav je zauvijek ostao u mojim sjećanjima.

“Gazda je poručio još i to da me je primio na zanat i da ću ga izučavati u ovoj pekari.”

“Baš dobro da se napokon sjetio da nam je potrebna pomoć”, kazao je majstor.

“Zar nije mogao naći nekog boljeg?”, upitao je Perica. “Šta ćeš nam ti takav žgoljav?”

Dobio sam silnu želju da ga odmah udarim po nosu i da mu pokažem tko je od nas dvojice žgoljaviji, ali sam se suzdržao, jer nisam mogao pretpostaviti kako će majstor na to reagirati. Zadovoljio sam se tim da ga odmjerim drskim pogledom, u kojem nije nedostajalo prezira. Šegrt je taj prezir zasluživao, jer je bio tek nešto viši od mene, ali i mršaviji. Nije mi bilo teško da mu nađem odgovarajući nadimak. Od tada nadalje nazivao sam ga Skakavcem svaki put kada bismo se posvađali, a to se često događalo.

“Hajde, Perice, nađi mu kakvu kecelju, majicu i kapu i uniformiši ga po propisu, a zatim mu pokaži šta će raditi”, zapovjedi majstor.

“Ali, majstore, moram ga najprije odvesti na bunar, da se dobro opere”, odgovori Perica.

“Može, može, neka skine sa sebe to seljačko blato”, složi se majstor.

I Perica poče odmah sa mene svlačiti neki stari prsluk, ali ga ja odgurnuh od sebe i rekoh da ću to učiniti sam.

“Vidi ga, vidi! Buni se”, dočeka on iznenađen.

“Skinuću se i sam, ne moraš mi pomagati”, odgovorih mu.

Učinio sam to zbog onog zavežljaja sa novčanicom, ali i zbog toga da Perici odmah dam na znanje da neću dozvoliti da me nekažnjeno maltretira.

Kada sam se oprao i kada smo se vratili u pekaru, Perica je pronašao nekakvu majicu sa crvenim obrubom, ali tako veliku da je više ličila na haljinu, zatim kecelju, koju sam morao podrezati, i kapu, koja mi je padala na oči.

I dok sam pokušavao kako-tako svoju novu odjeću prilagoditi svom tijelu, Perica je zgrabio moj prsluk i moju košulju pa ih je, vjerojatno se dogovorivši sa majstorom, ubacio u pekarsku peć. Kako se u peći još nalazio žar, moja odjeća odmah planu. Pokušao sam je spasiti, ali je već bilo prekasno

za moje jadne odjevne predmete i za onu pedeseticu koju sam namjeravao vratiti majci. Gledajući ih kako gore i kako se sve brže pretvaraju u dim i pepeo, dolazilo mi je da zaplačem, ali se umjesto toga zarekoh da ću se Perici za to osvetiti, ako mi se ikad pruži prilika.

“Vidi ga, majstore! Žao mu je seljačkih prnja”, govorio je Perica, rugajući se mojoj žalosti.

Kada smo se nešto kasnije našli pored bunara, da bismo izvadili vodu potrebnu za naredno tijesto, zapita me Perica kako mi je ime.

“Ime mi je Janko”, odgovorih mu.

“Janko”, ponovi on i načini kiselo lice, kao da mu se moje ime nije naročito svidjelo, i nastavi: “A znaš li kako ću te ja zvati?”

“Kako?”, zainteresirao sam se ja.

“Čekaj da najprije malo razmislim”, odgovori pa pošto je neko vrijeme šutio, nastavi: “Zvaću te Gavranom.”

“A znaš li kako ću ja tebe zvati?”, upitam ja njega.

“Ti mene?!”, nakostriješi se Perica. “Ti mene moraš zvati samo mojim imenom i nikako drugačije.”

“Zvaću te imenom onda kada i ti mene budeš zvao mojim pravim imenom.”

“Ja ću tebe zvati Gavranom i nikako drugačije!”, ponovi on.

“I ja ću onda tebe...”

“Kako? Hajde reci!...Kaži ako smiješ!”

“Znaš šta”, počeh ja, “ako sam ja sličan gavranu, ti si sličan skakavcu pa ću te tako i zvati!”, tresnuh mu ja bez ustručavanja.

“Slušaj ti, nemoj da ti odmah tu njušku seljačku razbijem! Čuješ li?”

“A ja bih tebi razbio i glavu i njušku! Čuješ li sada ti?”

“E pa hajde, zovni me skakavcem ako smiješ!”

“Neću prvi, ali kad god ti mene nazoveš gavranom, ja ću tebe skakavcem.

“Hoćeš da ti sad ovu kofu nabijem na glavu? Hoćeš li?”

“Probaj pa ćeš odletjeti dolje u bunar.”

U tom trenutku majstor je zavikao i mi smo morali prekinuti svađu.

“Slušaj, Perice, ja nisam došao ovamo da se svađam sa tobom već da izučim zanat”, reko mu sasvim ozbiljno.

“Ne budeš li me slušao kako treba, najuriću ja i tebe kao i one prije tebe”, zaprijeti on. “Ja sam već dvije godine na zanatu, ne zaboravi to.”

Bila je to njegova velika prednost, koju sam morao uvažiti.

“Dobro, slušaću te ako ćeš me podučavati”, rekao sam mu.

“Tebe da učim!”, upitao je. “Izgledaš mi suviše glup da bi mogao nešto naučiti.”

“Nisam glup. U školi sam bio vrlo dobar učenik.”

“Ovdje ti neće biti kao u školi, zapamti.”

“A majstor? Je li dobar?”

“Dobar je Bog, koji ga drži u životu.”

Kao da je čuo da govorimo o njemu, majstor je zavikao iz pekare.

“Šta čekate vas dvojica?! Vratite se na posao!”

Vratili smo se u pekaru i majstor je naredio Perici da mi pokaže šta ću raditi. Najprije sam učio prekrivati daske plahtama, a zatim kako se čiste i podmazuju plehovi u kojima se peku kifle. Potom smo ja i Perica prosijavali brašno, ponovno donosili vodu i pripremali drva za loženje peći.

Za svo to vrijeme majstor Žabac je sjedio, pio rakiju, jeo i pušio. Čekao je da tijesto nađe. Kada se to dogodilo, ustao je i uzviknuo:

“Cucki, idemo tabli”, što je značilo da moramo početi vagati komade tijesta i oblikovati ga ili u vekne ili u okrugle kruhove. Perica je vagao, majstor je oblikovao, a ja sam odnosio pune i donosio prazne daske. Nakon što smo završili sa tim tijestom, Perica je podigao poklopac sa velikih načava, u kojima je bilo više od stotinu kilograma tijesta. Gledajući tu veliku masu, zinuo sam od čuda.

“Dođi ovamo”, opomenuo me je Perica. “Šta si zinuo kao riba.”

Pokazao mi je kako ću tijesto vaditi i prebacivati u korpe.

“Šta se plašiš? Zavuci ruke unutra i komad po komad prebacuj u korpe”, rekao mi je i ja sa izvjesnim strahom zabodoh ruke u tijesto, ali mi ne pođe za rukom da nešto izvadim.

“Šta je? Ne ide, a?”, nasmija se Perica, sa vidljivim užitkom, mojoj početničkoj nevolji.

“Dede, prvo mu pokaži kako se radi, magarčino jedna, i nemoj da mu se smiješ kao budala!”, ukori ga majstor.

“Pa, evo, pokazujem, ne mogu bolje”, odgovori Perica.

Tijesto je bilo žilavo kao guma i ja nikako nisam uspijevao da otkinem makar i najmanji komad. Gledajući kako se mučim, i majstor se počeo smijati i naredio mi da odem pokvasiti ruke. Tada sam, međutim, upao u novu nevolju. Izvukao sam ruke, ali nikako nisam uspijevao skinuti sa njih tijesto. Kada bih ga skinuo sa jedne ruke, ono bi se zalijepilo za drugu. Majstor i Perica su imali dovoljno razloga da se nastave smijati.

“Hajde, hajde, pokvasi ruke”, smijući se reče mi Perica i ja sa svim tijestom na njima zagnjurih ruke sve do laktova u veliki lonac s vodom. Kada sam ih ponovno zavukao u tijesto, shvatio sam da me očekuje težak posao. Ipak sam ubrzo počeo nazirati vještinu baratanja sa tijestom, tako da sam posljednjih nekoliko komada izvadio sa manje teškoća nego one prve.

“Je li dobro tijesto?”, upitao me je majstor.

“Ja to ne znam”, odgovorio sam.

“Je li dovoljno žilavo?”

“Jeste, žilavo je.”

“To znači da je dobro.”

Najprije smo izrađivali male veknice od četvrt kilograma, zatim od pola pa od jednog i, na kraju, od dva kilograma.

Negdje oko pola noći svo to tijesto bilo je ispečeno i složeno na police. U međuvremenu majstor je napravio kvasac za druga tijesta pa kada smo završili sa kruhom, Perica je ponovno naložio veliku pekarsku peć, a majstor je zamijesio još jedno veliko tijesto. Tada smo imali priliku da se odmaramo kojih pola sata, nakon čega je majstor ponovno viknuo:

“Cucki, idemo tabli!”

Ovog puta otpočeli smo sa izradom sitnog peciva: kifli mjesečarki, slanih kifli, makovnjača, okruglih kifli i kajzerica. I ovog puta Perica je vagao tijesto, majstor je od njega oblikovao lopte, a ja sam te lopte stavljao na daske. Nakon toga Perica mi je pokazao kako se to oblikovano tijesto stavlja u jednu ručnu presu, u kojoj se pod pritiskom stavljena lopta razdvoji

na dvadeset i pet jednakih komada. Rad sa presom bio je prva od operacija koju sam naučio u složenom pekarskom zanatu. Pedeset i nekoliko puta sam te noći stavljao u presu lopte od tijesta i isto toliko puta vadio isječene komade, koje su majstor i Perica veoma vješto pretvarali u različite vrste peciva. Kada je i taj posao bio gotov, dobili smo oko tisuću i dvije stotine kifli.

U to vrijeme je i u pekarskom zanatu vladala njemačka jezička terminologija. Mnoge radne operacije i gotovo sve alatke, pa čak i gotovi proizvodi, nosili su njemačke nazive, koji su se vremenom toliko iskrivili da nisu ni podsjećali na izvornu riječ. Tako smo naćve nazivali "trog", tvrdi kvas "damfl", mekani kvas "poliš", a kvas koji se povremeno povećavao "niderlas". Veliko tijesto nazivali smo "lapšus", premjesivanje "štosovanje", struganje naćava "trogšern". Pojedine vrste peciva nosile su nazive "salc-štangle", "kajzerice", "lable", "šlape", "rundzemle". Riječ "hep" značila je dodavanje bilo čega za pećenje, ubacivanje u peć zvalo se "ajnšisn", a vađenje iz peći "auspoh". Premazivanje pećenog ili prijesnog kruha nazivalo se "štrahanje", rupa ispred peći zvala se fugrum, dimni kanal "tiple", ognjište peći "hert", prozorčić na peći "lihtajzl", lonac "fangla", stalak za kifle "štrajh-giter", nadolaženje tijesta "ruzlanje", nadolaženje na daskama "garbanje". Ti strani nazivi su bili ono što me je u početku najviše zbunjivalo.

Kod izrade peciva postojale su uglavnom tri lanćane radnje. Prva je razvijanje malih loptica u male jufke ili "folinkovanje", druga je oblikovanje bilo koje vrste, odnosno "frkanje", "šlajfanje", "virkanje", "pletenje", a treća je stavljanje oblikovanog peciva na plehove, odnosno "vezecovanje", kako se to njemaćki govorilo. Bez ma koje od te tri povezane operacije posao ne bi tekao tako brzo i lijepo, a naroćito bez srednje, za koju je bila potrebna duća praksa.

Zbog toga sam ja kao treći upravo dobro došao. Meni je povjerena na prvi pogled veoma jednostavna radnja. Međutim, stavljanje kifli na plehove iziskivalo je ipak izvjesnu vještinu ili, bolje rećeno, urođenu spretnost, koju, u to sam se kasnije uvjerio, mnogi šegrti pa ni kalfe nisu imali. I svakako da majstor Žabac nije mogao od mene ni oćekivati neko ćudo, odnosno da već prve noći shvatim i naućim kako se taj posao radi.

“Evo, ovako ćeš ih postavljati, pogledaj dobro!”, govorio mi je. “Uzmeš kiflu, okreneš ovaj kraj dolje i saviješ je na plehu u obliku polumjeseca, vidiš li?”

“Vidim, majstore.”

“Pazi dobro! Tri puta ću ti pokazati riječima i rukama, a četvrti put šamarom. Jasno?”

“Jasno, majstore”, rekoh i slegoh ramenima.

“Hajde sada, da vidim.”

I ja sam počeo. Stavio sam prvu, drugu i treću, pazeći da ih postavim isto onako kao i majstor. U početku je to išlo vrlo sporo, jer sam morao stalno pogledavati one koje je on postavio. Ali s vremenom je išlo sve brže i sve bolje. Za to vrijeme majstor se svakoga časa osvrtao i gledao, ali nije stavio nikakvu primjedbu. Tako je bio napunjen prvi, drugi pa i deseti pleh a da on ne reče ni riječi. Tek kod zadnjeg pleha uhvati me za ruku i okrenu k sebi.

“Je li, mali, gdje si ti to učio?”

“Nisam nigdje, majstore.”

“Ne laži! Ti si to morao ranije negdje naučiti.”

“Majstore, večeras sam prvi put ušao u neku pekaru”, rekoh mu.

“To je nevjerojatno!”, reče majstor, vrteći glavom. “Ako je tako, onda te je majka rodila za pekara.” Onda se okrenu Perici i nastavi. “A ti, bijedo, pogledaj!”, reče mu, a zatim ga uhvati za uho i, vukući ga, nastavi. “Pogledaj kako se vegzeca, pogledaj, bitango jedna! Prvi put pa sve kao po kanapu, vidiš li? Ti si već omatorio u pekari pa još ne znaš tako slagati, sram te bilo.”, reče na kraju i opali mu dobru šamarčinu. To posljednje mi se nimalo nije svidjelo, jer sam znao da će me Perica već te prve noći zamrziti.

Nakon što smo završili izradu svih vrsta peciva, a vidjevši da mi ni kod ostalih poslova nije morao mnogo objašnjavati, majstor me ponovno pohvali.

“Vrlo dobro! Odlično! Sjajno, tako mi Boga! Pa ti si, dijete, pravo čudo.”

Nije mi bilo mnogo drago što me je već te prve noći toliko hvalio, prije svega zbog Perice. Međutim, moram reći da mi je njegova pohvala pomogla da me gazda zadrži na zanatu.

“A ti, mrcino jedna, nisi ni za što!”, ponovno je počeo grditi Pericu. “Tebi samo da je se svaliti na neku dasku i zaspati. A vidi njega, trči kao zvrk!”

“Jeste, trči prve noći, ali vidjećemo ga kasnije!”, ljutito je uzvratio Perica. “Vidjećemo ga kako će izgledati kada pronosa korpe i kada počne cijepati drva.

“Zaveži, strvino!”

Ali Perica ne zaveza već mi priđe i nastavi govoriti šapatom.

“Čekaj dok ti se noge iskrive, a stopala razlijepe ovako kao kod mene i dok budeš spavao samo po tri-četiri sata dnevno pa ću te onda vidjeti hoćeš li trčati kao zvrk.”

Nešto kasnije, kada je majstor počeo iz peći vaditi plehove sa pečenim kiflama, i to takvom brzinom da je jadni Perica jedva stizao da ih onako vrele preuzme od njega i istrese u jednu oveću korpu, dogodilo se nešto što me se strašno dojmilo. Naime, kada je u jednom trenutku preuzimao jedan od plehova, u onoj brzini ispadnu mu krpe iz ruku i, Perica je, ne stigavši da ih podigne, morao golim rukama uhvatiti vreli pleh. I, dabome, čim ga je prihvatio, odmah ga je i ispustio pa su se pečene kifle rasule po prljavom podu. Videći šta je napravio, majstor ga je, ne izlazeći iz rupe ispred peći, počeo udarati dugačkim drškom pekarske lopate. Udarao ga je po leđima, ali tako snažno da se ručka lopate prelomila.

I dok se Perica, na jednoj strani, previjao od bolova, dotle se i majstor, na drugoj strani, našao u vrlo nezgodnoj situaciji. Nakon što se lopata slomila, nije imao čime vaditi ostale plehove iz peći, a peć je bila vrela kao sam pakao. Tada sam ja, shvativši njegovu nezgodu i ne čekajući da mi se to naredi, konopcem skinutim sa vreća na brzinu zavezao prelomljene dijelove lopate i tako spasio ostatak kifli od pregaranja. Majstor je bio oduševljen mojom snalažljivošću i brzinom reakcije. Ali sam zato ja zbog toga u Perici stekao velikog neprijatelja i, čim mu se pružila prilika, rekao mi je:

“Zapamtićeš to! Čekaj samo!”

“Zašto? Šta sam ti ja skrivio?”

“Zato što si svezao lopatu.”

“Da to nisam učinio, sve bi kifle izgorjele u peći.”

“Neka gore! Šta se to tebe tiče?”

Nisam mogao shvatiti kakve bi koristi Perica imao od toga da su kifle izgorjele sve dok mi to on sâm nije objasnio.

Njegove me prijetnje nisu mnogo uplašile, ali mi nije bilo ni svejedno. Istinu da kažem, bilo mi ga je žao, ali mi je bilo i nezgodno da mu to kažem. Možda bi iz mojih riječi izvukao zaključak da sam se uplašio njegovih prijetnji pa hoću da mu na taj način podiđem.

Uostalom, ja sam te noći imao daleko veću brigu, a ona je bila sadržana u pitanju šta će se dogoditi kada ujutro dođe gazda i kada me ugleda. Šta će reći on, a šta majstor kada saznaju da sam im slagao? Bio sam uvjeren da će me istjerati. Slijedeći to uvjerenje, počeo sam razmišljati o tome kamo bih mogao poći. U jednom trenutku sam pomislio kako bi bilo najbolje da pođem u neki drugi grad i da tamo potražim neki posao ili mogućnost da izučavam neki zanat. Međutim, moje nedovoljne godine su i same odbacile tu zamisao. Potom sam pomislio da odem u neko selo i da se zaposlim kod nekog imućnijeg seljaka na čuvanju goveda, ali već i na samu pomisao na čobanski život nešto se u meni počelo buniti. “Zar opet među čobane, zar opet da skačem po trnju i strnjištu, zar da me opet tuku za pričinjenu štetu? Nikad više! Nikad!”

To su bile moje brige s kojima sam čekao jutro i gazdin dolazak, a zbog kojih nisam osjećao ni glad, ni umor, ni pospanost, ni strah zbog Pericinih prijetnji. Negdje pred samo svanuće, kada je bila ispečena i treća tura kruha i peciva, nastupila je jednočasovna stanka. Taj sat odmora za svu trojicu, a posebno za iscrpljenog Pericu, bio je velika stvar. Zato se odmah popeo na pekarsku peć i istog je trenutka zahrkao. Majstor je najprije ispio dva decilitra rakije i zamezio nekakvog smrdljivog sira, čiji je zadah nadmašivao sve koje sam do tada poznavao, a onda se i sam opružio po jednoj dasci i zaspao. Tako ni meni nije preostalo ništa drugo nego da se popnem na peć i da legnem pored Perice.

Tu pored nas, na pekarskoj peći, živjelo je na stotine žohara, koje smo nazivali “rusima” i “švabama”, cvrčaka i nekih drugih insekata. Svi su oni živjeli na toploj peći, hraneći se starim kiflama i gomilom starog neprodatog kruha.

Ležao sam, ali nisam mogao zaspati, ne samo zbog briga oko neizvjesne sudbine nego i zbog velike vrućine, od koje sam uskoro bio sav u goljoj vodi. Ipak sam nastavio ležati i slušati bezbroj noćnih glasova, sve dok nas majstor nije pozvao na rad.

“Hajde, cucki, idemo tabli!”

Poslije toga je majstor mijesio nova tijesta, a ja i Perica smo pošli cijepati drva. Želeći da započnem sa njim bilo kakav razgovor, upitao sam ga da li se jako opekao.

“Što se to tebe tiče?”, osorno mi je odvratio.

“Da me se ne tiče, ne bih te ni pitao. Krivo mi je i žao što te je majstor onako dušmanski udario.”

“Baš ti je i krivo i žao?”, podrugljivo će on.

“A što da nije?”

“Što si mu onda zavezao lopatu?”

“Izgorile bi kifle da nisam.”

“Budalo jedna! Neka gore! Sutra ću mu tako naložiti peč da će sve izgorjeti.”, reče Perica sa nekakvom skrivenom radošću.

“Zašto?”, začudih se ja.

“Znaćeš, sačekaj malo. Kada ti počne rebra brojati kao meni, onda će ti sve biti jasno.

“Zar toliko tuče?”

“Nego šta!? Misliš da miluje?”

“Ali šta ćeš ti imati od toga ako on sve spali?”, ponovno ga upitah.

“Ih, baš si glup! Hoću da ga gazda što prija otjera, eto šta.”

“Pa šta ako ga otjera?”

“Glup si pa zato i ne razumiješ. Ako spali jedanput, gazda će mu oprostiti, možda će mu oprostiti i drugi put, ali treći put će ga najuriti i uposliti drugog majstora.”

“Ali taj drugi može biti još opasniji od ovoga”, rekao sam, tek sada shvativši Pericinu namjeru.

“Može, ali može da bude i bolji od ovoga.”

“A šta ako bude gori?”

“Onda ću i njemu nešto napraviti pa će i njega gazda najuriti.”

“A šta ako majstor sazna da mu podvaljuješ?”

“Ne bojim se ja toga. Trojicu sam već otjerao u posljednje dvije godine pa ću uskoro i ovog. Vidjećeš. Tjeraću ih sve dotle

dok ne dobijemo onog koji ne tuče. Samo da znaš, progovoriš li o tome, zaklaću te kao pijevca. Jesi li čuo?" Kako mu ja odmah nisam nisam odgovorio, on ponovi: "Jesi li čuo, pitam te?"

"Čuo sam. Samo ja mislim da nije lijepo to što radiš."

"Misli ti što hoćeš, ali ja ću se njima ovako osvećivati."

"Ne, ne, nije to pošteno", nastavio sam.

"A je li pošteno da on prebije lopatu o moja leđa? Ili da mi opali takvu šamarčinu da ugledam sve zvijezde na nebu? E moj glupane, još ti ništa ne znaš, ali ćeš znati uskoro, ja ti kažem. Došao si gdje treba i kome treba. Ja sam za ove dvije godine primio više šamara nego što imam dlaka na glavi, a primićeš ih i ti. Hoćeš, hoćeš!"

"Što se ne požališ gazdi?"

"Ma kome!? Gazdi!? Budalo jedna! Pa gazda je još gora svinja. Takvog gada i takve krvopije nema u državi. Ja sam ga samo jednom zamolio da mi kupi makar i opanke, da ne idem mušterijama bos, a on, ni pet ni šest, pa me šakom udari preko usta. "Evo ti", veli, "opanci". Mrcina je on, vidjećeš."

"Znači, i ovdje me čekaju batine", pomislio sam. "Kud god da pođem i gdje god da dođem, čekaju me batine."

Sve to što sam još prve noći saznao o uvjetima u kojima se izučava pekarski zanat bilo je obeshrabrujuće. Ali ipak me nije plašilo ni to što se radilo noću, u paklenoj vrućini, niti to što se spavalo na pekarskoj peći i na goloj dasci. Ali me jesu plašile te silne batine koje su me očekivale ako ostanem.

"Ali tko zna", pomislio sam u jednom trenutku, "možda i nije sve tako kako Perica priča. Možda on želi samo da me uplaši, da bih što prije pobjegao. Sigurno mu nije drago što me je majstor već nekoliko puta pohvalio i što je rekao da sam rođen za pekara."

Ali, bilo kako bilo, meni nije preostajalo ništa drugo nego da sačekam dolazak gazde-rođaka, koji će odlučiti o mojoj sudbini.

"Je li, mali, zašto ti cijelu noć nisi ništa okusio?", iznenada me upita majstor. "Ili nisi gladan ili se stidiš?"

Umjesto da mu odgovorim, ja samo slegoh ramenima.

"Je li, ti životinjo, što mu nisi dao nešto da pojede?", dreknu majstor na jadnog Pericu.

“Majstore, tko mu brani. Neka uzme šta hoće i koliko hoće.”, reče Perica i dobaci mi: “Hajde žderi! Nemoj da ja i za to budem kriv!”

Tek tada sam prišao gomili peciva i uzeo dvije kajzerice. Bili su to prvi zalogaji poslije onih bajatih kifli koje mi je dao gazda, a ujedno je to bilo i prvo fino pecivo koje sam u svom životu pojeo. Poslije sam pojeo još nekoliko, po jednu od svake vrste. Jedući ih, prosto nisam vjerovao da smijem činiti koliko hoću.

I upravo kada sam se najeo, gazda je neočekivano upao u pekaru. Ugledavši ga, skočio sam ustranu, pomislivši: “E pa sada će biti što će biti.” Gledao sam gazdu skriven iza majstorovih leđa, sav ispunjen strahom.

Pozdravivši se sa majstorom, gazda je pregledao police i korpe pune gotove robu pa, izdavši nekoliko narudžbi, pođe i ne primijetivši me. Tek kada otvori vrata da iziđe, majstor mu reče:

“Ovaj šegrt što ga jučer primiste odličan je.”

“Kakav šegrt? Šta je vama!?” , začuđeno će gazda.

“Kako kakav? Zar ga niste jučer poslali ovamo?”

“Nikoga ja nisam poslao. Gdje je on?”

Tek tada ja iziđoh iza majstorovih leđa.

“Ma jesi li to ti, Boga ti tvoga?” , upita prepoznavši me.

Umjesto odgovora ja oborih glavu.

“Znači, niste ga primili?”

“Ma otkud? Vidite da je još dijete. Kako sam ga mogao primiti? Zašto nisi otišao kući?” , upitao je mene.

Ja i ovog puta, umjesto odgovora, slegoh ramenima.

“Gazda, ostavite ga, biće to odličan šegrt, kao zvrk je okretan i brz.”

“Hm, hm, hm” , reče gazda, vrteći glavom. “Baš okretan i brz, kažeš?”

“Kažem vam. I ne samo da je brz već i brzo shvata sve što mu se pokaže. Odličan, ja vam kažem.”

Poslije ovolikih majstorovih pohvala gazda nije imao kud već dade pristanak.

“Dobro, majstore, kad vi tako kažete. Neka ostane, ali ne računajte da vam još nekog, starijeg i jačeg, pošaljem.

“Ne treba mi više nitko. Ova dvojica će biti sasvim dovoljna.”

“Onda je u redu”, završi gazda pa, pošto dade još nekoliko uputstava, okrenu se i iziđe iz pekare.

Želio sam zahvaliti majstoru tako da mu poljubim još neopranu ruku, ali me on grubo odgurnu.

“Bježi tamo! Nisam ti ja strina ni tetka da mi ljubiš ruku.”

“Onda vam hvala, majstore”, rekoh, sretan zbog takvog ishoda.

“Imaćeš kada i da me proklinješ”, odgovori mi on i nagnu flašu s rakijom.

GLAVA SEDAMNAESTA

Godine šegrtovanja

Tako je, eto, otpočelo moje ozbiljno i mučno šegrtovanje. Prvog dana radio sam prosto poigravajući od sreće. A kako i ne bih kada mi se ostvarila jedna od mojih želja, i to ona najveća. Da mi je još bilo moguće javiti majci o toj novosti pa da i ona osjeti radost.

“Ali neka, čim prođe sajam, napisaću joj pismo i poslati po nekom”, pomislio sam. Napisaću joj da sam, odmah čim sam došao u grad, primljen na zanat, i to kod rođaka. Napisaću joj i to da sam već puno toga naučio i da me je majstor već prve noći nekoliko puta pohvalio i da je rekao gazdi kako sam čudo od djeteta i da me je majka rodila za pekara. Pa još kada joj kažem da smijem jesti kifli koliko mi duša želi, ona će sigurno zaplakati od puste radosti.”

Međutim, te puste radosti i želje bile su na jednoj, a stvarne mogućnosti na drugoj strani i bilo ih, ne samo nemoguće uskladiti, nego niti približiti jednu drugoj. Pred nama su bila još tri sajmena dana, što je značilo tri dana i tri noći neprekidnog rada, uz tek povremene stanke od najviše sat-dva zbog čekanja da nadođu kvas ili tijesto i zbog ponovnog zagrijavanja peći.

Trebalo je u ta tri dana i tri noći proizvesti cijele gomile raznog kruha i peciva, zatim sve to još i prenijeti do prodavaonica, restorana i do kuća kupaca u gradu i okolini i pri tome zadovoljiti taj silni narod, koji je sa svih strana dolazio u grad zbog sajma.

Tek četvrtog dana mogli smo odahnuti, nakon što smo prešli na normalnu proizvodnju. Sada smo sa radom počinjali u deset sati uvečer i radili do osam ujutro. Ali to radno vrijeme važno je samo za majstora, ali ne i za nas šegrtе.

Namjeravao sam mami napisati pismo, ali više nisam bio sposoban za to. Za tri dana neprekidnog napornog rada počeo

sam posrtati od umora, a bio sam skoro oslijepio od nespavanja. Bilo mi je daleko potrebnije svaliti se negdje i prespavati ono kratko vrijeme u kojem nisam imao nikakvih obaveza. Umor me je u tolikoj mjeri otupio da sam na kraju zaključio kako mami nemam ništa lijepo napisati. Sve se svelo na potrebu za snom i odmorom.

Ja i Perica smo svakog dana rano ujutro sa korpama prepunim kruha peciva obilazili naše kupce. To obilaženje je obično trajalo do deset sati, a po povratku u pekaru odmah smo nastavljali sa čišćenjem i obavljanjem različitih pripremnih poslova za narednu noć. Na ručak smo odlazili u gazdinu kuću, gdje smo se morali zadržati tri do četiri sata ili onoliko koliko je bilo potrebno da se očisti staja, iscijepaju drva, prekopa bašta i uradi još bezbroj poslova. Tek oko četiri sata, a ponekad i kasnije, mogli smo poći na spavanje. Majstor bi obično došao koju minutu prije deset sati i, kao i uvijek, s vrata viknuo:

“ Hajde, cucki, idemo na posao! Dižite se!”

Desetak dana nakon mog dolaska nesretni Perica je ostvario svoju osvetničku namjeru prema majstoru Žapcu. Peć je bila toliko pregrijana da je polupijanom majstoru izgorjelo skoro sve što se u njoj nalazilo. Bio je sav zelen od bijesa, vadio je i bacao izgorjeli kruh i plehove sa pecivom svuda po pekari, a ono što bi palo u rupu ispred peći gazio je nogama, psujući tako strašno i ružno kako se rijetko moglo čuti. A onda je, ispraznivši peć, iskočio iz rupe, uhvatio Pericu i tako ga strašno izudarao da sam mislio da će ga ubiti. Tada sam i ja dobio nekoliko takvih šamara da mi je sve sijevalo pred očima. Bili su to prvi šamari koje sam kao šegrt dobio.

Sljedeće noći sâm je stavljaio drva u peć i sâm je potpaljivao vatru. Nama dvojici nije dao ni blizu peći. Ali ju je, vjerojatno zbog straha da mu se ne dogodi isto što i prethodne noći, tako slabo zagrijao da se čak ni ono prvo tijesto koje je ubacio nije moglo dovoljno ispeći. Morao je ponovno ložiti, ali dok se peć zagrijala, svo izrađeno tijesto je bilo do te mjere nadošlo da više nije bilo za pečenje. Nakon toga majstora Žapca je bilo strašno i promatrati, jer se toliko razbjesnio da smo ja i Perica morali pobjeći napolje i otići po gazdu. Ali i prije nego što smo se vratili sa gazdom, majstor se već bio presvukao i spremio za odlazak.

“Gazda, ja sam završio svoje. Ne tražim ništa drugo nego radnu knjižicu”, rekao je majstor čim je Gazda ušao u pekaru.

Gazda je najprije pogledao upropaštenu robu, a onda otišao bez riječi. Nije majstoru dao radnu knjižicu sve dok nije zaposlio drugog kalfu. Začudo, iako smo ja i Perica tih nekoliko dana umirali od straha, nije sa nama progovorio ni riječi niti nas je dotakao. Otišao je, a da se nije ni pozdravio sa nama.

Perica je likovao od zadovoljstva što je i ovog puta ostvario svoju namjeru. Rekao mi je da je Žabac četvrti majstor kojeg se na isti način oslobodio. Meni se to nije ni malo svidjelo. Bilo mi je žao majstora Žapca, jednog od rijetkih ljudi koji je imao dobro mišljenje o meni i koji mi je pomogao. Ipak mi ni na kraj pameti nije bilo da bilo kome otkrijem Pericinu podvalu.

Žalio sam zbog toga što se sa majstorom Žapcem nisam ni pozdravio na rastanku. Ne kazavši Perici ništa, otrčao sam za njim na željezničku stanicu, gdje sam stigao nekoliko minuta prije polaska vlaka.

“Janko, ti si dobar i neiskvaren dječak, ali se bojim da će te onaj magarac pokvariti”, rekao mi je majstor kad je vlak već krenuo. “Ne dozvoli da postaneš kao on!”, doviknuo mi je i nekoliko puta mahnuo rukom.

Kroz tih dvadesetak dana, koliko smo živjeli zajedno, nisam saznao ne samo to odakle je, da li je oženjen i ima li djece nego čak ni kako se zvao.

Istog dana ja i Perica smo na ručnim kolicima vozili pšenicu u mlin. Ja sam vukao kolica, a Perica ih je gurao. Putem smo se prepirali oko toga da li je pošteno postupio prema majstoru Žapcu.

“To nisi smjeo napraviti”, rekao sam mu. “To je i ružno i nepošteno djelo.”

“Je li ti ga žao?”, upitao je Perica.

“Pa jeste, žao mi ga je.”

“A ti idi za njim ako ti ga je žao.”

“On je bio dobar majstor, a tko zna hoće li novi biti takav.”

“Briga mene za to kakav će biti.”

“A ako gazda jednog dana sazna šta si uradio, istjeraće te iz pekare.”

“Od koga će saznati? Može samo od tebe.”

“Pa, recimo, da mu ja to kažem?”

“Kaži ako smiješ.”

“Zašto ne bih smio?”

“Zato što ću te zaklati.”

“Ma koga ćeš ti zaklati?”

“Tebe, eto koga!”

“E kad je tako, onda ću reći gazdi čim se vratimo iz mlina.”

“Baš hoćeš?”

“Hoću baš!”

I kako smo s kolicima već bili zastali, Perica pođe prema meni.

“Hajde još jednom to kaži ako smiješ!”

Gledali smo se nekoliko trenutaka i bilo mi je jasno da obračun s njim neću moći izbjeći, pa bilo to sada ili za mjesec, dva ili tri.

“Hoću, kazaću mu!”, rekoh, spreman da ga dočekam.

“Reci to još jednom!”

“Kazaću i stotinu puta ako treba!”

“Tada se Perica zatrča i odgurnu me svom snagom. Nakon toga sam ja gurnuo njega pa ponovno on mene.

“Glavu ću ti otkinuti kao gavranu, gavrane jedan!”, prosiktao je Perica, a ja mu nisam ostao dužan.

“A ja ću tebe zgaziti kao skakavca, skakavče jadni!”

Tada smo se uhvatili u koštac i počeli rvati po prašnjavoj cesti. Lako sam ga oborio, ali time bitka nije bila završena. U stvari, tek je započela. Nastavili smo se udarati šakama, i to svojski. Perica je i dalje bio ispod mene, ali se nije predavao. Branio se svim sredstvima, čak me je pokušavao i ugristi. Naišla je neka starica i počela nas grditi, ali bez rezultata.

Napokon mi je uspjelo uhvatiti obje Pericine ruke, tako da mi nije mogao ništa. Kazao sam mu da ga neću pustiti sve dok mi ne obeća da se više neće tući. Nije pristao nego je uporno pokušavao osloboditi se i nastaviti tuču. I tko zna do kada bismo ležali na sred ceste da se uskoro pored nas nije našao upravo naš gazda.

“Šta radite tu, mrcine jedne?!”, zagalamio je. Dižite se, Boga li vam nevaljalog!”

Žurno smo poskakali i, otresajući sa sebe prašinu, kao pravi krivci čekali njegovu presudu.

“Šta je bilo? Zašto se tučete?”

Šutjeli smo, oborivši glave. Perica je bio uvjeren da ću reći gazdi zbog čega smo se potukli pa je ispod oka pogledao na mene, drhteći od straha. Imao je i razloga da se plaši, jer mu je gazda već nekoliko puta prijetio da će ga otjerati sa zanata, a on, siromah, nije imao kuda, kao ni ja.

“Janko, govori zbog čega ste se tukli! Govori, inače ću te smjesta najuriti kući!”

Morao sam mu nešto reći.

“Pa eto, tukli smo se”, rekao sam, ali nisam znao šta još da kažem.

“Znam i ja da ste se tukli, ali ne znam zašto pa hoću da mi ti to kažeš”, rekao je gazda.

“Zato jer je on rekao...”

“Šta je rekao? Da čujem!”

“Pa to da je jači od mene.”

Zar samo zbog toga? A kolica sa pšenicom neka stoje na cesti dok vas dvojica utvrdite tko je jači.”

Nakon toga gazda nam je obojici opalio po dva šamara i natjerao nas da sa kolicima požurimo u mlin.

“Što mu nisi rekao istinu?”, upitao me je Perica kada smo odmakli od gazde.

“Nisam ja takav kao što ti misliš”, odgovorih mu.

“Nisi mu rekao, jer si se plašio da ti se ne osvetim.”

“Slušaj, Perice, ako te još jednom zgrabim i bacim na zemlju, sve ću ti kosti polomiti. Ja nisam ni tužibaba niti kukavica.”

Nakon toga je Perica ušutio pa smo nastavili voziti kolica prema mlinu.

GLAVA OSAMNAESTA
Majstor-kaplar

Ne progovorismo ni riječi sve do povratka u pekaru. Bio sam zaokupljen činjenicom da sam se tog dana, u mlinu, prvi put u životu izvagao. Imao sam dvanaest godina i dva mjeseca i trideset i sedam kilograma. Čini se da je i Perica bio zabavljen istim mislima, a na licu mu se vidjelo da je zbog nečeg nezadovoljan. Možda zbog toga što je bio dva kilograma lakši od mene.

Kada smo ušli u pekaru, rekao sam mu da je naš gazda moj blizak rođak, da su moja majka i njegov otac sestra i brat.

“Blago tebi”, rekao mi je Perica, još uvijek vidno potišten. “Tebe majstor ne smije tući, a mene može i ubiti ako mu je volja.”

Možda je baš ovaj razgovor pomogao da se pomirimo i da jedan drugom damo čvrsto obećanje da se više nikada nećemo svađati, a međusobnu tuču nismo ni spominjali. Svečano smo obećali da ja njega više neću nazivati skakavcem i da on mene neće nazivati gavranom. Svoja obećanja smo potvrdili tako što smo jedan drugom stisnuli ruku.

Upravo kada smo se popeli na pekarsku peć, da bismo se pripravili za spavanje, u pekaru je ušao mlad čovjek, za kojeg smo pretpostavili da je naš novi majstor.

“Je li, bre, šta radite vi ovdje?”, upitao nas je.

“Mi smo ovdje šegrti”, odgovorio mu je Perica.

“Ma šta mi kažeš! Vi ste, dakle, šegrti u ovoj pekari?”

“Jesmo, šegrti”, ponovio je Perica.

“Ne, neće biti”, izgovorio je novi majstor uvjerenim glasom. “Od ovog trenutka vi ste moji remci, a ja sam vaš kaplar. Jasno?”

Ovo "jasno" izgovorio je povišenim tonom. Mi smo ga začuđeno promatrali, ne shvatajući šta on zapravo hoće.

"Znate li vi šta je to remac?"

"Ne znamo, majstore", odgovori Perica.

"A znate li šta je kaplar?"

"Pa, ja mislim da je kaplar vojnik", odgovorih mu ja, jer sam često slušao priče onih koji su bili u ratu i u vojsci i u svim tim pričama kaplar je bila najčešće spominjana riječ.

"Slušaj, bre! Kaplar nije običan vojnik, kaplar je u vojsci bog. Razumeš li? Bog. A ja sam još prije osam dana bio taj bog. Razumete li? A remac? Remac je vojnik koji je tek došao u vojsku i tek ima da postane vojnik. Jasno?"

Kako nismo ništa odgovorili, majstor-kaplar je nastavio.

"More, vi ste obični telci, junci, ne znate vi još ništa."

Potom je dreknuo da se pekara zaorila.

"Mirno!"

Ja i Perica smo se zgledali, pitajući očima jedan drugog šta nam je činiti.

"Šta je? Što se zgledate kao dvije budale? Zar ne razumete komandu? Ne znate šta je to "mirno"? E pa znaćete."

Potom nas je natjerao da sidemo sa peći i pokazao nam kakav ćemo položaj zauzeti na komandu "mirno".

"A sada ćete jedan drugom komandovati", rekao je, savršeno ozbiljan, kao da radi najvažniji posao na svijetu. "I hoću da vam čujem glas, da ga izvadite iz petnih žila."

Zatim je prstom pokazao na Pericu.

"Hajde, ti ćeš prvi."

Perica sleže ramenima i viknu.

"Mirno!"

"Ma kako si to izgovorio kao da tri dana leba nisi jeo. Jače! Jače! Jesi li čuo?"

"Jesam, majstore", odgovori Perica i dreknu "mirno" iz sve snage.

"To je već nešto", bio je zadovoljan majstor-kaplar, a zatim se obratio meni. "A šta ti čekaš? Zašto ne staneš mirno?"

Tako je otpočela naša vojna obuka u pekari. Najprije smo učili izdavat i naredbu i zauzimati stav "mirno", a potom okretanje na lijevo i na desno. Prvi čas obuke oduzeo je jedan sat

od našeg i onako prekratkog vremena namijenjenog spavanju, a bio je praćen brojnim uvredljivim primjedbama.

“Kako si to stao, džukelo jedna? Opruži ruke, magarčino! Isprsi se, gade! Uvuci škembe! Podigni tu glavurdu! A ti, mrcino, sastavi te pete! Tako, marvo jedna! Tako, stoko bez repa!”

I kada nas je, najzad, pustio da odemo na spavanje, još uvijek smo se začuđeni pitali šta novi majstor hoće od nas. Da li je došao da radi ili je možda zalutao?

“Ja ti kažem da smo nas dvojica nadrljali sa njim”, šapnuo sam Perici kada smo se popeli na peć i legli na daske.

“Polako, vidjećemo tko će nadrljati”, odgovorio mi je Perica.

“Bude li nas svakog dana ovako muštrao, teško nama”, dodao sam.

“Ne brini, otjeraću ja njega kao i one prije njega”, umirio me je moj drug u nevolji.

Poželio sam da to bude što prije, ali sam osjećao da ćemo sa novim majstorom poživjeti dovoljno dugo da ga zapamtimo za cijeli život.

Majstor-kaplar je ponovno ušao u pekaru nešto prije deset sati, a svoj dolazak najavio je prodornom komandom.

“Zbor!”, viknuo je, a kako ja i Perica nismo dovoljno brzo sišli sa peći i stali ispred njega, bio je vidljivo nezadovoljan.

“Ostav”, rekao je i objasnio nam da to znači da se moramo vratiti na peć i leći na prijašnja mjesta. Kada smo to, minutu kasnije, učinili, ponovno je dreknuo “zbor!” i nas smo dvojica, kao iz pračke izbačeni, skočili sa peći i ukočili se u stavu mirno ispred njega.

“Kada padne komanda „zbor”, ima da polomite noge trčeći na zorno mjesto. Jasno?”

“Jasno, majstore.”

“A kada dojurite, vodite računa da uvijek stanete ispred komandujućeg, da zauzmete stav mirno i čekate daljnju naredbu. Jasno?”

“Jasno, majstore.”

I tko zna do kada bi trajala druga lekcija vojničke poduke da majstora-kaplara nismo upozorili da su kvasovi već počeli kipjeti preko ivice naćava.

Ja i Perica smo znali šta je naš posao i dok smo mi obavljali svoje zadatke, majstor-kaplar je stajao i promatrao nas. Prema odavno utvrđenom rasporedu, njegova je zadaća bila da najprije zamijesi tijesto za pecivo i bijeli kruh. Videći da ne poduzima ništa, a vrijeme prolazi, Perica se usudio da ga podsjeti šta mora uraditi.

“Zaveži, đukelo!”, prekinuo ga je majstor, ali tek kada je saznao šta mu je najprije činiti. “Ti ćeš me učiti šta da radim!”

Perica je ušutio, namignuvši mi.

I dok smo mi, šuteći, nastavili ložiti peć, podmazivati plehove za pecivo, prostirati plahte na daske i obavljati druge poslove, majstor-kaplar je počeo mijesiti tijesto. Čim je stavio ruke u kvas, vidjeli smo da je nestručan i da se u našoj pekari neće dugo zadržati. To nas je obradovalo.

Prvo tijesto, koje je bilo namijenjeno za pecivo, novi majstor je zamiješao tako da je nekako i moglo proći kroz kritičku procjenu, ali su ostala bila tako mekana da je od njih jedva bilo moguće oblikovati okrugle kruhove. O veknama i sendvičima nije moglo biti ni govora.

Kada je, najzad, završio sa miješanjem i oblikovanjem tijesta, majstor-kaplar je oprao ruke, obrisao znoj sa lica i dreknuo: “Zbor!”

Nas dvojica smo ostavili svoje poslove i požurili da se ukočimo ispred majstora.

“Tako, mamicu vam vašu”, reče majstor-kaplar, a zatim nastavi: “Na mjestu voljno! Mirno! Na mjestu voljno! A sad da čujem kako se zovete.”

“Perica.”

“Janko.”

“Zar se tako odgovara, sestru vam šugavu?!”

Majstor-kaplar je zavrtio glavom, ozbiljno zabrinut zbog našeg neznanja.

“Zamislite da ste u vojsci i da stojite pred četnim narednikom ili kaplarom, svejedno, i da vas on pita to što vas ja pitam. Šta ćete mu odgovoriti?”

Perica i ja smo šutjeli.

“Odgovorićete: gospodine naredniče ili gospodine kaplare, svejedno, ja se zovem redov Perica taj i taj, okrug taj, srez taj, selo to. Jeste li razumjeli?”

Šta nam je preostalo nego da kažemo da smo razumjeli.

“Dobro, sada ćemo to provjeriti. Dede, kako se ti zoveš? Ali pazi, prije nego što odgovoriš moraš staviti ruku na pozdrav. Jasno?”

“Jasno, majstore.”

“Kakav majstor? Šta sam ti maloprije govorio?”

“Jasno, gospodine naredniče.”

“Nisam narednik, ja sam kaplar. Razumeš?”

“Razumijem, gospodine kaplaru.”

“Tako se odgovara, mrcine jedne. Kada sutra dođete na odsluženje vojnog roka, da ne dođete kao dripci i ako vas starešine budu pitale ko vas je to naučio, slobodno im recite. Jasno?”

“Jasno majstore, gospodine kaplare.”

Potom nam je održao cjelovito predavanje o životu u vojsci, prije svega naglašavajući da je njegova suština u disciplini i poslušnosti mlađih prema starijima i u odanosti prema kralju i otadžbini.

“Osnovni zadatak naše vojske je da brani i da sačuva te dvije svetinje nad svetinjama, a čast je svakom našem vojniku da pogine na tom zadatku.”

Vjerojatno bi govorio sve do jutra da tijesto nije ponovno počelo izlaziti iz posuda u kojima se nalazilo. Sa vidljivim žaljenjem napustio je ulogu kaplара-predavača i poduhvatio se posla pekarskog majstora. Bilo nam je više nego očigledno da je bio daleko bolji kaplar nego pekar. Promatrajući ga kako oblikuje kifle, ja i Perica smo se neprekidno podgurkivali, upozoravajući jedan drugog na majstor-kaplarove greške. Jedne kifle su bili isuviše duge, druge prekratke, treće tubaste, četvrte poderane. Ukratko, bile su više nego traljavo načinjene.

A da bi situacija bila još teža, polubijelo i crno tijesto nije posolio pa smo ga sa dasaka morali vraćati u naćve, soliti i ponovno mijesiti. Ali tek kod peći i pečenja pokazala se njegova stvarna nestručnost. Imao sam dojam da mu je to bilo prvi put da je uzeo pekarsku lopatu. Umjesto dvanaest plehova kifli u peć

je ubacivao samo šest pa i u tih šest je bilo više slijepljenih ili na drugi način oštećenih nego čitavih kifli. Zatim je, umjesto po dva, na lopatu stavljao po jedan kruh i na taj je način toliko usporio punjenje peći da je one prve već morao vaditi i prije nego što je posljednje ubacio.

Kada je ujutro gazda došao u pekaru, nismo bili završili još ni polovinu posla. Ja i Perica smo sa strahom očekivali šta će majstor-kaplar reći. Očekivali smo da će krivnju svaliti na nas. Ali nije. Gazda je samo pregledao već gotove proizvode, namrgodio se i bez riječi otišao. Znali smo da vojnička obuka u našoj pekari neće dugo trajati. U to smo bili još sigurniji kada nas je, dva sata kasnije, pozvao gazda i rekao da obiđemo kupce i da im kažemo da te noći nismo ništa pekli, jer smo popravljali peć.

O novom majstoru gazda pred nama nije ništa rekao. Međutim, nije bilo ni potrebno da nam bilo šta kaže. Iz iskustva smo znali da će ga otpustiti, možda još istog dana ukoliko mu nađe zamjenu.

GLAVA DEVETNAESTA

Majstor jezikožnanac

Nakon što smo se riješili majstora-kaplara, koji je otišao naprečac, ne pozdravivši se sa nama, ja i Perica smo nekoliko dana radili sa majstorom Ivanom, koji je u isto vrijeme bio pekar i mesar i koji nije znao izrađivati pecivo. Bio je to jedan od majstora koje su u to vrijeme nazivali bosanskim pekarima, a kojima je glavna specijalnost bila izrada lepinja ili somuna, a koji su ujedno obavljali i poslove mesara. U pekari u kojoj smo ja i Perica izučavali zanat proizvodnja se obavljala na zapadnjački način, što znači da smo uskoro mogli očekivati novog majstora.

Kada je došao, prvo što nam je na njemu palo u oči bila je njegova prljavština. Na sebi je imao strahovito prljavo i izgužvano odijelo, koje je na više mjesta bilo zakrpljeno. Košulja mu se gotovo uvoštila, vjerojatno od brašna i znoja, a vjerojatno i zbog toga što je, po svojoj prilici, nije ni jedanput skinuo i oprao otkako ju je kupio i prvi put stavio na sebe. Za svo vrijeme koje je proveo u našoj pekari nisam zapazio da se bar jednom čestito oprao. O nekom kupanju nije moglo biti ni govora.

Novi majstor je imao dugu i bujnu kosu, tek malo prosijedu, koju je rijetko prao, a češljao nije nikad. Kada bi se probudio, umjesto češljem, prstima bi dva-tri puta provukao kroz nju i to bi bilo dovoljno da dobije lijep izgled. Za divno čudo, ruke je prao redovito i to su bili jedini dijelovi njegovog tijela za koje bi se moglo reći da su česti.

Osim lijepe kosu imao je i lijepo lice: pravilan nos i skladna usta, visoko čelo, plave svijetle oči, na koje su se nadosile guste obrve, brkovi takođe gusti i podrezani. Po svemu se moglo zaključiti da je u mladosti bio ljepotan koji je izazivao pozornost djevojaka i žena. I u vrijeme kada sam ga ja upoznao mogao je biti zadovoljan svojim izgledom da ga nije namjerno zapuštao i

da nije bio krezub. Kada bi otvorio usta i objelodanio jedina četiri preostala zuba, četiri krupna očnjaka, njegovo bi lice dobivalo kurjački izgled, Svjestan toga, u svakodnevnim razgovorima je saginjao ili zakretao glavu, ali kada bi se naljutio, a to se događalo često, široko je otvarao usta i više je nalikovao na zvijer nego na čovjeka. Međutim, za razliku od prethodnih majstora, nikada nije ni ruku spustio na nas.

Tek što je prvi put ušao u pekaru, pozvao je mene i Pericu da mu pridemo i naredio nam da odmah odemo do gazde i da od njega tražimo stotinu dinara na ime predujma.

“Ako gazda slučajno ne bi dao pare, recite mu da ću odmah otići dalje. A ako vam ih da, kupite mi litar rakije i komadić pečene jagnjetine. Jeste li razumjeli?”

“Jesmo, majstore.”

“Dobro, ja ću vas ovdje čekati.”

Otišli smo i donijeli mu rakiju i meso. Iako preko volje, gazda je ipak dao novac. Od tog dana ja ili Perica, ili obojica zajedno, donosili smo svakodnevno novom majstoru litar rakije, komadić mesa i dvije kutije cigareta.

Odmah prve noći uvjerali smo se da smo dobili pravog majstora pekarskog zanata. Iako je za vrijeme rada bio u polupijanom stanju, on je naprosto stvarao robu, koja kao da je izvirala iz njegovih ruku. Nije postojala ni jedna vrsta kruha i peciva koju nije znao napraviti. Takav kruh i takvo pecivo naš grad do tada nije poznavao. Sve što je napravio bilo je lijepo oblikovano, lijepo pečeno i ukusno. Gazda je svakog jutra, razgledavajući prepune police gotove robe, poskakivao od zadovoljstva i nije krio da je sretan što se namjerio na odličnog majstora.

Uskoro smo saznali da je naš novi majstor prokrstaro gotovo cijelu Evropu i da je radio u mnogim europskim prijestolnicama. To je moglo objasniti njegovu izuzetnu stručnost, ali ja i Perica u početku nismo vjerovali njegovim pričama. Tek kada smo ga čuli da sa gazdom govori njemački, a sa jednim od profesora gimnazije francuski, shvatili smo da ne govori samo zato da bi se pohvalio.

Od majstora Ivana, koji se ubrzo s njim sprijateljio, saznali smo da je u jednoj stranoj zemlji bio oženjen kćerkom nekog

bogataša. Taj brak nije bio dugog vijeka, jer se njegov tast nije mogao pomiriti sa činjenicom da mu je zet običan pekarski radnik. Da bi ga se riješio, optužio ga je kod vlasti da je komunista, zbog čega je uskoro bio protjeran. To nas je saznanje dovelo u vezu sa njegovim zapuštenim izgledom i svakodnevnim druženjem sa rakijom.

Za mene i Pericu je, međutim, najvažnije bilo to što smo od novog majstora imali šta naučiti. Željno smo očekivali svaku novu noć, da bismo saznali još nešto novo, ali smo i pored toga priželjkivali da ga što prije odnese vrag, kao i majstora-kaplara. Lica su nam već toliko otekla od batina da nismo bez mržnje i bez pomisli na nove bolove mogli gledati jedan drugog.

Za svo vrijeme koje je proveo u našoj pekari majstor-jezikoznanac nije niti jedanput udario ni mene niti Pericu. Ali to što nije činio on činili smo mi sami. I po njegovom naređenju. Za svaku, pa i beznačajnu, sitnicu naređivao nam je da se međusobno šamaramo. Otpočelo je to već druge noći po njegovom dolasku. Nespretni i pospani Perica preturio je dasku sa već nadošlim veknama.

“Za ovo ćeš mu, Janko, opaliti dva dobra šamara”, rekao mi je majstor, a ja sam, ne shvatajući šta hoće, samo gledao u njega.

“Šta čekaš?”, upitao je, a zatim dreknuo: “Udri!”

“Ali, majstore...”, pokušao sam prosvjedovati, ali mi majstor nije dozvolio da kažem ono što sam naumio.

“Neću priče. Rekao sam: udri.”

“To je vaš posao, a ne moj.”

“Ako nećeš ti, hoće tko hoće”, odvratio mi je majstor mirno i okrenuo se Perici. “Pero, opali ti njemu dva šamara, ali dobro pazi kako ćeš.”

Sada se i Perica našao u situaciji kojoj njegovo iskustvo nije bilo doraslo. Stajao je spuštenih ruku i zurio u majstora.

“Šamaraj! Šta čekaš, sunce ti krvavo?!” viknuo je majstor već bijesan, iskeživši svoja četiri očajnika i Perica nije imao drugog izbora nego da mi priđe i da mi udari dva slaba šamara.

“Udri jače ako ne želiš da te bacim pod noge i zgazim kao mrava!”

Perica mi opali još dva, ali mnogo snažnija šamara.

“Što me šamaraš, budalo jedna?”, upitao sam Pericu.

“Tišina! Ni riječi!”, doviknu mi majstor i upita me: “Hoćeš li mu sada opaliti ona dva šamara?”

“Hoću, majstore”, pristao sam gotovo sa radošću pa, i ne sačekavši da mi ponovno naredi, raspalim Pericu dlanovima po oba obraza.

Učinio sam to tako snažno da se jedva održao na nogama.

“Tako, pseto jedno, tako se šamara”, rekao mi je majstor.

“I nemoj da još jednom odbiješ moje naređenje”, zaprijetio mi je i nastavio sa radom.

Ja i Perica smo razmijenili krvničke poglede, premda smo bili svjesni da smo nas dvojica najmanje krivi za primljene šamare. Od tada su šamari pucali kao prakljače na perilu, i to ne više po dva nego po četiri, po šest pa i po deset, zavisno od pričinjene štete.

To međusobno šamaranje mi je toliko dozlogrdilo da sam čak i ja počeo smišljati način kako da se otarasimo novog majstora. Njemu se, međutim, nije moglo lako podvaliti. Najprije mu je Perica, bez dogovora sa mnom, ofurio kvas. Kada smo pripremali germu za kvas, on je umjesto mlake usuo ključalu vodu, kako kvas ne bi mogao nadoći. Potom je, da majstor ne bi nešto posumnjao, dolio hladnu vodu. Majstor je prišao i zamijesio, ne opazivši ništa neobično. Bili smo uvjereni da će podvala uspjeti, jer su kvaščeve gljivice bile ofurene vrelom vodom i zbog toga se nisu mogle razmnožavati.

Kada je majstor došao uveče i počeo miješati, nekoliko je trenutaka začuđeno promatrao nenadošao kvas.

“Jeste li stavili germu u ovaj kvas?”, upitao je nas.

“Jesmo, majstore, vidjeli ste to i sami”, odgovorili smo.

Ja i Perica smo sa strahom očekivali šta će majstor poduzeti, ali je on, kao da se ništa nije desilo, samo zapjevušio. Potom je uzeo nešto više germe nego obično i zamijesio tijesto. Na naše veliko čuđenje, poslije jednog sata tijesto je tako dobro nadošlo kao i svih prethodnih večeri.

Poslije ove neuspjele podvale Perica se odlučio na onu ranije u više navrata iskušanu. Naložio je takvu vatru u peći

da se ona gotovo usijala. Međutim, iako polupijan, majstor je to primijetio i naredio da iz peći izbacimo sav žar zajedno sa nedogorjelim komadima drveta.

“Blesane, ubuduće ne stavlaj toliko drva u peć”, rekao je majstor Perici, a onda je ubacio dvije kante vode u peć, nakon čega je pekla da je bila prava milina.

Sljedeća Pericina podvala, za koju sam naknadno saznao, sastojala se u tome da je u brašno za pecivo ubacio dva kilograma sitnog šećera, znajući da zbog šećera kifle mnogo brže dobivaju rumenu boju i nadajući se da će ih majstor izvaditi iz peći prije nego što se dovoljno ispeku. Kao po nekoj čaroliji, peć je te noći bila nešto hladnija i sasvim je odgovala prešećerenom tijestu.

Možda je bilo još kojekakvih Pericinih podvala za koje ja nisam saznao, ali je bilo očigledno da nisu uspjele. Šamari su, međutim, i dalje pljuštali. Pri tome je Perica prolazio mnogo gore od mene, jer je od prirode bio veliki nespretnjaković, a osim toga stalna iscrpljenost i nedovoljna ispavanost uveliko su doprinosili da čini grešku za greškom. Stalno je za nešto zapinjao, nešto je obarao ili ispuštao iz ruku pa gotovo da nije prošla ni jedna noć a da nije napravio neku štetu. Jednom prigodom je u tijesto za pecivo, umjesto šećera, usuo karbidni prah pa je tijesto moralo biti bačeno kao potpuno neupotrebljivo.

Za kaznu majstor mi je naredio da mu udarim deset šamara. Upitao sam se šta da radim, znajući da je Perica grešku učinio nenamjerno. Ako odbijem da ga išamaram, moraću sam pretrpjeti udarce, a već i na samu pomisao o udarcima osjetio sam kako mi se lice žari. Primiti deset šamara i za mene i za Pericu predstavljalo je ogromnu prijetnju, jer su nam obrazi bili već toliko izubijani i nateknuti da je i slabiji udarac prčinjao bol.

Imajući na umu da Perici ne mogu pomoći a da sebi ne odmognem, teška srca sam mu prišao i zadao deset šamara. Perica je kiptio od nemoćnog bijesa. Škripao je zubima od muke, ali tu nije bilo pomoći ni njemu ni meni. A da nesreća bude još veća, kratko vrijeme poslije toga dogodilo se da je prevrnuo nekoliko punih plehova sa već nadošlim kiflama, zbog čega mi je majstor naredio da mu udarim još deset šamara.

Osjetio sam da se mjera mog strpljenja ispunila do kraja. Premda nisam znao šta ću uraditi, bilo mi je jasno da se nešto

mora promijeniti. Stajao sam spuštenih ruku i čekao, ni sam ne znajući šta.

“Šta čekaš?”, upitao me je majstor.

Nisam ništa odgovorio.

“Perice”, obratio se majstor mom drugu. “Ako neće on, udri ti.”

Perica kao da je samo čekao prigodu da mi se osveti za maločas primljene šamare. Nasrnuo je na mene i iz zaleta mi zadao prvi udarac, od kojeg sam zateturao.

“Tako, Perice! Tako se udara!”, uskliknuo je majstor, a u glasu mu se osjećalo zadovoljstvo.

Perica se nije zaustavio na prvom udarcu. Nastavio me je tući, ali ja nisam bio pripravan prepustiti se bez otpora. Podigao sam ruke i počeo uzvraćati udarce, što je našeg majstora oduševilo.

“Tako, Janko, tako! Udri i ti njega!”, vikao je, smijući se.

Da smo bili razumniji ili manje zaslijepljeni, što se od dva dječaka nije moglo očekivati, ja i Perica smo lako mogli riješiti svoj najveći problem. Međutim, naše shvatanje svijeta nije dopiralo daleko i omogućilo nam je samo to da nastavimo tući jedan drugog. Istina, sa sve manjim žarom i sa sve manjom snagom. Već smo bili toliko iscrpljeni da nam je bilo teško držati ruke podignute, a svaki zamah iziskivao je posebne voljne i tjelesne napore.

Dvojbu oko toga tko će prvi popustiti - Perica ili ja - riješio je sam majstor. Razdvojio nas je, ali ne zato što je prestao uživati u našoj tučnjavi nego zbog toga što je bilo vrijeme da počnemo raznositi kruh i pecivo našim kupcima.

“Skupo ćeš mi platiti za ovo”, šapnuo mi je Perica prije nego što je krenuo. Izgledao je tako jadno da sam osjetio sažaljenje prema njemu. Istovremeno sam osjećao da sam i sâm jadan i vrijedan sažaljenja.

Nakon što smo robu proizvedenu prethodne noći podijelili našim stalnim kupcima, vratili smo se u pekaru i odmah pošli na spavanje. Spavaonica nam je bila još topla pekarska peć, a ležajevi pekarske daske sa nekoliko praznih vreća umjesto dušeka i jastuka. Na strani uzglavlja ispod dasaka stavljali smo cjepanice, da bi nam glava bila na višoj razini od nogu. Pokrivač nam je bio

zajednički - jedno staro vojničko ćebe, kojeg smo koristili samo za vrijeme hladnih zimskih dana.

Tog dana Perica se prvi popeo na peć. Bio sam toliko umoran da nisam obraćao pažnju na njega pa nisam zapazio da je radio nešto oko mog ležaja. Popeo sam se, legao na svoju dasku i odmah zaspa. Ne znam koliko sam spavao, ali sam bio svjestan buđenja. Kada sam se u snu okrenuo, osjetio sam da se daska ispod mene prevalila na stranu gdje mi je ležala glava i da je, zajedno sa mnom, preko cjepanice počela kliziti nadolje. Uskoro sam se našao u zraku, a odmah potom sam glavom udario o betonirani pod pekare.

Izgubio sam svijest, a kada sam se osvijestio, ugledao sam Pericino uplakano lice.

“Oprosti mi”, rekao mi je. “Nisam te želio ubiti.”

Vjerovao sam mu.

“Šta da radimo?”, upitao je. “Ja ovo više ne mogu izdržati.”

“Zaklećemo se jedan drugom da se više nećemo tući”, rekao sam mu. “Ako hoće, neka nas majstor tuče, kao što su nas tukli i oni prije njega.”

Perica je kimnuo glavom.

“U što ćemo se zakleti?”, upitao je.

“U ono što nam je najdraže”, odgovorio sam. “U oca i majku.”

“Ali ja nemam ni oca ni majku”, tužno mi je odvratio Perica.

Nakon što sam malo razmislio, predložio sam mu sljedeću zakletvu: “Ona ruka koja prva udari neka se osuši.”

“Pristaješ li?”

“Pristajem.”

“Daj ruku!”

“Evo ti ruka.”

“A sada da je zajedno izgovorimo”, rekoh.

Zaklinjući se, nismo mogli ni pomisliti da će naša zakletva biti pogažena još iste večeri. I to bez imalo kolebanja. Nekako pred završetak posla ja se spotaknem o lopatu, zbog čega mi majstor opsuje majku, a zatim naredi Perici da mi opali dva šamara. Ali prije nego što je Perica mogao reagirati, rekao sam majstoru:

“Slušajte, majstore, da mi više nikad niste opsovali majku. Neka vam to bude prvi i zadnji put.”

Majstor zatvori vrata peći, okrenu se i zagleda u mene.

“Šta si to rekao?”, upitao je.

“To što ste čuli”, odgovorih mu bez imalo straha.

“A šta ako ti je ponovno opsjem?”, upita majstor, ne skidajući očiju sa mene.

“Ubost ću vas nožem, eto šta!”

“Ti? Kako ćeš to učiniti?”

“Ubost ću vas dok budete spavali.”

Njegov izgled je u tom trenutku bio tako strašan da je Perica drhtao kao prut, a ja sam se, lagano ali stalno, primicao otvorenim vratima pekare, kako bih mogao pobjeći ako bude trebalo. Međutim, majstor nije izlazio iz rupe ispred peći nego je samo rekao, i to tako strogim glasom da o nekoj neposlušnosti nije moglo biti ni govora:

“Perice, šta čekaš? Udri!”

Perica je odmah pritrčao i opalio mi dva šamara.

“Još dva! Još dva!”, nastavljao je majstor, a Perica je udarao.

“Tako! Neka zapamti ovo jutro, a sutra će dobiti još više!”, govorio je majstor, a te su me riječi bacile u još veću brigu.

Međutim, situacija se uskoro korjenito izmijenila. Čim sam završio raznošenje robe, majstor me je pozvao u svoju sobu i, nudeći mi bombonu, upitao:

“Janko, zar bi ti mene zbilja mogao udariti nožem, i to na spavanju?”

“Mogao bih, majstore. Za majku bih učinio sve. I zato vas molim da je više ne psujete.”

“Dobro, Janko, neću je više psovati kada je toliko voliš. Teško mi je bilo odgonetnuti da li se majstor uistinu uplašio moje prijetnje ili je saznao da je moja majka gazdina tetka. Bilo kako bilo, od tog se dana njegov odnos prema meni i Perici sasvim promijenio. Umjesto da nas kažnjava, počeo nam je svake noći pričati zanimljive priče, uglavnom iz svoga života. Pričao nam je o zanimljivostima iz pojedinih zemalja u kojima je radio, o njihovim narodima i običajima i tako nas je napokon uvjerio da je poznavao Europu kao svoju rođenu zemlju.

Jedne večeri, iako je već bilo prošlo vrijeme za početak rada, majstor se nije pojavio. Neko vrijeme smo ga čekali, a onda smo ga pošli tražiti. Trkom smo obišli skoro cijeli grad i zavirili u svaku gostionu i kafanu, ali od njega nije bilo ni traga. Tek negdje iza pola noći dovede ga jedan mještatinin mrtvog pijanog. Umjesto u pekaru odnesosmo ga u njegovu sobu i položismo u krevet. Narednog jutra ustao je rano i bio je veoma zadovoljan što smo radili bez njega, premda naša roba nije bila ni izdaleka onakva kakvu je on izrađivao.

Kratko iza toga ponovno je izostao sa posla. Došao je tek rano ujutro sav mokar i blatnjav pa je, i ne navrativši u pekaru, otišao u svoju sobu i legao. Uvečer pođoh da ga probudim za posao, misleći da je još u krevetu. Međutim, soba je bila prazna, a majstorove stvari bile su razbacane po cijeloj sobi. Pogled mi zastade na jednoj slici, koja se nalazila na jastuku. Bila je sva umašćena i još mokra. Uzeo sam je i sišao u pekaru, da bih je razgledao na boljem svjetlu i da bih je pokazao Perici. Pored majstora, kojeg smo odmah prepoznali, na slici su se nalazili i jedna veoma lijepa mlada žena i još ljepši plavokosi dječak. Po odjeći i nakitu koje je žena imala na sebi, a naročito po divnoj kući, koja se nalazila u pozadini, sva u zelenilu i cvijeću, moglo se zaključiti da je majstorova bivša supruga pripadala nekoj bogatoj sredini. To je bio moj i Pericin zaključak, u koji nismo mogli biti sasvim sigurni. Na poleđini slike bilo je nešto napisano, ali na nekom stranom jeziku. Vratio sam sliku na isto mjesto. Narednog dana, kada se majstor pojavio u pekari, ja i Perica smo rekli da smo je vidjeli i navalili na njega da nam kaže šta mu je ta žena sa djetetom.

“A što će vam to? Vama to nije ni najmanje važno”, odgovorio je.

Ali ga mi više nismo ostavljali na miru. Molili smo ga i preklinjali nekoliko noći, sve dok nam nije rekao.

“To su mi žena i sin. Tko bi drugi bio?”, odgovorio je kratko, ali smo mi željeli saznati mnogo više.

“Bilo je to davno, prije kojih trideset godina, kada sam živio u Poljskoj. Ali zašto da vam o tome pričam?”, rekao je i prekinuo. Više ga nismo mogli namoliti da nastavi. Preostali dio

njegove tragične životne povijesti ispričao nam je majstor Ivan, ali tek kada je majstor-jezikoznanac otišao od nas.

Prije nego što je otišao on nas je upoznao sa mnogim činjenicama koje nismo poznavali i koje bez njega možda i ne bismo upoznali. Između ostalog, pričao nam je i o bečkim pekarima, što je za nas bilo posebno interesantno. Tako smo saznali kako su bečki pekarski radnici spasili Beč od upada turske vojske, a to se, po ovoj priči, dogodilo ovako.

Poslije dugogodišnje opsade Beča, Turci su najzad otpočeli sa potajnim kopanjem tunela ispod Dunava. Kada su ušli u grad, ostalo im je da odrede pogodno mjesto na kojem će izići na površinu. Sačekali su noć, ali su imali nesreću da su se našli ispod jedne pekare, u kojoj su upravo u to vrijeme pekari imali pauzu. Drijemajući, čekali su da im tijesta nadodju. Jedan od njih je začuo nekakvu potmulu lupu ispod poda pekare. I, jasno, skočio je kao izbezumljen i pozvao ostale da to oslušnu. Potom su pozvali vojnike, a ovima nije bilo teško da ustanove o čemu se radi i da naprave zasjedu, kojom su osujetili prodor protivničke vojske u grad.

Za tu zaslugu bečki pekarski radnici su bili pozvani u carski dvor i tamo su ih pitali šta bi željeli za nagradu. Najprije su zatražili da im se ukine noćni rad, a zatim da im se dozvoli nošenje posebne pekarske odore, koja će podsjećati buduće generacije na njihove zasluge u spašavanju Beča. Odgovorili su im da im se prva želja ne može ispuniti, jer bez njihovog noćnog rada ne bi bilo ni svježeg kruha. Što se tiče druge želje, dozvoljeno im je da mogu nositi posebnu pekarsku uniformu sa opasačem i kratkom sabljom. Uniforma se sastojala od bijelih hlaća i jakne posebnog kroja, zatim od majice sa crvenim obrubom i kape slične kuharskoj. Tu su odoru bečki pekari nosili sve dotle dok se jednog dana na nekom balu nisu svojski ponapijali i u krvavoj tuči sve ostale sudionike naglavačke poizbacali vani. Odmah poslije tog izgreda oduzete su im sablje, a bez sabalja ni uniforme više nisu imale neku draž i neki značaj.

Ono što mi se kod majstora-jezikoznanca najviše sviđjelo i što mi se najdublje usjeklo u sjećanje bio je obred koji je ponavljao svakog jutra. Kada bi završio sav posao, skuhao bi veliki lonac

kave i sjeo na jednu malu klupicu ispred polica na kojima smo ja i Perica složili sve ono što je u toj noći izrađeno u našoj pekari. Potom bi, tako sjedeći, pio kavu, pušio i gledao u složenu robu. Pritom bi povremeno ustajao, prilazio bliže i uzimao čas jedno čas drugo i sa svih strana razgledao. Jednog jutra ga upitah zašto to čini.

“Kako zašto?”, odgovorio je pitanjem i nastavio. “Ja ne vjerujem u Boga niti mu se molim. Ali, kako svaki čovjek mora vjerovati u nešto, ja sam izabrao rad. I tako vjerujem samo u ono što se radom napravi. A kako sam zajedno sa vama napravio sve ovo što je na ovim policama, ja onda vjerujem samo u to. Prema tome, ova pekara je moja crkva, a ove prepune stalaže su njezin oltar. I ja se, kako vidite, svako jutro pomolim rezultatu našeg rada. Jer, šta je čovjek ako ne radi, ako ništa ne proizvodi? Samo vreća mesa i kostiju, koja će jednog dana istrunuti u crnoj zemlji, ne ostavljajući ništa vrijedno iza sebe.”

Uoči prvoga maja majstor je poslao mene gazdi da mu kažem kako on te noći neće raditi. Kada sam ga upitao zašto, objasnio mi je ovako:

“To je jedini radnički blagdan, kojeg slave svi radnici na svijetu. Ja već više od dvadeset godina na taj dan ne radim.”

To je meni i Perici bilo prvi put da čujemo da i radnici imaju svoj blagdan.

Kada sam majstorovu poruku prenio gazdi, ovaj je planuo i zaprijetio da će mu otkazati ako ne bude te noći radio. Kada je to čuo, majstor se odmah spremio, pozdravio sa mnom i sa Pericom i napustio pekaru.

Otišao je upravo onda kada smo ga bili istinski zavoljeli. Otišao je u onoj istoj uvoštenoj košulji, u onim istim zakrpanim hlačama i kaputu poderanih laktova. Jedina novost na njemu bile su neke polovne cipele, koje je morao kupiti, jer su mu na starim otpali đonovi. Otišao je, ali ne vlakom niti neki drugim prijevoznim sredstvom nego pješice, kako je i došao.

GLAVA DVADESETA

Majstor Gizdelin

Uskoro smo se ja i Perica razdvojili. On je otišao u novu pekaru, koju je izgradio naš raniji zajednički gazda i moj rođak, a ja sam ostao u staroj pekari. Rođak me je pozivao da i ja prijedem sa Pericom, međutim, ja sam odlučio ostati, vjerujući da ću mirnije i bolje živjeti bez takvog prijatelja. Osim toga vlasnik stare pekare mi je obećao da će me osloboditi svih onih poslova koje sam do tada obavljao izvan pekare pa će mi ostajati više vremena za odmor i za druge moje potrebe.

Po Pericinom odlasku ostao sam sâm u pekari. Nekoliko noći radio sam sa gazdom, koji je također bio izučeni pekar. Ali kako po završenom zanatu nije nastavio sa radom, bio je prilično nestručan, naročito u izradi sitnog peciva. Zbog toga smo radili upola manje količine nego što je bilo moguće pa i to što smo izrađivali bilo je lošeg izgleda i slabog kvaliteta.

Kako se u tih nekoliko dana nitko od nezaposlenih pekara nije ponudio da radi, gazda je otišao u Sarajevo da potraži dobrog majstora. Kada se vratio, rekao mi je da će doći jedan stariji majstor, koji je nekada bio i njegov kalfa. To me je mnogo obradovalo, ali kada mi je rekao njegovo ime i prezime zadržtao sam od straha. O njemu sam već čuo toliko strašnih priča da sam smjesta odlučio prijeći u rođakovu pekaru pa kako mi bude.

Majstori Žabac i Jezikoznanac kad god su kažnjavali mene i Pericu, uvijek su spominjali tog čovjeka kao pravog šegrtskog tiranina. Pričali su nam kako ih je nemilosrdno tukao i pri tome im čak noge i ruke prebijao pa su ostajali doživotni invalidi. Zar sam mogao da se ne uplašim takvog čovjeka i da pristanem raditi sa njim? Ipak me je osjećaj stida spriječio da odem kod rođaka i da ga zamolim da me ponovno primi. Iako sam premirao od straha, ostao sam da sačekam tog čuvenog utamanitelja šegrta.

Stigao je već narednog dana poslije podne. Kada je ušao u pekaru, pomislio sam da je to netko od gazdinih rođaka. I tek kada je za njim ušao nosač sa nekakvim velikim sandukom, pretpostavio sam da bi to mogao biti novi majstor. Jedino me je još zbunjivala violinska kutija, koju je stezao pod miškom, jer ni pomisliti nisam mogao da bi se jedan pekarski kalfa mogao baviti sviranjem.

Na sebi je imao sasvim novo plavo odijelo, tako čisto i ispeglano kao da ga je tek kupio, zatim bijelu košulju, svilenu kravatu, nov šešir i crne lakovane cipele. I sve je to bilo tako čisto i uredno kao da je prvi put korišteno.

Još uvijek nisam bio siguran da bi to mogao biti on. Tek kada je isplatio nosača i zahvalio mu na učinjenoj usluzi i kada se okrenuo k meni, brišući čistom maramicom znoj sa čela, bilo mi je sve jasno.

“Jesi li ti ovdje šegrt?”, upitao je.

“Molim, jesam”, odgovorio sam mu, izostavivši ono “majstore”.

“A znaš li tko sam ja?”

“Molim, ne znam, gospodine.”

“Ja sam tvoj novi majstor.”

“Drago mi je, majstore.”

“E pa, bilo ti drago ili ne, meni je to svejedno. Nego, pokaži mi gdje je moja soba i pomози mi odnijeti ovaj prtljag.”

“Evo, ovamo je, u ovoj kući u dvorištu.”, rekoh pokazavši mu rukom kroz otvorena vrata.

“Pođi ispred mene i pokaži mi.”

Sobica je bila dosta mala, tavanska, sa dva mala prozora i niskom tavanicom. U njoj su se nalazili jedan stari željezni krevet, stol i dvije stolice. Ali ono što je bilo najgore u njoj bilo je to što godinama nije bila farbana ni čišćena. Na podu je bilo mnoštvo opušaka, palidrvaca od šibica, papirića, komadića kruha i svakojakih drugih otpadaka.

“Kakav je ovo brlog, sto ti bogova!”, reče novi majstor nakon što uđe i razgleda sobu.

“Majstore, ja ću to odmah sve dobro očistiti i oribati”, rekoh mu i otrčah u pekaru po krpu, metlu i vodu. Međutim, majstor odmah pođe za mnom i zaustavi me.

“To nije tvoj posao nego idi i kaži gazdi da pošalje kakvu ženu pa da ona onaj golubarnik dovede u red.”

Primivši majstorovu poruku, gazda naredi svojoj služavki da očisti sobu i da promijeni posteljenu.

“Sada već na nešto liči”, reče majstor kada služavka završi sa čišćenjem. A onda se okrenu k meni i, smiješeći se, zapita me.

“A kako ono ti mene oslovi? Sa “gospodine”?...Kako pekarski taljigaš može biti gospodin?”

“Vi ste tako lijepo obučeni kao pravi gospodin pa sam mislio...”

“Taljigaši smo mi, taljigaši, a ne nekakva gospoda, moj dečko. Koliko si dugo na zanatu?”

“Uskoro će godina.”

“Malo, pobogu!”, kao zabrinu se on. “A jesi li bar što naučio raditi?”

“Jesam, majstore, naučio sam dosta.”

“Vidjećemo...Ako ne budeš znao koliko treba, moraćemo reći gazdi da nađe još jednog, i to nekog snažnijeg od tebe.”

Pred sam početak rada novi majstor dođe u pekaru, ali ovog puta u sasvim drugom, radnom, ruhu. Sad je na sebi imao bijele hlače, bijelu majicu sa crvenim obrubom, kecelju, kapu i bluzu koja mu je bila prebačena preko ramena. I ta radna odjeća je bila tako čista i ispeglana da je više nalikovao na nekog apotekara ili ljekara nego na pekarskog majstora. Gledajući ga i diveći se njegovom izgledu, pomislio sam da bi Gizdelin bio odgovarajući nadimak za njega.

Iako je bio bliže šezdesetoj nego pedesetoj godini, još uvijek je imao veoma mišićavo i snažno tijelo, kao u kakvog sportaša. I inače je bio vrlo lijepe i dopadljive vanjštine. Gledajući ga, nisam mogao ni zamisliti da bi taj gizdelin mogao biti onaj strašni čovjek, koji je već godinama bio strah i trepet za pekarske šegrte.

Radeći sa njim, strogo sam vodio računa da ne učinim nešto što mu se ne bi svidjelo. Prošla je prva noć, zatim i druga pa treća, a on nije čak ni povikao na mene. Naprotiv, sve više mu se sviđalo moje znanje i moje stalno nastojanje da što je moguće bolje uradim svoj posao. Prošao je i cijeli mjesec a da me nije ni

prstom dotaknuo niti mi je ružnu riječ rekao. A onda me jedne noći zbog sitnice izmlati kao vola u kupusu.

“Počelo je”, pomislih i strašno se zabrinuh. “Šta da radim ako ovako nastavi?”, pitao sam se, ali nisam našao odgovora. Potom me izmlati i drugu pa i treću noć uzastopno, i to sve jače i jače. Tukao je nemilosrdno, ne gledajući gdje i kako udara. Treće noći mislio sam da mi je i ruku slomio. Narednog jutra odlučio sam da bježim od tog zla pa kuda bilo.

Ali se dogodilo nešto što me je spasilo. Puka slučajnost učinila je da me majstor Gizdelin više i ne pogleda krivo. Umjesto batina počeo mi je davati slatkiše, a usto me je još počeo i hvaliti, i to toliko da se gazda i gazdarica nisu mogli načuditi. A evo šta se dogodilo.

Naš grad još nije imao električnu rasvjetu. Po kućama su se uglavnom koristile petrolejske, a po trgovačkim i zanatskim radnjama karbidne lampe. Jedne noći eksplodirala je jedna od tri karbidne lampe koje smo koristili u pekari. Osim što je jako prasnula, nije napravila nikakve štete. Međutim, moj se majstor ipak toliko uplašio da je ostavio sve i pobjegao u dvorište. I dok sam ja popravljao lampu, on je, kao vojnik iz rova, provirivao kroz otvorena vrata, ne shvatajući moju hrabrost. Njemu se ta lampa vjerojatno činila potencijalnom bombom, dok sam ja već bio navikao na njezine nepredvidljivosti.

Majstor Gizdelin je jedva odlučio vratiti se i nastaviti rad. Kada je ušao u pekaru, bio je blijed kao zid i vidljivo je drhtao. Bila je to moja velika prilika, koju sam morao iskoristiti. Najprije sam ispričao majstoru kako je prije dvije godine jedna takva lampa eksplodirala i ubila jednog šegrta. Nakon toga majstor više nije smjeo prići ni blizu lampama. Stalno mi je govorio da ih odmaknem što dalje od njega. Naročito je zazirao od lampe koja se nalazila kod peći i koja je osvjetljavala njezinu unutrašnjost. Cijev koja je dovodila plin do nje nije bila dovoljno stegnuta pa je plin, izlazeći, stvarao pucketave zvukove. Videći da se majstor trza svaki put kada ih čuje, te noći namjerno nisam učvrstio spoj pa je, čim sam je upalio, počela pucketati.

“Eno je opet!”, zavikao je majstor, nakon čega sam ja prišao i na spoj cijevi sa lampom nalijepio tanak sloj ilovače. Majstor

je bio miran samo dok se ilovača ne bi osušila i ispucala i dok lampa ne bi ponovno počela pucketati.

Pravi su problemi nastajali tek kada je trebalo sići u rupu ispred peći i otpočeti sa pečenjem. Čim bi lampa počela pucketati, majstor je bacao lopatu i iskakao iz rupe, bez obzira da li je u tom trenutku nešto ubacivao ili vadio iz peći. Razumije se da sam ja svaki put prilazio i ponovno lijepio ilovaču.

“O, kako smiješ, Boga ti ljubim? Kako se ne bojiš da te ne ubije?“, pitao me, čudeći se, i ponovno, sa nesmanjenim strahom, prilazio peći. Da bih ga ohrabrio, u vrijeme dok je on radio pored peći ja bih stajao između njega i lampe, zbog čega mi je bio posebno zahvalan.

Međutim, ljudi se na sve navikavaju pa se i moj majstor poslije nekoliko dana navikao i na pucketanje lampe i na svoj strah od njega. I već je počeo mijenjati odnos prema meni. Počeo je da više na mene i da psuje. Da bih ga vratio u prethodno stanje paničnog straha i nesigurnosti, jedne večeri sam tako labavo povezao plinsko crijevo sa lampom da se pucketanje osjetno pojačalo. U tom trenutku majstor se nalazio ispred peći i upravo je otvarao pećna vrata kako bi otpočeo sa ubacivanjem plehova sa kiflama. Ja sam odmah shvatio da sam pretjerao. Ugledao sam plamićak na mjestu gdje je plin curio iz cijevi. Odmah sam pritrčao lampi i pokušao jače stegnuti spoj, ali je već bilo kasno. Kraj cijevi je u trenutku izgorio i spao sa lampe, a onda je iz njega suknuo jak plamen. Na našu sreću, prozor iza mojih leđa je bio otvoren pa sam mogao zgrabiti onaj dio u kojem se nalazio karbid i izbaciti ga napolje. I samo što sam to učinio, začula se snažna eksplozija. Za to vrijeme majstor je čučao u rupi ispred peći i umirao od straha. I dok sam ja donio drugu lampu, bilo je već sve kasno. Sve kifle koje su se u tom trenutku nalazile u peći izgorjele su. Razumije se da smo ih sakrili i narednog dana, zajedno sa drvima, ponovno ih ubacili u peć, da do kraja izgore.

“Pa ti si prava junačina, Boga ti tvoga!“, rekao mi je majstor kada se oporavio od straha. “Još nikada nisam vidio hrabrijeg šegrta. Vrijediš zlata koliko si težak. Da ne bi tebe, ja bih već bio bogin.”

Nakon toga se njegov odnos prema meni ponovno promijenio nabolje. Više mu nije padalo na pamet niti da malo

jače vikne na mene, a kamo li da mi nešto opsuje ili da me udari. Međutim, ja to nisam ni pokušao zlorabiti nego sam se još više trudio da radim i da se ponašam kako valja.

“Ti si odličan šegrt, najbolji od svih koje sam do sada upoznao. Pa ti si već napola majstor, tako mi Boga, a kada postaneš kalfa, bićeš majstor nad svim majstorima.” Takve i slične pohvale izricao je, i to obično u nazočnosti gazde i gazdarice.

Majstor Gizdelin se nije plašio samo karbidnih lampi već svega i svačega. Nije smjeo noću sam ići u klozet pa je svaki put mene pozivao da mu posvijetlim put, čak i onda kada je mjesečina sijala jače od lampe. Osim toga, svake sam večeri morao sa lampom poći u njegovu sobu i sačekati ga da se pripremi za rad. Kad god sam dolazio, nalazio sam vrata njegove sobe zaključana sa unutarnje strane. Zaključavao ih je ne samo ključem nego i jednom velikom rezom, koju je odmah po dolasku kupio i ugradio.

Iza naše pekare nalazila se gazdina bašta, u kojoj je bilo raznog voća i povrća. Bilo je tu sortnih krušaka, jabuka, šljiva, breskava, dunja, ribizla, šmanjaka, malina i jagoda pa čak i jedna velika vinova loza. Sve smo to ja i Perica, dok smo bili zajedno, morali dobro čuvati, a kada je on otišao, onda sam ja čuvao sam. Činili smo to, jer smo znali da bi gazda u slučaju krađe najprije posumnjao na nas. To mi nije zadavalo nekog naročitog posla, s obzirom da sam cijelu baštu mogao nadzirati kroz jedan od prozora pekare. Osim toga bašta je u cijelosti bila ograđena visokom i čvrstom daščanom ogradom, kroz koju se nije moglo lako provući. Taj je prozor cijelog ljeta bio stalno otvoren, tako da sam mogao čuti svakog tko bi pokušao provaliti ogradu i ući u baštu.

To se, naravno, jednom moralo i dogoditi. Bila je noć, a puni mjesec rasipao je obilje svjetlosti. Najprije sam začuo odvaljivanje dasaka u ogradi i kada sam prišao prozoru, ugledao sam dvije siluete kako se provlače kroz ogradu.

“Majstore!”, šapatom sam pozvao majstora. “Eno lopova.”
“Šta?! Tko?! Kakvih lopova!”, zamucuo je on.

Međutim, ja više nisam imao vremena da mu objašnjavam šta se događa već sam pograbio drveni kolac kojim smo se služili da podjarivanje vatre u peći i kroz prozor iskočio u baštu, vičući

na sav glas da su lopovi u bašti. Jasno, kradljivci su žurno izjurili vani, vjerujući da nisam sam. Kada sam se vratio, majstora više nije bilo u pekari. Tražio sam ga i dozivao, ali se on nije ni pojavljivao niti odazivao. Napokon sam ga našao u njegovoj sobi. Kazao mi je da je dotrčao po revolver, kojeg, međutim, nikako nisam mogao vidjeti.

Nekoliko mjeseci nakon toga nije izišao čak ni iz dvorišta pekare. Jedne nedjelje, po završetku posla, reče mi da požurim sa čišćenjem pekare, jer ću poći sa njim u šetnju, da mu pokažem grad i njegovu okolicu.

Obradovao sam se i odmah se dao na posao, tako da sam ga završio mnogo ranije nego obično. Potom sam otišao u majstorovu sobu da mu javim da sam spreman.

Njegova je sobica sada bila veoma čista i sve je u njoj bilo na svome mjestu. Moram napomenuti da ju je on sam čistio i spremao. Na stolu je otkucavalo budilnik, čije su kazaljke pokazivale da je već prošlo devet sati prije podne. Majstor se upravo brijao.

“Eno ti stolica pa sjedi”, rekao mi je, a da mi ne bi bilo dosadno dok ga čekam, iz svog velikog sanduka izvadio je neku knjigu i dao mi da je čitam. Da kažem istinu, ja tada još nisam rado čitao. Radije sam se opredijelio da promatram kako se majstor priprema za izlazak.

Sa brijanjem je bio gotov tek nakon pola sata. Kosu nije češljao češljem već ju je četkao nekom okruglom četkom sa drškom. I na tome poslu se zadržao skoro pola sata, a zatim je prešao na usukivanje brkova. Naročito mu je lijevi zadao mnogo muke. Koliko god bi ga puta nakvasio, uvijao oko kažiprsta, zatim pritiskivao, nikako mu nije uspijevalo da ga usmjeri kamo je želio.

Završivši napokon i sa brkovima, priđe ormaru i poče da bira košulju. Imao ih je petnaestak, što me je veoma začudilo, i sve su bile čiste i ispeglane pa su djelovale kao nove. Uzimao je jednu, drugu, treću, ali mu se zbog nečeg ni jedna nije svidjela. Od njih desetak napokon je jednu odabrao i obukao, a onda je prešao na odabiranje kravate. Njih je imao daleko više i mnogo je više vremena utrošio da bi odabrao jednu jedinu. Već je bio jedan sat poslije podne i ja sam već postao nervozan od čekanja

i dosade. Vidjevši da će majstorovo spremanje potrajati još dosta dugo, zamolih ga da u međuvremenu pođem na ručak.

Međutim, kada sam se nakon jednog sata vratio, on još nije bio gotov. Preostalo mu je još da obuče kaput i lakovane cipele, koje su se sijale kao patkova glava, i da na glavu stavi šešir. Za to mu je bio potreban još jedan sat vremena, uz petnaestak minuta okretanja pred ogledalom, tako da je konačno bio spreman za izlazak točno u četiri sata poslije podne. Prema tome, za jedno jedino odijevanje bilo mu je potrebno punih sedam sati i onda nije bilo nimalo čudno što se tako rijetko odlučivao za izlazak u šetnju.

Trebalo ga je promatrati pri umivanju ili pranju ruku i nogu. Trebalo je promatrati i brojati koliko bi puta nasapunao ruke, lice ili noge. Činio je to ponekad i po desetinu puta.

Najviše vremena je provodio u svojoj sobici. Ako ne bi spavao, onda bi se brijao, što je činio svakog dana, dugo češljao i dotjerivao brkove, četkao odijela, glačao cipele ili ležeci

čitao. I tako se njegov put mjesecima nije mijenjao: iz pekare u sobu, iz sobe u pekaru ili u baštu, gdje je, ako je vrijeme bilo lijepo, provodio sat-dva sjedeći na klupi.

Rijetko je kada, i to obično u večernjim satima, uzimao violinu i svirao. Na žalost, to je bilo vrijeme moga spavanja pa sam ga svega dva-tri puta uspio čuti kako svira.

S obzirom da su mi djed, otac pa i dva brata dosta dobro svirali različite narodne instrumente, a otac čak i violinu, muzika mi nije bila strana. Ako ništa drugo, mogao sam ocijeniti da li netko svira dobro ili loše. Majstorovo sviranje mi je izgledalo, blago rečeno, veoma smiješno.

Utvrdivši kroz moje povremeno pjevanje da nisam bez sluha, majstor me je jedno popodne pozvao da čujem kako svira. Dugo je brisao maramicom po violini, mazao gudalo nekom smolom, namještao maramu preko ramena, štimovao žice, dok najzad, iskašljavši se, nije započeo. Nekoliko puta prevukao je gudalom preko struna i, odsviravši nekoliko akorda, okrenuo se prema meni i rekao:

“Ti imaš dobar sluh i zato dobro slušaj.”

A onda je zauzeo za mene smiješnu pozu, zabacivši glavu unazad i namrštivši čelo. Potom je sasvim lagano počeo

prevlačiti gudalom preko struna, kao po kakvim ranama, plašeci se da ne izazove jači bol. U isti čas začuše se tihi zvuci, koji su bili nekako ravni i jednolični. Ali malo zatim, kada mu desna ruka poče brže i snažnije da prevlači gudalom, a prsti lijeve zaigraše kao pomamni po vratu violine, i to sve brže i brže, istovremeno i zvuci ojačaše i prosuše se po toj maloj sobici, da bi odmah zatim jurnuli svom snagom kroz otvorene prozorčice i odletjeli tko zna kud.

Slušajući tu čudnu i za mene neobičnu muziku, osjetio sam da se sa mnom nešto čudno događa, kao da me nešto snažno ali lagano podiže i nosi nekud daleko, u nekakav nepoznat i čudan svijet. Za to vrijeme majstor je sve jače i sve brže prevlačio gudalom, stiskao zube, tresao glavom i mrštio čelo. Koliko je to trajalo, ne bih znao reći. Kada je konačno prestao i obrisao znoj sa čela, pogledao me je i upitao.

“Šta kažeš? Sviđa li ti se moje sviranje?”

“Sviđa, majstore.”

“Znaš li šta sam svirao?”

Šta je svirao, ja to nisam znao reći, a bilo je i smiješno pitati me takvo što. Međutim, majstor je navaljivao da mu odgovorim i ja sam, da bih ga se riješio, rekao prvo što mi je palo na pamet, a što, po onome kako je reagirao, nije imalo nikakve veze sa onim što je odsvirao.

“Štaaa?! Šta si rekao!? Marš napolje, magarac jedan! I ti mi znaš šta je muzika, govedo bez repa!”, vikao je za mnom, dok sam ja trčao niz stepenice.

Toliko je bio uvrijeđen da cijele noći ni riječi nije progovorio. Tek druge noći, kada mu je šutnja bila dojadila, počeo je razgovarati, ali o istoj temi.

“I ti znaš šta je muzika, klipane jedan! Mislio sam da imaš sluha, a ti ga nemaš ni koliko ono magare što reve...A znaš li šta sam svirao?”

“Ne znam, majstore. Otkuda bih ja to znao?”

“Jasno da ne znaš. I od koga bi to mogao saznati u ovoj selendri.”

Bila je kasna jesen kada se majstor Gizdelin jednog jutra, nakon završenog posla, počeo pakirati za odlazak. Nisam znao šta je bio neposredan povod za njegovu odluku o odlasku. Znao

sam, međutim, toliko da je u nekoliko navrata tražio veću platu i pretpostavljao sam da mu gazda nije izišao u susret. Otišao je nekako pred večer, sa istim onim nosačem sa kojim je i došao. Nosač je išao pred njim, noseći sanduk na leđima, a on za njim sa violinom pod miškom. Isto onako kao što je i došao.

GLAVA DVADESET I PRVA

Gazdina svirepost

Moj gazda je bio prilično bogat čovjek. Ali je uvijek bio namrgođen i zle volje. Uvijek je bio zbog nečega nezadovoljan. Pored pekare imao je i gostionicu, koja je dobro radila. Usto se povremeno bavio i drugim poslovima, kao što su otkup rakova, raznog voća, ljekovitog bilja, a naročito proizvodnjom rakije na veliko.

Poslove u pekari vodila je njegova žena. Bila je nerotkinja i vjerojatno zbog toga veoma debela. Pored njih dvoje bila je tu i njegova majka, koju smo svi zvali Tetom.

Iako je već bilo prošlo više od pola godine, od njegovih obećanja ja ne dobih ništa, izuzev ugovora o mom naukovanju, u kojem mi je priznao vrijeme provedeno na zanatu kod rođaka.

Nisam mogao odmah objasniti zašto mi se ni on ni njegova žena, pa čak ni stara Teta, nisu nimalo sviđjeli kao ljudi. Međutim, nije trebalo dugo čekati pa da mi se to objasni na vlastitoj koži.

Pored rada u pekari, koji je sa čišćenjem i raznim pripremanjima za slijedeću noć, trajao nešto preko dvanaest sati, morao sam raznositi kruh i pecivo kupcima, ne samo po gradu već i onima izvan grada. To raznošenje trajalo bi najmanje tri do četiri sata dnevno. A kada bih se vratio i predao gazdarici novac, morao sam nastaviti sa čišćenjem dvorišta, staje i svinjca, zatim vrlo često sa radom u bašti, i to sve pod strogim nadzorom opasne Tete. Ta me ne bi puštala sve dok poslovi ne bi bili potpuno i kako treba obavljeni.

Naročito mi je bilo teško petkom, kada je u našem gradu bio pijačni dan. Prostrano gazdino dvorište godinama je seljacima služilo za ostavljanje konja. Ubrani novac, dinar za svakog konja, išao je u Tetin džep pa se ona revnosno brinula o tome da negdje

ne zaluta. Odmah ujutro sišla bi u dvorište i sjela bi na stolicu, koju bih joj ja donio, i to pored samih velikih dvorišnih vrata. I ako bi netko od poznatijih seljaka htio sa konjem proći dalje, ona bi ga zaustavljala govoreći mu:

“Ej, Markane, zar nećeš kod mene svratiti konja?”

Markan, Ivan, Jovan ili Mustafa slegao bi ramenima i, oklijevajući, odgovarao.

“Pa mogu i kod tebe, svejedno.”

Tako je bilo svakog pijačnog dana. Ponekad bi se u dvorištu našlo i po nekoliko desetina konja. Njihovo dovođenje i vezivanje trajalo bi obično nekoliko sati.

Radeći sve to, sve više sam počeo mrziti Tetu. Mrzio sam je ne samo zbog tog dodatnog posla, koji je skraćivao moje već i onako suviše kratko vrijeme za odmor i spavanje, nego i zbog toga što me je prisiljavala da sudjelujem u jednom nepoštenom poslu.

Naime, čim bi se dvorište napunilo konjima, a njihovi se vlasnici udaljili radi prodaje onog što su konjima donijeli u grad ili radi kupovine kućnih potrepština, Teta i ja bismo stupali u akciju. Ja bih uzeo kantu i za tetom pošao od konja do konja. I dok bi ona pazila na to da nas tko ne iznenadi, ja sam skidao konjske zobnice, u kojima se obično nalazio ječam, zob ili kukuruz, i iz njih odasipao u kantu dobru polovinu. Tako smo redovito svakog pijačnog dana krali najmanje po jednu vreću mješavine konjske hrane, kojom je Teta hranila svoje svinje i kokoši.

A onda se dogodilo nešto zbog čega smo morali prekinuti našu nepoštenu aktivnost, bar za izvjesno vrijeme. Naime, kada sam jednom bijesnom vrancu skinuo zobnicu, on me je tako munjevito ugrizao za ruku da sam vrisnuo i pao, a Tetu je ritnuo nogom u zadnjicu da je više od petnaest dana ostala u krevetu. Kada je došao vrančev vlasnik i vidio skinutu zobnicu sa prosutim žitom, zavrteo je glavom i više nikada svog konja nije doveo u gazdino dvorište.

Kako već rekoh, gazdarica je vodila svu brigu o pekari. Nabavljala je sve što je bilo potrebno za proizvodnju. Svako jutro bi rano, još onako bunovna i neočešljana, dolazila u pekaru sa jednom debelom tekom pod rukom. Najprije bi, zijevajući, preletjela pogledom preko proizvedene robe, a onda

bi otpočinjala sa brojanjem, u prvom redu onih proizvoda koje sam ja imao odnijeti kućama unaprijed poznatih kupaca.

Jednog jutra, da li namjerno ili ne, izdvojila mi je šest kifli manje od broja kojeg je zapisala u teku. Ja sam to za vrijeme brojanja primijetio, ali nisam imao smjelosti da joj to i kažem. Planirao sam to učiniti tek kada se vratim. Ali, na moju nesreću, kada sam se vratio, umjesto njoj, račun sam morao položiti gazdi.

“Kamo ti još dva dinara?”, upitao me je poslije sravnjenja. “Molim, gazda, jutros se gospođa zabunila i šest komada kifli mi je manje stavila u korpu.”

“Baš zabunila?”, priupita on.

“Molim, jeste. Zbunila se.”

“Jesi li vidio da se zabunila?”

“Molim, jesam, vidio sam, a i sâm sam poslije nje prebrojao i ustanovio da nedostaje šest komada.”

“Dakle, ti provjeravaš njezino brojanje?”

Ja sam na to samo slegao ramenima.

“Vara te, a?”, nastavio je gazda, ali sada već povišenim tonom.

“Molim, ne vara već se samo zabunila.”

Upravo u tom trenutku došla je gazdarica i upitala:

“Šta je rekao?”

“Kaže da ga varaš, da mu manje daješ, a više zapisuješ”, odgovorio je gazda.

“Ma laže, mrcina jedna, mrcinska! Uzima sebi!”, odmah se obrušila ona na mene.

“Molim, nisam, ja ne uzimam, ja nisam lopov!”, odgovorio sam kroz plač.

“Pa gdje su ti ta dva dinara? Gdje, govori?”

I da sam htjeo, više mu nisam mogao odgovoriti, jer me je istoga časa uhvatio za ruku i počeo dušmanski udarati. Bio je to čovjek kamena srca, bez trunke ljudskog osjećaja. Uzalud sam se previjao i govorio da ništa nisam uzeo, on je i dalje tukao. I tek kada me je na mrtvo ime izmlatio, otvorio je vrata i jednim me snažnim udarcem izbacio vani. Da sam imao u tom trenutku kamo pobjeći, pobjegao bih.

Sutradan sam susreo Pericu i zamolio ga da mi posudi dva dinara, ispričavši mu šta mi se dogodilo.

“Neka, neka! Što si ostao kod tog gada?”, odgovorio je Perica i dao mi traženi novac.

Vrativši se i položivši račun za taj dan, izvadim ona dva dinara i dadnem ih gazdarici, govoreći:

“Evo vam ona dva dinara koja su nedostajala, ali ako sam ih ja uzeo sebi, onako bio živ, a ako nisam, onako vi i gazda živi bili.”

Nakon toga sam istrčao iz pekare.

“I zar se ti, balavče jedan, usuđuješ da poslije mene brojiš i da mene praviš nepoštenom?”, upita me sutradan prije nego što je počela sa brojanjem peciva koje sam imao tog jutra odnijeti kupcima u stanove.

“Moram, gospođo, jer ste se zabunili, a ja sam zbog toga, prav-zdrav, dobio onolike batine”, odgovorio sam.

“Lažeš, svinjo svinjska!”, derala se ona, crveneći od bijesa.

“Ne lažem i da znate da ću od sada paziti kako brojite. I ako se još jednom zabunite, ja neću raznositi robu kupcima.”

Začudo, na ovo mi nije ništa odgovorila već je počela brojati, ali ne naglas već u sebi. Ja sam stajao po strani i pažljivo pratio njezino brojanje. Nekako na sredini primijetio sam da se opet zabunila, ali sam šutio dok nije do kraja izbrojala.

“Molim, gospođo, opet ste se zabunili i odvojili manje osam kifli”, rekoh joj nakon što je već bila zapisala brojku u teku.

“Ma tko se zabunio!”, skoro vrisnu ona, zbog čega joj cijeli naviljak razbarušene kose pade na oči.

“Bezobrazniče jedan, kako se usuđuješ!? Idi smjesta i zovi gazdu pa neka on broji!”

“Ali zašto da njega zovem? Prebrojte još jednom i sami pa ćete se lako uvjeriti da ste pogriješili”, odgovorio sam, pretpostavljajući da bi ona moje odsustvo iskoristila da ispravi svoju grešku i tako me pred gazdom još više ocрни.

“Ja ih više neću brojati! Zar da meni jedno šegrtsko balavče naređuje da ponovno brojim i da me pravi nepoštenom?!”

Gazdarica je gundajući pošla vani, a i ja za njom.

“Gospođo, rekao sam da neći ići kupcima ako roba nije dobro izbrojana”, rekao sam joj odlučno.

“Dobro”, predomisli se ona i vrati natrag u pekaru. “Sada ćemo zajedno brojati.”

Kada smo ušli u pekaru, naredila mi je da cijelu korpu istresem na naćve. Potom smo počeli zajedno brojati pa kada dođosmo do kraja, ona radosno uskliknu.

“Eto, vidi da se nisam zabunila, magarac jedan!”

“Molim, jeste! Rekli ste i zapisali osam komada više.”

“Lažeš!”

“Ne lažem. Otvorite teku!”

Gazdarica me, međutim, nije htjela poslušati nego je sa zatvorenom tekom pod rukom bijesno izišla iz pekare, nazivajući me najpogrdnijim imenima.

Narednog jutra došla je kao i obično, ali samo do vrata. Otvorila ih je i, predajući mi onu istu teku, rekla:

“Evo pa broji sam i zapiši.”

U prvi mah nisam mogao povjerovati u to što sam čuo. “Zar sâm sebi da brojim? Je li to moguće?”, pitao sam se i čudio. Bilo mi je neshvatljivo da se za tako kratko vrijeme jedno veliko nepovjerenje može pretvoriti u isto toliko povjerenje. Dugo mi to nije išlo u glavu. Bio sam uvjeren da je to bio jedan od gazdinih i gazdaričinih pokušaja da do kraja provjere moje poštenje. Ali moram priznati da se nakon toga njihov odnos prema meni bitno izmijenio. I to na bolje.

GLAVA DVADESET I DRUGA

Majstor Anton

Već su bile prošle nepune dvije godine od onog dana kada sam prvi put zakoračio u pekaru, nepune dvije godine teškog i mukotrpnog noćnog i dnevnog šegrtovanja. Trebalo je izdržati još jednu godinu i nešto na što nisam smio ni pomisliti.

Po odlasku majstora Gizdelina kroz pekaru su prošla još dva majstora, o kojima ne bih imao nešto posebno reći. Bili su to obični ljudi sa osrednjom stručnošću, ali i velike ispičuture.

Jedan od njih je bio strastven ribolovac, koji je najveći dio svog slobodnog vremena provodio na obalama rijeka. Bio je odličan u tom poslu i ne sjećam se da se ikad vratio bez kakvog-takvog ulova. Obično je cijele noći, uz redovit posao u pekari, čistio i pekao ulovljene ribe, a zatim ih mezetio uz rakiju. Zbog tog njegovog hobija ja sam mu dao nadimak Majstor ribar.

Njegov nasljednik je samo radio, pio i spavao. Za nešto četvrto niti je imao smisla ni volje. Za vrijeme spavanja toliko je glasno hrkao da su ga čak i susjedi mogli čuti pa mu zbog toga dadoh nadimak Majstor Hrkač.

I jedan i drugi su pripadali onim provincijskim pekarskim radnicima, koji su zbog nedovoljne stručnosti izbjegavali veće gradove i veće pekarske radnje, u kojima su se nudile znatno veće plate, ali se tražila i veća stručnost. Oni su najveći dio svog života provodili u fremtu. Tek tu i tamo bi se zaustavili po mjesec-dva i onda bi odlazili dalje. Međusobno su se odlično poznavali, a i pomagali. Polazeći u fremt, točno su znali gdje tko radi pa su prema tome i usmjeravali svoje fremterske maršrute. Često se događalo da je zaposleni, koji se već bio malo odjenuo i prištedio koju paru, ustupao svoje mjesto drugu koji je već duže na putu i bez posla.

Ne samo da nisam imao šta od njih naučiti nego sam, za vrijeme njihovog boravka zaboravljao i ono što sam znao. Njihova je roba bila tako loša da su bili rijetki dani bez gazdinog, a naročito bez gazdaričinog prigovora. Kupci su ponekad pregorjele kifle bacali meni u glavu ili su me nepečenom ili prepečenom veknom udarali gdje bi stigli. Ali na moju sreću, ni jedan ni drugi od ovih majstora nije ostao dugo i gazda napisao pismo nekom prijatelju čak u Zagreb sa molbom da mu pronađe i pošalje kakvog dobrog pekarskog majstora.

Poslije svega nekoliko dana gazda mi reče da u četiri sata poslije podne budem na željezničkoj stanici, da bih dočekao novog majstora. Kada sam to čuo, iako umoran, poskočio sam od radosti, jer sam vjerovao da će majstor koji dolazi čak iz Zagreba biti najbolji od svih dotadašnjih. S tim uvjerenjem sam na stanicu krenuo cijeli jedan sat ranije.

Sjećam se: bila je subota i po stanici su se motali ne samo oni koji su imali namjeru nekuda putovati ili oni koji su, kao i ja, nekoga očekivali već i mnogi drugi, koje su na stanicu doveli radoznalost ili dosada.

Stojeći u masi poznatih mještana, svakog časa sam okretao glavu i pogledao u pravcu odakle je trebalo da stigne vlak. Najzad se i to dogodi. Najprije se podiže signal, a odmah zatim pojavi se i dežurni željezničar sa crvenom kapom. I dok je vlak tutnjeći i pišteći ulazio u stanicu, ja se dadoh u brigu kako da prepoznam svog novog majstora. Između ostalog palo mi je na pamet da velika većina pekarskih radnika ima krive noge, što je vjerojatno bila posljedica dugočasovnog noćnog rada i stajanja na jednom mjestu. Vjerovao sam da se u takvim prilikama, usljed pospanosti i premora, tijelo sasvim opušta i, tako opušteno, satima se oslanja čas na jednoj, čas na drugoj nozi, koje se onda pod tim teretom neminovno krive.

I dok sam o tome razmišljao, vlak je već bio stao i putnici su počeli izlaziti. Međutim, u silnoj gužvi koja je nastala nisam mogao svakom putniku zaviriti u lice, da bih vidio da li je blijedo kao što je obično u pekara, a o krivim nogama nisam mogao ni misliti.

Zbog toga sam stao pred izlaz sa perona, gdje sam mogao svakom od izlazećih putnika zagledati i lice i noge. Činio sam

to samo sa nepoznatim, dok sam poznate mještane propuštao bez zagledanja. Nepoznatih nije bilo mnogo pa sam imao priliku svakog od njih pažljivo razgledati. Ali, na žalost, među njima ne bi ni jednoga tko bi i najmanje ličio na moju predstavu o pekaru. Tješilo me je jedino to što sam vjerovao da će doći narednim vlakom.

Kada je već i posljednji putnik prošao pored mene i uputio se prema gradu, ja sam još jednako stajao na istom mjestu, tužan i razočaran.

Bio je vrlo lijep sunčan dan. Stojeći naslonjen na staničnu ogradu, osjećao sam se strašno umornim i pospanim. Dvogodišnji neprekidan rad, dugočasovno radno vrijeme, pekarska peć i moj tvrdi ležaj na njoj, nesmiljeni gazda i još nesmiljenija gazdarica, svirepi majstori i silne batine koje sam primao od njih, zatim prepune korpe kruha i peciva na mojim leđima, sve mi je to već bilo toliko dojadilo da sam u tom trenutku počeo razmišljati o tome kako bi bilo lijepo da se više nikada ne vratim u pekaru. U tom razmišljanju jedino sam želio da negdje odem i legnem, da zaspem i da se više nikad ne probudim.

“I zašto? Zbog čega da živim? Šta ću imati od toga i kada završim zanat, kada postanem kalfa? Ništa! Kod jednoga gazde radiću mjesec, kod drugoga dva, kod trećeg tri, a zatim u fremt do ponovnog zaposljenja. I to opet na kratko vrijeme i sve tako do kraja života. I zar da postanem onakav kao što je majstor Žabac, majstor Jezikoznanac ili, još gore, kao što su Ribar i Hrkač? Ne, ne, ne želim takav biti”.

S tim nelijepim mislima priđoh jednoj klupi i sjedoh. I tek što sam sjeo, oči mi se sklopiše i sigurno bih tu zaspao da netko ne dođe i ne sjede pored mene. Čuo sam ga i kada je prilazio i kada je sjeo, ali se ne okrenuh niti otvorih oči da ga pogledam. U tom trenutku ne bih se okrenuo i pogledao nikog živog, jer su su mi već svi ljudi bili odviše mrski i odvratni. Međutim, pozornost mi je privukao glas koji do tada nisam čuo.

“Mladiću, druže, mogu li vas nešto zamoliti?”, pitao je glas. Osim toga, bilo je to prvi put da me je netko oslovio sa “druže” i prvi put da me je netko persirao. Jednostavno, nisam mogao a da se ne okrenem i da mu na isti način ne odgovorim.

“Izvolite, družo, nije potrebno da me molite već samo pitajte šta želite”, odgovorio sam.

“Budite tako dobri pa mi kažite poznajete li nekog, oprostite samo da pogledam” - pa pošto izvadi iz džepa neko pismo i pročita adresu, nastavi - “nekog pekarskog obrtnika...”. U tom trenutku ja sam skočio kao van sebe, uzviknuvši:

“Poznajem, kako ne bih poznao? Pa on me je i poslao da vas dočekam. Ali ja vas nisam vidio kada ste izišli iz vlaka. Sve sam vidio, samo vas nisam. I bilo mi je jako žao, mislio sam da ćete doći drugim vlakom. Majstore, baš mi je drago što ste došli!”

Sve sam to izgovorio u jednom dahu. I dok sam ja govorio, on me je gledao, a onda se počeo smijati. Najprije tiho pa sve glasnije, ne skidajući pogleda sa mene. Taj njegov smijeh, iako prijatan, zbunio me je.

“A šta ako to nije on, a ja mu govorim kao da jest?”

Bio je prilično mlad. Imao je oko tridesetak godina. Njegovo je lice izgledalo dobro i lijepo. Imao je divnu crnu kosu i lijepe plave oči, iz kojih su izbijali blagost i dobrota. Na sebi je imao prekrasno braon odijelo, a i sve drugo na njemu bilo je skladno i uredno. Gledao sam ga i u mislima uspoređivao sa svima do tada poznatim majstorima i to mi još više pojača sumnju da je on pekarski majstor.

“Ne, ne, to nije pekar već je sigurno kakav gazdin ili gazdaričin rođak”, pomislih sa strahom.

“Dobro, a sada mi reci šta radiš ti kod tog pekarskog obrtnika?”, zapita me tek kada se prestao smijati.

“Ja sam njegov šegrt.”

“U pekari ili u gostioni?”

“Molim, u pekari.”

“Vidi se to na tvom licu...Blijed si. A sigurno si i umoran. A sada dozvoli da se upoznamo. Jer, ja i ti ćemo možda još od večeras zajedno raditi.”

Kada sam to čuo, poskočio sam od radosti, jer je to ipak bio moj novi majstor. O tome više nije moglo biti nikakve sumnje.

“Drago ti je, je li?”

“Jeste, majstore, puno mi je drago.”

“I meni je...Ime mi je Anton.”

“A meni Janko.”

“Odlično! Anton i Janko će od ovoga časa postati dobri drugovi i prijatelji. Hoćemo li?”

“Hoćemo, majstore!”

“Onda pođimo polako.”

Od prtljaga imao je jedan veći i jedan manji kofer. On je ponio veći, a ja manji. Idući usporedo s njim, osjećao sam se toliko sretnim da sam želio da se do kraja života ne rastanemo. Stalno sam podizao glavu i gledao ga. I prolaznici su se, a naročito djevojke, okretali za njim. Jedna me je djevojka čak i zaustavila i upitala tko je on. Kada sam joj odgovorio, i to s ponosom, da je to moj novi majstor, zavrtila je glavom i rekla:

“Znači, pekar. Šteta!”

“E pa i nije šteta!”, odbrusio sam joj i požurio za novim majstorom.

Usput me je zapitkivao kakav je gazda kao čovjek, šta radimo, kolika i kakva je hrana, kakav je smještaj i slično.

Nakon što smo stigli u gazdinu gostionu, gazda je majstora veselo dočekao i rukovao se sa njim. U kraćem razgovoru obećao je da će mu kod njega biti dobro, ali da se isto tako nada da će i majstor sa svoje strane učiniti sve kako bi i jedan i drugi bili zadovoljni. Na kraju mu i za mene reče da sam dobar šegrt i da sam već mnogo naučio od pekarskog zanata. Slušajući to, ja sam namjerno okrenuo glavu, ali mi je ipak bilo drago što mu je to rekao.

Najprije smo ušli u pekaru, koja je bila prilično čista i u kojoj majstor ne nađe nekih većih zamjerki. Ali kada se popesmo uz stepenice i uđosmo u sobu, razočarano uzviknu:

“Au! Šta je ovo? Kakva je ovo jazbina? Je li ono tvoj krevet?”, upita mene pokazujući krevet koji je bio namijenjen samo majstorima.

“Nije, majstore, ovdje su spavali svi dosadašnji majstori.”

“A ti? Gdje ti spavaš?”

“U pekari. Na peći.”

“Ma nemoj mi to reći!”, začudi se on. “Ovo mi se nimalo ne sviđa”, dodade, a onda se okrenu k meni. “Janko, molim te idi i zamoli gazdu da dođe ovamo. Ovako se nismo pogodili!”

Ja sam ga sa čuđenjem promatrao, jer sobica nikada nije bila u boljem stanju otkako sam je pamtio.

“Idi, Janko, i reci gazdi neka odmah dođe”, ponovio je majstor i ja sam požurio da ga poslušam.

“Šta je, šta hoće odmah?”, dočekao me je gazda pitanjem. “Još nije ni počeo raditi, a već hoće da zajebara.” Pa kada se pope u sobu, nastavi. “E, majstore, šta ti se to ne sviđa?”

“Gazda, ja se izvinjavam, ali imate li vi kakav prijatniji kutak za smještaj od ovoga?”, zapita ga majstor.

“A što? Ne sviđa vam se ovaj?”, kao začudi se gazda.

“Ne, ne sviđa.”

“Zbog čega?”

“Pa, eto, vidite!...Vjerujem da ni vi ne biste ovako što prihvatili da ste na mom mjestu”, odgovori majstor.

“Kada bih bio ono što ste vi, ne bih mnogo zanovijetao”, ljutito će gazda.

“Ja ne zanovijetam već zahtijevam ono što ste u pismu obećali, a to je da ćete mi obezbijediti pristojan smještaj.”

“A šta je ovo, molim?”

“Već sam rekao da mi se ovo ne sviđa.”

“Kako mi izgleda, vi želite da izigravate gospodina”, podrugljivo je gazda.

“Ne, već samo čovjeka. Uostalom, ako nemate nešto pristojnije, sam ću se za to pobrinuti!”

“To je vaša stvar!”

“I vaša, a ne samo moja.”

“Moja ne. Ako želite ljepšu sobu, vi je nađite i platite.”

“Je li to vaša posljednja riječ?”

“Da, posljednja.”

“A ovo pismo...jeste li ga vi pisali?”

“Jesam, pa šta? Evo vam stan.”

“Meni to ne odgovara.”

“Ja boljeg nemam. Za sve druge kalfe je bio dobar. Što ne bi bio i vama?”

“Gazda, mi smo završili.”

“I ja mislim da smo završili.”

“Recite mi još samo u koliko sati imam vlak.”

Čuvši to, ja mu pritrčim i obuhvatim ga objema rukama, govoreći mu:

“Majstore, pođete li vi, i ja ću sa vama.”

Nakon toga me je gazda istjerao napolje i nisam mogao čuti njihov daljnji razgovor. Tek navečer, kada smo otpočeli sa radom, majstor mi reče:

“Janko, ipak smo uspjeli.”

Potom mi je prepričao nastavak prepirke oko smještaja, u kojoj je gazda pristao da iz sobe izbaci svu starudiju, zatim da sobu temeljito okreči i očisti i, što je bilo najvažnije, da nabavi potpuno novi namještaj sa posteljinom, ali ne sa jednim već sa dva kreveta.

“A što će vam, majstore, dva kreveta?”, upitao sam ga.

“Kako što će? Jedan je za mene, drugi za tebe. Zar bih ja dozvolio da moj drug i dalje spava na peći? Nipošto, naravno.”

I tako sam se ja, poslije dva dana, koliko je trajalo krečenje i namještanje, zahvaljujući svom dragom majstoru, sa tvrde daske i vrele peći preselio u novi krevet sa čistom i bijelom posteljinom. Ta dva dana majstor je spavao u hotelu na gazdin račun.

“Jesi li ga čuo, moj druškane?”, nastavljao je majstor. “Kada zatražiš ono najosnovnije, gazda kaže da želiš izigravati gospodina. Samo što ne kaže da kao radnik i nemam pravo na nešto bolje. Zbog toga smo prisiljeni da se borimo, nemamo drugog izbora. Idioti su to, i to oni samoživi koji misle samo na sebe i na svoje potrebe....I da si ga čuo koliko se ljutio kada sam zatražio i za tebe krevet. Ali ja nisam popuštao.”

“Niste se morali i zbog mene prepirati, mogao sam ja i dalje ostati na peći”, rekao sam mu.

“Ali ne. I ja sam bio šegrt i spavao sam na peći među zoharima i drugim bubama. Dobro sam to zapamtio i zato, koliko god mogu, učiniću da se moji šegrti pored mene tako ne pate.

“A jesu li i vas tukli kada ste bili šegrt?”, upitao sam ga.

“Još kako, moj Janko.”

“I mene su tukli svi oni koji su prije vas ovdje bili.”

“Vjerujem. Zato si ih mrzio, je li tako?”

“Jesam. Mrzim ih i sada. Mrzim i gazdu i gazdaricu. Mrzim i steru Tetu, i nju mrzim.”

“Eto vidiš! Mržiš, a to je ono što ne valja. Mržnja je veliko ljudsko zlo. Oni su krivi za to, ne ti, jer nisu ništa učinili da ih zavoliš. Naprotiv, sve su učinili da ih zamržiš.”

Majstor Anton je nastavio govoriti, ni za trenutak ne prestajući raditi.

“Nema ništa ljepše, plemenitije i jače od ljubavi, bez obzira od koga dolazila i prema kome išla. Tamo gdje nema ljubavi nema ni radosti niti žalosti, nema pravog života...Ljubav je jedina vatra koja trajno zagrijava ljudska srca, ona je njihova hrana, bez koje se ne bi moglo živjeti. A mržnja, ona im je najveći neprijatelj, ona ih uništava...Ne znam jesam li ti to dobro objasnio i da li si to shvatio...Prema tome, ljude ne treba mrziti, njih treba razumjeti, a ako ih uzmogneš razumjeti, onda ćeš ih sigurno i zavoljeti.”

Još dugo mi je o tome pričao. Slušao sam ga kao što nikad nikog nisam. I nisam znao da li je ljepše pričao ili radio. Bio je majstor kome svi oni prethodni nisu bili ni blizu po umijeću. Ne samo da je lijepo radio nego je prosto stvarao. Promatrajući ga, i sâm sam se trudio da mu pokažem šta sam naučio pa sam još prve noći doživio njegovu pohvalu.

Njegovim dolaskom moj položaj se temeljito izmijenio. Ne odjednom već postepeno. Osamnaestosatno radno vrijeme postepeno se smanjivalo. I ne samo to. On je uspio nagovoriti gazdu da me oslobodi čišćenja štale, svinjca, dvorišta i drugih vanjskih poslova.

“Rekao sam mu da nema smisla da rukama sa kojima si čistio štalu i svinjac mijesiš kvas, slažeš kruh i radiš slične poslove.”

Bio je to još jedan majstorov veliki uspjeh. Ali najvažniji od svega za mene je bio njegov ljudski odnos prema meni kao šegrtu. Jer do tada o meni nitko nije vodio brigu niti pitao da li sam umoran, pospan ili gladan, imam li šta obući ili odjenuti. Umjesto brige i pažnje, slijedili su šamari i najpogrdnije psovke. Novi majstor nije ni pomišljao da mi kaže bilo kakvu ružnu riječ, a kamo li da me udari. Zbog toga sam i ja činio sve da mu uzvratim još većom marljivošću i poslušnošću.

Godinama kasnije razmišljao sam o tom njegovom ljudskom odnosu prema meni i došao sam do zaključka da ne postoji ništa ljepše i važnije, bilo u školi, na zanatu ili ma gdje

drugdje kao kada učenik istinski zavoli svoga učitelja i kada u njemu počne gledati ne samo učitelja ili majstora nego i čovjeka i svoga prijatelja. Zar postoji veća garancija za učenikov uspjeh? Da ne postoji, osobno sam iskusio. Iskusio sam to ne samo na zanatu već i u osnovnoj školi. Zar bih ja mogao postati dobar učenik pored Čope i sličnih učitelja? Naravno da ne bih. Nikada. Mogao sam to postati samo uz svoju dragu učiteljicu. Da li bih postao dobar pekarski radnik, kao što sam to uistinu i postao, pored majstora Žapca, Kaplara, Hrkača i sličnih njima? Ne bih, jer oni svojim postupcima nisu mogli probuditi u meni ni ljubav prema zanatu.

Majstor Anton se nije trudio da postanem samo dobar pekarski radnik. On je činio i nešto više od toga. Svojim svakonoćnim pričama nastojao je da mi mnogo toga objasni i da me pouči, da me uputi u život i da me pripremi za sve nedaće koje su me očekivale kao čovjeka i kao radnika. Bio je veoma obrazovan, ali svoje znanje nije tek tako rasipao. Osim toga, rado je slušao i druge ljude i od njih primao znanje koje nije posjedovao. Čak je sa pažnjom slušao i moje česte brbljarije.

Tako sam mu jedne noći ispričao jedan od događaja koji su se dogodili meni i mojim drugovima u selu, a kojeg je on sa velikom pažnjom saslušao. Bilo je ljeto i kiša dugo nije pala pa se u polju počelo sve sušiti. Stariji naši seljani su stalno podizali glave k nebu, moleći Boga da već jednom počne padati kiša. I jednoga dana navukoše se crni oblaci i kiša poče padati. Zbog toga u selu nasto pravo veselje.

Ali kako kiša nastavi da pada sve jače i kako nasto prvi prolom oblaka, veselje se prometnu u zabrinutost. I tako ne prođe malo a kroz selo poteče mutan potok, koji je postajao sve veći i sve brži. Kada je kiša prestala, mi djeca istrčasmo iz kuća i počesmo skakati po potoku. A onda netko predloži da ga pregradimo i da napravimo malo jezerce. Odmah se dadosmo na posao. Jedni su donosili drvlje i kamenje, a drugi, oni odrasliji, pravili pregradu. I kako je pregrada postajala sve viša, tako je i zaustavljena voda postajala sve dublja i šira. Okupljali su se tu i odrasli, da bi promatrali našu igru. Ali kada je nestalo građevnog

materijala, voda nas je počela sustizati i na nekim se mjestima prelijevati preko pregrade.

“Aha, gotovo je!”, zavikaš stariji.

Ali se mi još nismo predavali već smo još brže nastavili graditi branu. Međutim, dok bismo mi zaustavili prodor vode na jednom mjestu, ona je prodirala na više drugih. A onda se najednom srušila cijela pregrada i voda je svom silinom jurnula i povaljala sve nas koji smo se nalazili ispod brane. I da tu ne bi starijih, tko zna šta bi bilo sa nama.

Ispričavši majstoru tu priču, pogledao sam ga, plašeći se da se ne nasmije mojim glupostima. Nije se nasmijao. Nekoliko trenutaka je šutio i, reklo bi se, razmišljao o tome što sam mu ispričao.

“Odlična priča, Janko. Odlična i veoma poučna”, počeo je poslije kraće šutnje. “Kroz tu priču ti ćeš jednog dana spoznati nešto drugo, nešto daleko važnije. Spoznat ćeš jednu veliku istinu, koju, nažalost, mnogi ne žele ili ne mogu spoznati. Evo, pokušaću ti to odmah objasniti na sljedećem primjeru.”

“Ti si već sigurno čuo da su Turci vladali ovim našim krajevima preko četiri stotine godina. Vladali i ugnjetavali naše narode. Silom ih turčili, oduzimali im imanja, silovali im žene i kćeri, pljačkali i ubijali svakog tko se imalo protiv toga bunio. Najkraće rečeno, naš narod je pod njihovom vlašću bio golo roblje bez ikakvih ljudskih prava. U prvo vrijeme mnogi su se spašavali bježanjem u druge zemlje i pod druge vlasti, ali sav narod nije mogao pobjeći, a ni Turci to nisu dozvoljavali. Jer šta će im zemlja ako je nema tko obrađivati, ako nema tko na njoj stvarati hranu, odjeću i obuću. Tako je taj naš jadni narod trpio i podnosio sve nevolje i nedaće. Trpio ih je stotinu, dvije stotine pa na kraju i više od četiri stotine godina. Za to vrijeme u njemu se sakupljala mržnja prema turskom zulumu, baš kao što se i taj tvoj mutni potok skupljao zaustavljen tom vašom pregradom. Vi ste činili sve da ga sasvim zaustavite, ali uzalud. Kada je pregrađeni potok prerastao vaše snage, brana je morala puknuti i pustiti vodu da slobodno oteče. Isto se dogodilo i sa našim narodom. Uzalud su Turci pravili brane, uzalud su hapsili, sjekli glave i na kolje nabijali narodne junake. Jednog dana svemu je morao doći kraj. Narod je, gonjen mržnjom i željom za osvetom, željan

slobode, pravde i istine, svom silinom jurnuo i porušio sve brane i ograde.”

To je bila Majstorova prva priča o životu i borbi naših naroda. Takvih priča ispričao mi je još mnogo. Od njega sam naučio i nešto od povijesti naših i drugih naroda. Posebno je rado pričao o Rusiji i oktobarskoj revoluciji, objašnjavajući mi njezine uzroke. Pri tome mi je često napominjao da je narod i vrijeme nemoguće zaustaviti.

Majstor Anton je skoro svakog dana izlazio u šetnju, a vrlo često sam i ja išao sa njim. Kada bismo se našli izvan grada, onda bi me zaokupio raznim pitanjima: kako se zove koje selo, čija je koja kuća, ima li u Vrbasu riba, kako ljudi žive i na što se najviše žale, da li je tko iz tog kraja bio u zatvoru i zašto. Kada bismo susreli nekog od seljaka, majstor bi obavezno stupao s njim u razgovor.

Jednom prilikom, naišavši na jedan veliki mravinjak, majstor čučnu pored njega i počeo mi nadugo i naširoko pričati o njemu.

“Pogledaj ova sitna stvorenja. Među njima nema neradnika, nema gotovana. Pogledaj. Svi rade i svi nekuda jure, dok među ljudima nije tako. Naš gazda, i ne samo on, uopće ne radi ništa korisno za ljude, ali ipak živi u izobilju. On je bogat, on ima mnogo novaca, koje su mu drugi zaradili i još uvijek mu ih zarađuju. Tako je svugdje u svijetu. Oni koji najviše rade i koji obavljaju najteže poslove, dakle oni koji najviše koriste čovječanstvu, najviše se zloplate. Dok oni koji ništa ne rade imaju na raspolaganju svega i svačega. Njihova djeca ne uče zanate niti se spremaju za bilo kakav koristan rad. Oni pohađaju male i velike škole i postaju ono što su im i roditelji, pljačkaši nas radnika. Postaju advokati, sreski načelnici, policijski pristavi, poslanici pa čak i ministri.”

I dok mi je to pričao, ja se sjetih osnovne škole i one grupice svojih neprijatelja, onih sinova bogatih trgovaca, obrtnika i viših činovnika, koji su se, u vrijeme dok sam se ja grbio pod prepunim korpama i bosonog donosio njihovim roditeljima i njima još svjež kruh i pecivo, i dalje nalazili po raznim školama, spremajući se za one visoke dužnosti i položaje o kojima mi je majstor pričao.

Jednoga jutra, odlično se toga sjećam, završili smo rano posao, tako da smo imali dovoljno vremena za odmor, kojeg je majstor Anton gotovo uvijek koristio tako da mi ponešto poučno ispriča.

“Slušaj, Janko. Hajde da iskoristimo ovo vrijeme za jedan ozbiljniji razgovor. Jesi li za to?”

“Jesam, majstore”, odgovorih mu, spreman da ga, kao i uvijek, rado slušam.

“Dobro, onda da počnemo. Ti si već treću godinu pekarski šegrt i za to vrijeme sasvim si dobro upoznao šta znači rad, a posebno šta znači noćni rad. Upoznao si ovaj posao, ali samo onu njegovu crnu, neželjenu stranu, onu koja radniku donosi samo brojne nevolje. Međutim, ja bih ovom prilikom želio da ti nešto kažem i o onoj drugoj, vedroj i svijetloj strani ljudskog rada, o onoj, moj Janko, zbog koje se jedino i treba radati, živjeti i umirati. Ali odmah da ti napomenem da, na žalost, tu lijepu i korisnu stranu ljudskoga rada jadni radni ljudi još nikada nisu upoznali niti su koristili njegove blagodati. Sve su im to otimali oni najveći neradnici i pljačkaši, počev od robovlasnika, preko feudalaca pa do današnjih buržuja, o kojima sam ti već toliko toga ispričao.”

“Ne znam da li ćeš i koliko biti u stanju shvatiti od ovog o čemu ću ti pričati, ali ako ne mogneš shvatiti sada, nadam se da ćeš shvatiti kasnije. Važno je da saznaš na koji način dolazi do pljačke i do otimanja plodova tuđeg rada. Ispričaću ti o tome na najjednostavniji način.”

“Ti, kao dijete sela, dobro znaš tko ore zemlju, tko sije pšenicu, tko je kosi, vrše i na koncu prodaje. To je seljak, zemljoradnik. Je li tako?”

“Tako je, majstore”, odgovorih mu.

“Onda da počnemo od njega, od zemljoradnika. On je, dakle, proizvođač pšenice i sav rad i trud oko njezine proizvodnje je njegov. Prema tome, njemu treba i da pripada sva dobit pd nje. Je li tako?”

“Tako je, majstore”, potvrdih ponovno.

“A sada da vidimo šta se događa dalje. Taj zemljoradnik ne može živjeti samo od proizvedene pšenice. Njemu su neophodne i razne druge životne potrepštine. Potrebni su mu

sol, svijeće, odjeća, obuća i tko zna šta sve još. I da bi nabavio sve to, on mora poći sa pšenicom na pijacu, na kojoj ga čekaju kupci, a to su gradski trgovci, koji su se prethodno dogovorili po kojoj cijeni će pšenicu kupovati. Uzalud zemljoradnik traži dva dinara po jednom kilogramu, jer trgovci nude samo jedan. Ako je zemljoradnik uporan, trgovci su još uporniji, a obično popušta onaj slabiji. To je zemljoradnik, kojem na kraju ne preostaje drugo nego da svoj proizvod proda u pola cijene.”

“Kod nas najviše te pšenice ode pravo u velike parne mlinove, gdje se dalje prerađuje. Sav trud oko meljave pada na mlinarske radnike, ali oni dobivaju tek minimum zarade, a glavna dobit pripada vlasniku mlina. Iz tih mlinova brašno kupuje i naš gazda, i to po cijeni od dva i pol dinara. Obrati pažnju na sljedeću činjenicu. Zemljoradnik je za onoliki svoj trud dobio samo dinar po kilogramu pšenice, a vlasniku mlina ostalo je, nakon što je platio pšenicu, čistih dinar i pedeset para. Naš gazda je, kako rekoh, platio brašno dva dinara i pedeset para. Da vidimo koliku će dobit on ostvariti koristeći se mojim i tvojim radom.”

“Evo točne računice o tome. Mi smo noćas izradili bijelog, crnog i raženog kruha, zatim raznog peciva, sendviča, pletenica i lepinja u ukupnoj vrijednosti od 1.200 dinara po maloprodajnim cijenama. Za svu tu proizvodnju utrošeno je brašna, kvasca, soli, šećera, ulja, kima, maka i drva u vrijednosti od 750 dinara. Ako tome dodamo još trideset i pet dinara moje dnevne plaće i dvadeset dinara za našu ishranu, ukupni troškovi noćasnje naše proizvodnje iznosili bi 805 dinara, što znači da gazdi ostaje čisti dobitak od 395 dinara. Njegova mjesečna zarada je, dakle, trideset puta po 395 dinara, odnosno ukupno 11.850 dinara. Godišnja zarada je 142.200 dinara, dakle cijelo jedno bogatstvo, o kojem mi koji ga stvaramo ne možemo ni sanjati. Zapamti ovo, moj Janko, zapamti i nikad dok živiš ne zaboravi. Ni vlasnik mlina nije ostvario manju dobit od našeg gazde, možda još i veću. Prema tome, lako je odrediti tko je u ovom teškom radu pljačkaš, a tko su opljačkani.”

“Pljačkaši su trgovci, vlasnici mlinova i pekarski obrtnici, a opljačkani su zemljoradnici i mi mlinski i pekarski radnici”,

rekao sam majstoru i tako mu dao do znanja da sam ga odlično shvatio.

“Tako je, moj Janko. Mi radnici, bez obzira koje struke bili, zajedno a zemljoradnicima, moramo se boriti protiv tih pljačkaša i gulikoža. A šta misliš koliko tek dobit ostvaruju razni fabrikanti, koji zapošljavaju stotinjak i više radnika? Ta dobit prelazi u desetine milijuna, sa kojima pomažu vlastodršce, da se, uz pomoć policije, žandara i vojske, održavaju na vlasti i ujedno zaštićuju njihovu pljačku od naših pobuna i štrajkova.”

“Drago mi je”, nastavio je zapalivši cigaretu, “da si shvatio o kakvoj se pljački radi. Zamisli, za ovaj noćasnji naš rad od deset-dvanaest sati ja ću dobiti trideset i pet dinara, dok će gazda, spavajući na mekom i toplom krevetu, dobiti jedanaest puta toliko. Pa kakva je to pravda, moj Janko? I zar je moguće pomiriti se sa njom? Ne, nikada!”

“Zašto zemljoradnik da ne dobije onoliko koliko je i zaslužio svojim radom? Zašto da ne dobije 2 ili čak 2,5 dinara za jedan kilogram pšenice? Zašto samo 1 dinar? Zamisli koliko bi bolje živio i koliko bi sretniji bio. Zašto i oni mlinarski radnici ne bi dobili onoliko koliko su radom zaslužili, a ne da ih vlasnik mlina opljačka kao i ovaj naš mene i tebe? Pogledaj na što ti ličiš, a takvih je na hiljade pekarskih šegrtu. Svi ste goli i bosu, tjelesno već deformirani od pretjeranog rada i nespavanja. Kakva vas životna sreća čeka kada postanete kalfe? Nikakva! Pa gdje su tim vašim gazdama razum, srce, duša, ljudsko poštenje? Ništa oni od toga nemaju. A kažu da vjeruju u Boga. Kakav je to Bog koji im sve odobrava i koji ih ni za što ne kažnjava? Ne, moj Janko, taj njihov Bog je izmišljen, da bi njime plašili nas sirotinju. Ne treba vjerovati u njega niti ga se plašiti. Kada mi radnici i seljaci dođemo na vlast, mi koji radimo i sve stvaramo, onda ćemo stvoriti i našeg pravog Boga. Taj naš budući Bog će biti takođe radnik i stvaratelj, biće jedno veliko poštenje, jedno veliko ljudsko srce. On neće nikome dozvoliti da čini zlo i nepravdu među ljudima.”

“Oprosti, Janko”, nastavio je majstor odahnuvši, “malo sam se zanio pa sam počeo govoriti i o onom što još ni sam do kraja ne razumijem. To je već daleka budućnost, o kojoj ne treba

prerano govoriti. Pametnije je govoriti o onom što je nekad bilo, a još pametnije o onom što je danas.”

“Vidiš, moj Janko, meni je već trideset i neka godina, a još se nisam oženio, čak još i ne pomišljam na to. Ne želim stvarati bijednu obitelj, ne želim imati djecu koja bi, kao i ti danas, robovala raznim gulikožama bez srca i duše. Umjesto toga ja sam čvrsto odlučio da sačekam dan kada će naša radnička klasa, zajedno sa siromašnim seljacima, poći u revoluciju i silom preuzeti vlast od današnjih eksploatatora i gulikoža. A taj dan nije daleko. Janko, on je tu blizu, vjeruj mi. I kada radni i pošteni čovjek postane svoj na svome, kada postane gospodar svoga rada, tek tada će otpočeti jedan novi život, život kakvim se još nikad u prošlosti nije živjelo. Tada će nastati onaj obećani raj, ali ne na nekom drugom već na ovom našem svijetu, pod ovim našim nebom i pod našim suncem.”

Još dugo mi je majstor Anton pričao i ja sam ga sa zanosom slušao. Slušao sam ga, diveći se i čudeći ujedno, a prije svega pitajući se otkuda mu toliko znanje. Da li ću ja, pitao sam se, ikada toliko znati i na to pitanje još godinama nisam mogao potvrdno odgovoriti.

Jednog popodneva zatekao sam majstora u krevetu. Sa knjigom u ruci, kao i obično. Bilo je proljeće. Lijep sunčan dan me je prosto mamio vani na igru, ali mi je bilo nezgodno pitati majstora da me pusti.

“Šta je? Ne spava ti se?”, zapita me.

“Ne, majstore, ne spava.”

“Da ti dam nešto da čitaš?”

“Majstore, više bih volio izići vani i poigrati se sa drugovima.”

“Pa idi, ali nemoj ostati dugo. Moraš se odmoriti i naspavati.”

Izjurio sam vani, ali kako ne nađoh svoje suigrače, brzo se vratih u krevet.

“Majstore, dajte mi sada nešto da čitam”, rekoh.

“Uzmi sam. Eno ti knjiga na ormariću”, odgovori mi majstor.

Na njegovom ormariću nalazilo se kojih dvadesetak knjiga. Prebirući po njima i čitajući naslove, naiđoh na knjigu sa

kratkim naslovom. "Mati". Bila je to prva knjiga, ako ne računam pjesmarice i one iz školske lektire, koju sam započeo čitati.

Prvih nekoliko stranica nije mi se svidjelo i nekoliko puta htjedoh je zaklopiti i ostaviti, ali to nisam učinio zbog majstora. Znao sam da mu se to ne bi dopalo. Tako sam, pa makar i na silu, nastavio čitati. Pročitao sam još dvadesetak stranica prije nego što sam zaspao. Možda je više ne bih ni otvorio da mi još iste večeri majstor ne reče da je to dobra knjiga i da je moram obavezno pročitati, kako bih mu mogao reći šta mi se u njoj najviše svidjelo. Time me je obavezao pa sam nastavio čitati odmah sutradan.

Ovog puta su me odmah ponijeli opisani događaji, i to toliko da knjigu više nisam mogao tek tako ostaviti. Čitao sam je sve dok je bilo danjskog svjetla, a nakon toga sam upalio petrolejsku lampu i nastavio čitati. Čitao sam sve dok se majstor nije vratio i dok me nije opomenuo da je vrijeme za početak rada.

"A ne, nećemo tako", reče ugledavši mi knjigu u ruci. "Sve treba da ima svoje vrijeme pa i čitanje. Sada malo prilezi dok ja zamijesim tijesta."

Tek tada sam prvi put tog dana zaklopio i knjigu i oči. Kada me je majstor probudio, već je bila ponoć i dobar dio posla bio je urađen.

Četvrtog popodneva knjiga je bila pročitana, a meni je bilo žao što sam došao do kraja pa sam ponovno počeo iščitavati ona mjesta koja su mi se posebno svidjela.

Pored svog majstora, sada sam zavolio i glavnog junaka knjige Pavla i ništa nisam želio toliko nego da postanem u svemu sličan njima dvojici. Ispričao sam to majstoru i on se na to slatko nasmijao.

Poslije ove pročitao sam još nekoliko knjiga, ali se ni jedna nije mogla usporediti sa prvom. Majstor mi je uzgred dosta pričao o njezinom autoru Maksimu Gorkom i o ostalim knjigama koje je napisao, ali ih, na žalost, majstor nije posjedovao.

Poslije teške i duge zime 1928. godine napokon stiže i proljeće, a onda i dan uoči Prvog maja.

"Janko, znaš li šta je sutra?", zapita me majstor.

"Znam, majstore."

"Kaži."

“Prvi maj.”

“Ništa više?”, kao začudi se on. Tek tada se sjetih majstora Jezikoznanca, od kojeg sam prvi put čuo da i radnici imaju svoj blagdan.

“Prvi maj, radnički blagdan, majstore”, dopunio sam veselo.

“Tako je. Večeras ćemo sa poslom početi ranije da bismo mogli ujutro sa ostalim radnicima poći na uranak.”

“Kakav uranak?”, upitao sam, iako sam pretpostavljao da je u nekakvoj vezi sa Prvim majem.

“Vidjećeš i čućeš”, odgovorio je kratko.

Posao smo završili negdje oko dva sata ujutro, a onda smo se spremili i pošli. U korpi, koju sam ja nosio, bilo je pečenog jagnječeg mesa, dvije vekne bijelog kruha, desetak kifli i kolača, a u majstorovoj korpi nalazilo se nekoliko boca pića.

Išli smo kroz zaselak Jaklič prema Vrbasu i došli smo upravo u onaj gaj u kojem smo ja i moj drug Paša, četiri godine ranije, probali pucati iz revolvera.

Odmah smo počeli ložiti vatru i tek što je zapalismo, dođoše još dvojica. Jedan od njih je bio majstor Ivan, koji je još uvijek radio kod mog rođaka, a drugi je bio kovački radnik, kojem nisam znao ime. Ivan je donio harmoniku, na kojoj je dosta dobro svirao. Najprije se svi rukovasmu, čestitajući jedan drugom blagdan rada, a zatim se i izljubismo.

“Ivane, uzmi harmoniku i, kao prvo, otpjevajmo našu himnu”, reče moj majstor.

Ivan malo odsvira, a zatim njih trojica složno zapjevaše “Internacionalu”. Pjevali su veoma lijepo ili se to meni samo tako činilo. Tada sam prvi put čuo tu pjesmu i bilo mi je žao što im se ne mogu pridružiti u pjevanju.

I dok su njih trojica poslije toga posjedali oko vatre i uz piće nastavili sa pjevanjem, ja sam sakupljao drva, poticao vatru i veselo skakao oko njih. Moj majstor je znao mnogo radničkih pjesama i svaka je iz njegovih usta lijepo zvučala.

Za to vrijeme cijela okoline se nalazila još u dubokom snu, sve dok prvi pijetlovi svojim kukurijekanjem ne počеше najavljiivati dolazak novog dana.

“Čujete li ih, drugovi? Čujete li kako zajedno sa nama dočekuju ovu prekrasnu zoru našeg blagdana”, reče kovač.

“U to ime da im se pridružimo”, dočeka moj majstor i povede još jednu pjesmu. Potom je kovač odrecitirao jednu potresnu pjesmu o rudarima.

Točno u pet sati, onda kada je bilo najljepše, kada su se našem veselju počele pridruživati i veseli ptičiji cvrkut iz krošanja drveća, ja sam morao poći natrag u pekaru. Morao sam, kao i svakog jutra, raznijeti kruh i pecivo našim kupcima, a potom pospremiti pekaru. Morao sam i toga dana donijeti gazdi novih tri stotine dinara, a gradskoj gospodi obezbijediti za doručak svježe pecivo uz maslac, kakao ili bijelu kavu. Učinio sam to sa suzama u očima, ostavljajući svoje drugove da se i dalje vesele pored vatre na obali Vrbasa.

Nakon što sam, sve trčeci, razdijelio kruh i pecivo našim kupcima, žurno sam raspremio pekaru i potrčao natrag ka rijeci, vjerujući da ću stići prije nego što se prvomajsko slavlje završi. Međutim, ne samo da u gaju nisam zatekao nikog živog nego sam uočio da je i vatra bila namjerno i nasilno ugašena.

Kako nisam znao kuda su moj majstor i ostali drugovi mogli otići, ponovno sam se vratio u pekaru. Nadao sam se da bi mogli doći po mene. U čekanju sam i zaspao. Probudio me je gazda, i to u vrijeme kada smo morali početi sa radom.

“Hajde, Janko, uradi šta možeš i koliko možeš”, rekao mi je gazda.

“A gdje je majstor?”, upitao sam ga sa strahom.

“Majstor ti je, po svoj prilici, tamo gdje mu je i mjesto.”

“Gdje je to mjesto, gazda?”, upitao sam, ne shvatajući šta je gazda želio reći.

“Bolje bi ti bilo da to nikada ne saznaš”, odgovorio mi je i prije nego što je izišao iz pekare dodao: “Tamo je kod tvog tetka. U muriji.”

Kada sam to čuo, najprije sam zinuo od zaprepaštenja, a onda sam glasno zaplakao.

Sišavši u pekaru, prionuo sam na posao. S obzirom da sam već dvije i pol godine bio šegrt, mogao sam se usuditi i na samostalan rad. Žurno sam zamijesio tijesta, ali upola manja od uobičajenih, i već oko pet sati ujutro iz peći sam izvadio zadnje plehove kifli.

Radeći, odlučio sam da, čim završim posao, stavim u korpu dvije vekne i desetak kifli i da pođem do svog tetka, koji je bio ključar općinskog zatvora. Njegov ured se nalazio u istoj zgradi gdje i zatvor, imao je oveći prozor do ulice pa nije bilo nimalo teško doći do njega.

Tetak nije bio iznenađen kada me je ugledao na prozoru. jer me je već često susretao kako sa korpom hodam po gradu.

“Šta je, šta hoćeš?”, upitao me je kada sam mu dao znak da želim sa njim razgovarati.

“Tetak, hoću nešto da te zamolim”, viknuo sam i on otvori prozor.

“Šta hoćeš? Govori!”

“Tetak, moj majstor je tu”, rekoh, pružajući mu jednu veknu i nekoliko kifli.

“Jeste pa šta?”

“Mogu li mu dati ovu veknu i nekoliko kifli?”

“Zar onom komuncu? Ne možeš!” dreknu tetak, zagrizavši jednu od primljenih kifli.

“Tetak, molim te!”

“Jok, jok, neka crkne od gladi!”, ponovno će on, ali ne više tako odlučno.

“Tetak, bio mi je dobar majstor, molim te učini mi to.”

“Čuješ, ostavi tu i ja ću mu dati, a ti se gubi!”

Ali kada vidje da ja na to ne pristajem, tetak proviri kroz prozor pa pomirljivo reče:

“Idi tamo na vrata!”

Uskoro sam se našao u dugom polumračnom hodniku, gdje me je sačekao tetak.

“Hajde za mnom, samo brzo!”, rekao mi je i odmah krenuo ispred mene.

Hodnik je bio dug, mračan i iz njega je izbijala neakva strava. Na njegovoj sredini gorjela je oveća petrolejka, ali je tako slabo svijetlila da se nisu nazirali ni kraj niti početak.

“Kažeš da ti je bio dobar majstor”, reče mi tetak, idući ispred mene.

“Jest, tetak, bio je bolji od svih ranijih majstora.”

Došavši do jednih vrata, skoro na samom kraju hodnika, tetak žurno ubaci veliki ključ u još veću bravu i sa naporom ga okrenu. Odmah potom vrata se, uz cviljenje nepodmazanih šarki, sporo otvoriše.

“Hajde, predaj mu to i odmah iziđi napolje!”, rekao mi je tetak strogim glasom i širom otvorio vrata.

Sa velikim strahom zakoračio sam u ćeliju, u kojoj je bilo toliko mračno da se nije ništa vidjelo. Samo što sam ušao, udarim u nešto i zastanem. Utom začujem glas majstora Antona.

“Janko, jesi li to ti?”, iznenađeno će majstor.

“Jesam, majstore. Ali gdje ste? Ne vidim vas.”

“Ma šta ćeš ti ovdje, pobogu?”

“Zamolio sam tetka da me pusti da vas vidim i da vam dam ovu veknu i ovo nekoliko kifli.”

“O, moj Janko, moj dobri Janko!”, reče majstor, a zatim me podiže i poljubi. “Ti si veoma dobar drug i velika ti hvala što si došao da me vidiš. Hvala i tvome tetku, koji te je pustio ovamo.”

Tetak je čuo da se o njemu govori pa je odmah zagundao.

“Hajde, izlazi već jednom!”, viknuo je u mrak ćelije, ali se mi ni ne osvrnusmo na njegovo požurivanje.

“Šta ima u pekari? Jesi li šta radio?”, pitao me je majstor, iako je po svježoj veknu koju sam mu donio mogao zaključiti da jesam.

“Jesam, ali samo polovinu uobičajenih količina.”

“Tko ti je rekao da sam u zatvoru?”

“Rekao mi je gazda još sinoć.”

“Jasno, on je morao prvi saznati.”

Majstor mi je htio još nešto reći, ali me je u tom trenutku dohvatila tetkova ruka i naprosto izvukla iz ćelije.

“Hoćeš li da i ja nastradam, Boga ti tvog balavog?”, upita me, a onda se obrati mom majstoru i nastavi strogim glasom:

“I njega si već zaveo, nesrećo komunistička!”

Potom ljutito zalupi vratima i zaključa ih onim velikim ključem.

“Hvala ti, dobri moj tetak!”, rekoh mu i pođoh prema izlaznim vratima.

“Zahvali svom bogu, a ne meni!”, ljutito doviknu tetak za mnom.

Ne zatekavši me u pekari, gazdarica je vjerojatno pomislila da sam pobjegao i zato, kada me ugleda, više zabrinuto nego ljutito me upita.

“Pa gdje si, pobogu? Gdje ti je majstor i zašto je ovako malo robe izrađeno?”

Vjerovao sam da ona mora sve znati.

“Što me pitate kada znate šta se dogodilo?”

“Ništa ne znam. Gdje ti je majstor?”

“U zatvoru.”

“Ma šta kažeš?!” , zaprepasti se gazdarica.

Bilo mi je dobro poznato da je ona bila potajno zaljubljena u mog majstora. Ne jednom sam primijetio kako požudno promatra njegova široka pleća, one snažne mišićave ruke i cijelo njegovo atletski građeno tijelo.

“Tko ti je rekao da je u zatvoru?”, nastavila je tek pošto se malo pribrala.

“Rekao mi je gazda. Još sinoć.”

“Gazda ti rekao?”, upita ona, ne skrivajući čuđenje.

“Možda ga je on i strpao u zatvor”, rekoh nepromišljeno.

“Zašto bi ga on strpao? Zašto? Hajde kaži! Sram te bilo! Kako se usuđuješ to kazati? Tvoj gazda nije takav, zapamti to dobro!”

Šutio sam, jer sam se plašio da ne kažem još štogod slično, zbog čega bi me mogli najuriti pred sam kraj zanata.

“Šteta...velika šteta!”, nastavila je govoriti gazdarica, i to više samoj sebi. “To je divan čovjek i odličan majstor, kakvog više nikada nećemo imati.”

A onda se okrenu prema meni i keceljom obrisa suze.

“Slušaj, Janko, zamoli gazdu, a i ja ću mu govoriti da odmah ode do sreskog načelnika sa molbom da ga pusti”, reče odlazeći.

I zaista, gazda je na moju molbu, a posebno na gazdaričino navaljivanje, još istog jutra otišao kod načelnika. Molio ga je, govoreći da je to pekarski majstor kakvog naš grad još nije imao i da bi bila velika šteta ako bi ga izgubio. Uz kakvu je konačnu cijenu sreski načelnik pristao da oslobodi mog majstora, nikada se nije saznalo. Meni je jedino poznato to da je još iste večeri gospodin načelnik sa suprugom bio kod gazde na večeri.

Bilo kako bilo, majstor Anton je tog istog popodneva pušten. Dočekao sam ga suzama-radosnicama u očima. Međutim, moja radost nije potrajala dugo. Još iste noći spakirao se i, pozdravivši se jedino sa mnom, otišao.

“Idem, Janko”, rekao mi je. “Kada bih ostao, više mi ne bi dali mira, pratili bi me na svakom koraku. Osim toga, ne želim ničiju milost, a najmanje gazdinsku. Zdravo, Janko, možda se još koji put susretnemo u životu.”

Otišao je i ja više nikada ništa ne saznadoh o njemu. Kao da je u crnu zemlju propao. Tek poslije nekoliko dana pod svojim jastukom našao roman “Mati” Maksima Gorkog, i ta knjiga mi osta kao jedina i veoma draga uspomena na tog divnog majstora, druga i čovjeka.

Nakon sedam mjeseci, koliko sam proveo radeći zajedno sa tim vrsnim pekarom, ja sam se već toliko bio osposobio da sam mogao bez problema obavljati sve pekarske poslove. Iako još nisam bio navršio ni petnaest godina, gazda nije ni pomislio da potraži novog majstora. Kada je, poslije nekoliko dana vidio da moja proizvodnja zadovoljava kupce, umjesto novog majstora primio je još jednog šegrta i tako još više uvećao svoju dobit u pekari. Ja sam obavljao majstorov posao, a nisam dobivao njegovu plaću niti sam se hranio kao što se majstori hran.

Ne kažem da nisam imao nikakve koristi od novonastale situacije. Kao prvo, naglo mi je porasla vrijednost, jer nije bila mala stvar obavljati sve one poslove koje su do tada obavljali majstori. Kao drugo, radeći samostalno, brzo sam sticao sve više znanja i iskustva. I, najzad, došao sam u situaciju da napokon i

ja mogu nekom nešto narediti. Po gazdaričinom naređenju, novi šegrt me je morao zvati majstorom.

GLAVA DVADESET I TREĆA

Moja prva ljubav

Sa velikim zadovoljstvom želim ispričati kako sam doživio svoju prvu ljubav. To nipošto nije bila ona prava, koja dolazi u zrelijim godinama, i to sa svim onim seksualno-fiziološkim požudama i potrebama. Bila je to ona još djetinja i naivna ljubav, bez ikakvih pomisli na dodire ruku, usana ili ma kojih drugih dijelova tijela. Pa ipak je to bila jedna velika i prekrasna ljubav, koja se do groba ne zaboravlja.

Pored svih mojih poslova, ja sam se još brinuo i o kupovini različitih potrepština za pekaru, kao što su: sol, sećer, ulje, germa, karbid, svijeće, šibice, kim, mak i slično. Sve te potrepštine podizao sam na knjižicu kod poznatog bugojanskog trgovca Nike Čolića.

U to vrijeme u njegovoj radnji, pored vlasnika, radila je i jedna divna djevojčica po imenu Adela. Bila je kćerka vlasnikove svastike iz Sarajeva. S obzirom da sam u tu radnju dolazio svakodnevno, nas dvoje smo ubrzo postali prisni prijatelji. Pa i onda kada je teča Niko, kako je zvala gazdu, bio u radnji, ona bi me uvijek usluživala i preuzetu robu upisivala u knjižicu.

Jednog dana zatekao sam je samu, a ja sam upravo koristio takve prigode kako bismo mogli malo popričati. Ovog puta, međutim, imala je suzne oči.

“Adela, šta ti je? Što si plakala?”, upitao sam je.

Umjesto odgovora ona šmrcnu i, brišući suze, pokaza na knjigu, koja je ležala ispred nje na pultu.

Zar zbog knjige?”, začudih se ja, jer još nisam mogao shvatiti da sadržaj neke knjige može čitatelju natjerati suze na oči.

“Kada je budeš čitao, i ti ćeš plakati”, još jednako šmrcajući, odgovori mi ona.

“Dobro, daćeš mi tu knjigu, da vidim hoće li i mene natjerati na plač.”

Istovremeno sam joj tom prilikom obećao donijeti jedinu knjigu koju sam imao - roman “Mati”, kao zamjenu za njezinu.

Meni je tada bilo petnaest, a njoj trinaest godina. Bili smo, dakle, u dobu kada smo već mogli shvatiti poneku od mnogobrojnih životnih zagonetki.

“Janko, voljela bih čuti kako čitaš”, rekla mi je jednog dana.

“Volio bih i ja tebe čuti!”

I kako se roman “Mati” nalazio pred njom na pultu, ona ga rastvori i zamoli me da ja prvi čitam. Prišao sam knjizi i pročitao naglas nekoliko rečenica.

“Jao, što ti lijepo čitaš! Sto puta ljepše od mene.”

“Hajde da čujem tebe!”, rekoh joj, ne obazirući se na njezinu pohvalu.

Prvih nekoliko rečenica pročitala je drhtavim glasom i zamuckujući, ali je poslije čitala sve bolje i glasnije.

“Janko, željela bih da zajedno čitamo knjige”, kazala mi je. “Da jedno od nas čita, a drugo da sluša pa onda obrnuto.”

“I ja bih to želio, ali gdje da se sastajemo?”

“Zamoliću tetku da čitamo u mojoj sobi.”

“Ali kada? U koje doba?”

“Pa navečer, poslije večere.”

“Ali ja tada već radim”, rekao sam joj i dodao da zbog šegrta, koji još ništa nije znao raditi, a i zbog moje nedovoljne spretnosti i brzine u nekim radnjama, moram početi sa radom u osam umjesto u uobičajenih deset sati. Samo je tako sav predviđeni posao mogao biti na vrijeme završen.

“Vidiš, to sam zaboravila”, reče i zapita:

“Zašto si izabrao baš pekarski zanat, koji se obavlja noću?”

“Što pitaš? Ne sviđa ti se?”

“Ne sviđa, jer ćeš morati cijelog života raditi noću.”

Od tog vremena počeli smo razmjenjivati sve što smo pročitali i zbog toga su se naši razgovori kretali uglavnom oko literature.

“Janko, ja volim čitati, ali u nekim knjigama ima tako strašnih stvari, koje kasnije noću sanjam.

“A ja baš volim takve knjige i volio bih još da ih i sanjam.”

Ponekad su naši razgovori znali potrajati sat-dva pa i duže, tako da nas je često zajedno zaticao i stari Niko. Iako sam, čim bih ga ugledao, bježao iz radnje, jednog dana me prosto najuri vani i napomenu mi da mu više ne dolazim u prodavaonicu. Nije mi bilo jasno zašto je to učinio. Da li samo zato da ga više ne ometam u poslu ili je posumnjao da se moje i Adelino prijateljstvo može izroditi u nešto za njega i njegovu obitelj nepoželjno?

Od toga dana dužnost nabavke je, po gazdinom naređenju, preuzeo novi šegrt. Bio je to za mene, a kako sam kasnije saznao, strašan udarac i za Adelu.

Skoro tri dana nisam ništa stavio u usta osim vode, a više dana nisam ni sa kim ni riječi progovorio. A kada to više nisam mogao podnijeti, napisao sam Adeli pismo i u njemu rekao sve što sam osjećao. Pismo sam poslao po šegrtu i strogo mu napomenuo da ga samo njoj preda i da nitko ne smije da ga vidi.

Već sutradan sam dobio njezin odgovor, u kojem se mnogo žalila na teču. Tako smo naše razgovore nastavili svakodnevnim pismima. Ali, na žalost, samo kratko vrijeme. Poslije nekoliko dana šegrt je vratio moje pismo sa obrazloženjem da Adele nema u radnji. Isto se ponovilo još dva puta.

Tako za mene ponovno nastupiše mučni dani. Nekoliko večeri, sve do početka rada, šetao sam ispred njezine kuće sa željom da je vidim ili da bar saznam da li je još tu. Međutim, uzalud. I dan i noć njezina mi je slika bila pred očima i ni na što drugo nisam mogao misliti nego na nju. Najteže mi je bilo to što nikako nisam mogao saznati da li je još tu ili je možda otputovala kući u Sarajevo.

Jednog dana, bila je nedjelja poslije podne, iznenada sam je ugledao na ulici, ali ne samu. Bila je u društvu sa tečinom kćerkom, već odraslom djevojkom, i njezinim vjerenikom. Po onom što su nosili sa sobom vidjelo se da su pošli na kupanje. Žurno se spremih i pođoh za njima, ali na pristojnom od stojištu. Poslije kojih pola sata stigismo na jednu od poznatijih divljih vrbaskih plaža.

Cijelim putem, pa i tu na plaži, trudio sam se da me Adela ne vidi. Plašio sam se da me je već i zaboravila i da me više ne želi vidjeti, što bih, činilo mi se, podnio teže nego samu smrt.

I dok su se oni svlačili i pripremali za kupanje, ja sam sjedio iza jedne vrbe i stalno ih držao na oku. I tek kada su svo troje ušli u vodu, i ja sam izišao iz zaklona i sjeo na samu obalu. Premda se činilo da me Adela ne zapaža i premda sam zbog toga teško patio, ja sam pažljivo promatrao svaki njezin pokret.

Bila je već prilično pocrnila od sunčanja, što je bio znak da joj to nije prvi dolazak na plažu. Više mi nije izgledala onako nježna i krhka kao ranije. Vještinu plivanja još nije bila savladala, zbog čega se stalno držala plicaka. Gledajući je onako nespretnu u vodi, nekoliko puta htjedoh joj prići i ponuditi joj se za učitelja plivanja.

Sunce se već bilo nagnulo zapadu, ali je još bilo veoma toplo. U jednom trenutku Adelina rođaka i njezin vjerenik izišli su iz vode i izgubili se u gustom vrbaku. Ona je i dalje, mlatarajući rukama i nogama, pokušavala da se bar za trenutak održi na vodi. Tek tada sam i ja skočio i zaplivaio prema suprotnoj obali. Ovog puta me je mogla sasvim dobro vidjeti, ali me, kako mi se učinilo, namjerno nije ni pogledala. To me je toliko uvrijedilo da sam odlučio smjesta izići, odjenuti se i otići. I upravo kada sam se plivajući vratio tamo odakle sam krenuo i počeo se odijevati, ona je zavikala:

“Janko, jesi li to ti? Vidi kakav si, nisi mi se htjeo ni javiti!”

“Jesam, Adela, htio sam, ali sam čekaao. Plašio sam se da si me već zaboravila!”, odgovorio sam joj glasno.

“Čekaj, eto i mene tamo!”, doviknula mi je i, umjesto da je zaobišla naniže preko plicaka, krenula je pravo preko dubokog vira. Vidjevši šta će se dogoditi, viknuo sam kao izbezumljen:

“Ne tamo, Adela!”

Međutim, bilo je već kasno. Ona ja već počela da tone. Nakon što sam trenutak stajao kao skamenjen, jurnuo sam kao strijela i naglavačke skočio u rijeku. Poslije nekoliko snažnih zamaha zaronuo sam i našao se blizu nje. Jednom rukom sam je uhvatio za kosu i počeo vući ka površini. Moja je glava već bila vani, ali, na moju i njezinu nesreću, u tom trenutku Adela mi sa obje ruke obuhvati obje noge ispod koljena, tako da sa njima nisam mogao ni maknuti. Ostala mi je još samo jedna ruka slobodna, ali ona nije bila dovoljna da bih izvukao i sebe i nju.

Još ni danas nisam u stanju objasniti kako mi je i uz kakav luđački napor uspelo da i sebe i nju izvučem najprije u plićak, a zatim i na obalu. Upravo tada su se vratili Adelina rođaka i njezin vjerenik. Adela je bila u besvjesnom stanju pa su je odmah prihvatili, istisnuli vodu iz njezinog tijela i počeli davati vještačko disanje i masažu. Na sreću, sve se dobro završilo.

Vraćajući se u pekaru i razmišljajući o nedavnom dramatičnom događaju, istinski sam žalio što sam spasio i sebe i nju, što je nisam jednostavno zagrlio i zajedno se sa njom utopio.

“Tako bi nas zagrljene izvadili iz vode, a vjerojatno bi nas zajedno i pokopali, jer nas ne bi mogli lako rastaviti. Bio bi to sprovod o kome bi se dugo pričalo i koji bi se dugo pamtio.” Ne sjećam se da sam ikada u životu za nečim toliko žalio kao za tom prilikom da i u smrti budemo zajedno.

Ali to pokajanje ne potraja dugo, jer što sam duže o tome razmišljao, bivalo mi je sve draže što smo se ipak spasili i sve više sam ono prethodno žaljenje gledao samo kao jednu veliku ludost. Posebno mi je bilo drago što mi se, makar i na takav način, pružila prilika da Adeli dokažem šta sam sve u stanju učiniti za nju.

Poslije nekoliko dana, dok se još nisam bio sasvim otrijeznio, dobijem od nje pismo. Ali ovog puta ono pravo, sa adresama na obje strane i poštanskim žigom preko marke. Bilo je to prvo pismo u mom životu koje sam primio preko pošte. Nisam ga odmah otvorio. Najprije sam otišao u sobu, zaključao vrata i legao u krevet. Želio sam da ga se najprije dobro nagledati, čitati svoje ime sprijeda a njezino pozadi, a zatim nagađati šta mi u njemu piše, kakve mi zahvalnosti iskazuje i kakve poruke šalje.

Trajalo je dosta dugo, ako ne i cijeli sat, prije nego što sam odlučio da pažljivo otvorim pismo i upoznam se sa njegovim sadržajem. Već i prvi pogled na rastvoren list papira donio mi je razočaranje. Umjesto opširnog teksta, na njemu sam ugledao tek nekoliko ispisanih redaka. Drugo razočaranje čekalo me je u tih nekoliko napisanih rečenica.

“Dragi moj Janko! Kao prvo, želim ti se zahvaliti što si me spasio od sigurne smrti. To što si učinio, dok budem živa, neću zaboraviti..”

Pročitavši to, vjerovao sam da ću umrijeti od silne radosti. Krv mi je jurnula u glavu, dok mi je srce htjelo iskočiti iz grudi. I ne znajući šta činim, najprije sam pismo primakao usnama i pomamno ga ljubio, a potom sam ga pritisnuo na gole grudi, na samo srce. Činio sam to, znajući da me nitko ne gleda i da nitko ne može saznati šta sam učinio.

“Dragi Janko, sutra odlazim mami u Sarajevo. Ako možeš, dođi na stanicu da se pozdravimo. Puno te voli tvoja Adela”.

Ovo posljednje pogodilo me je kao grom iz vedra neba i sva prethodna radost najednom je splasnula kao probušeni balon.

“Sutra odlazi, sutra odlazi”, ponovio sam glasno nekoliko puta, nakon čega mi, od silne tuge, potekoše obilne suze. “Zar je više nikada neću vidjeti?”, pitao sam se očajan.

Ipak se nisam predao očajanju. Pomoglo mi je saznanje da ću uskoro završiti zanat i da ću biti slobodan da pođem gdje hoću.

“Neka ide”, tješio sam se. “Čim završim zanat i dobijem diplomu, i ja ću poći u Sarajevo i ponovno ćemo se naći!”.

Bila je to moja čvrsta odluka, na čiju realizaciju je trebalo sačekati još koji mjesec.

Poslije saznanja o njezinom odlasku o nekakvom spavanju nije moglo biti ni govora. Izišao sam napolje i sa tim dragim i tužnim mislima odšetao daleko izvan grada. Dva čobanina, kada me ugledaše, požuriše mi u susret, ali ja žurno zamakoh u vrbak. Želio sam i dalje ostati sam.

Umorivši se, legoh na travu s licem prema nebu. Ležeći, slušao sam cvrkut ptica i šum Vrbasa, koji je odmah tu pored mene protjecao. I sunce je već bilo zašlo, a ja sam još jednako ležao i razmišljao o sutrašnjem Adelinom ispraćaju.

“Šta da joj kažem na rastanku?”, pitao sam se. “Kada bi bar bila sama, sve bi bilo mnogo lakše. Prikladne riječi bi i same došle. Ali uz nju će sigurno biti onaj njezin mrski teča, zatim i tetka, a vjerojatno i njihova kćerka i njezin zaručnik. Kako ću joj pored njih prići i šta ću joj pred njima reći?”

Pomislio sam da bih mogao pokušati unijeti njezin kofer u vagon i tu priliku iskoristiti i reći joj da ću i ja ubrzo za njom doći u Sarajevo. Još sam joj mogao reći da i ja nju mnogo volim.

To su bile misli koje me nisu cijele noći napuštale. Međutim, narednog dana se kao prvo postavilo pitanje u čemu ću poći na stanicu. Istina, imao sam dosta dobre kratke hlaće i jednu čistu košulju, ali su mi cipele bile u raspadajućem stanju i već duže vremena nisam ih mogao nositi. Gazda mi je u nekoliko navrata obećao da će mi kupiti nove, ali je stalno odlagao ispunjenje svog obećanja. I šta mi je drugo preostalo nego da pođem bos.

“Ali kako ću poći bos?”, pitao sam se. “Doista nema smisla bos ispraćati draganu.” Razmišljajući o tome, dolazilo mi je da zaurličem od muke kao vuk.

“Ali baš me briga i za njezinog teču i za sve ostale”, tješio sam se malo kasnije. “Briga me i za nju ako se bude stidjela mojih bosih nogu! Šta ja tome mogu? Zar sam ja kriv što nemam šta obući? Ako budu od mene okretali glavu, pljunuću na sve njih i vratiti se u pekaru.” Bila je to moja konačna odluka, koju više nisam želio mijenjati.

Cijeli sat prije svih ostalih stigao sam na željezničku stanicu. Naslonjen na kvrgavo stablo starog bagrema, nestrpljivo sam očekivao Adelin dolazak.

Stigla je na svega nekoliko minuta prije polaska voza, i to u otvorenom fijakeru. Sa njom su bili svi oni za koje sam i pretpostavio da će doći. Kada je izišla iz fijakera i pogledom počela da me traži, ja se još više zaklonih iza stabla. U međuvremenu vozna karta je bila kupljena i kofer je bio unesen u vagon. Odmah potom, nakon što se pozdravila sa pratnjom, i ona uđe.

Vidjevši da o nekakvom mom pozdravljanju sa njom ne može biti ni govora, žurno sam otrčao naprijed, do staničnog skladišta, sa namjerom da joj bar mahnem rukom kada vlak krene. To je bilo i jedino što sam još mogao učiniti ako sam želio da svojim bosim nogama ne osramotim ni sebe ni nju. I kada je vlak napokon krenuo i kada je dovoljno odmaknuo od njezinih pratilaca, ja sam iz sveg glasa viknuo:

“Adela, sretan ti put!”

Usto sam zamahao objema rukama. Začuvši moj glas, Adela se žurno okrenula u mom pravcu pa, ugledavši me, i sama poče da viče:

“Doviđenja, Janko, doviđenjaa!”

Još neko vrijeme stajao sam na istom mjestu i tužno gledao u pravcu u kojem je iščezao vlak. A onda sam se trgnuo i pošao prema pekari, tup i smožden, kao kockar kad izgubi i posljednju paru. Išao sam polako, bez ikakve radosti u sebi i bez nade u bolji sutrašnji dan.

Nekoliko dana nisam ni sa kim razgovarao, niti sam to želio. U mojim se mislima nalazila samo ona i samo sam sa njom razgovarao, žaleći za propuštenim prilikama i obećavajući joj da ću sve propušteno nadoknaditi.

Napokon sam morao bar pokušati nametnuti samom sebi neku realniju spoznaju. Počeo sam razmišljati da sam ja samo običan pekarski šegrt, pa makar i sutrašnji kalfa, dok je ona bliska srodnica jednog od najbogatijih trgovaca u našem gradu.

“Ona će sigurno završiti neku višu školu, postaće učiteljica ili kakva činovnica, a ja ću, dok živim, ostati samo običan pekarski radnik, taj vječiti osuđenik na noći rad.”

Što sam duže razmišljao o tome, sve sam bliže bio uvjerenju da su naši putevi različiti, da se, u stvari, krećemo u sasvim suprotnim smjerovima. A onda se dogodilo nešto što je moje ljubavne jade bacilo u drugi plan. Upravo u trenucima kada sam već bio sasvim blizu isteka mog šegrtskog ugovora doživio sam jedno od najvećih razočaranja u svom životu. Jednog dana pozva me gazda i poslije kraćeg oklijevanja reče da me neće moći proizvesti u kalfu dok ne navršim petnaest i pol godina i da ću, prema tome, morati šegrtovati nekoliko mjeseci duže nego što je bilo predviđeno ugovorom. Kada sam to čuo, umalo da nisam pao u nesvijest. Ali šta sam mogao? Zakon je zakon i morao se bez pogovora poštovati.

I tako sam, po sili zakona, nastavio šegrtovanje sve do prvoga marta 1929. godine, pet mjeseci duže od prvobitnog roka.

GLAVA DVADESET I ČETVRTA

Najzad sam kalfa

Na nekoliko dana uoči prvog marta 1929. godine pozva me gazda u svoju gostionu i pred nekoliko gostiju reče mi:

“Janko, pođi do krojača Lukića da ti uzme mjeru za odijelo. Za koji dan postaćeš kalfa i odijelo će ti biti poklon od mene.”

“A-ha, jesi li čuo? Dobićeš novo odijelo!”, reče mi jedan od gostiju.

“Jesi li vidio kakav je čovjek tvoj gazda?”, upita me drugi.

“Ljudi moji, ako ćemo pravo, i zaradio je”, dodade treći. “Koliko je samo korpi prenio na svojim leđima.”

Još istog dana otišao sam kod krojača. Najprije mi je uzeo mjeru za kaput, a onda me je počeo mjeriti za hlaće, ali za kratke, one do koljena. Molio sam ga i preklinjao da mi sašije duge, govoreći mu da ću za koji dan postati kalfa, ali me krojač ne htjede ni saslušati. Samo reče da mu je gazda tako naredio i da on njegovo naređenje ne smije mijenjati. Sve što može učiniti, dodao je, je to da hlaće produži za nekoliko centimetara, da mi dosegnu negdje do ispod koljena.

I tako, odjeven u novo odijelo, uskoro se ponovno našao u gostionici pred gazdom i nekoliko gostiju.

“Janko”, poče gazda. “Evo ti svjedočanstvo o izučenom pekarskom zanatu. Ovog trenutka postao si kalfa, majstor. Dozvoli da ti prvi čestitam! Već od večeras radićeš za plaću. Ali da ti odmah kažem da ti od sutra više neću gledati kroz prste kao do sada. Od sutra pa ubuduće svaki kvar i svaku pričinjenu štetu odbiću ti od plaće. Je li ti jasno?”

Tako sam, eto, nakon tri i pol godine učenja i sa nešto više od petnaest godina starosti postao pekarski kalfa. Ono što mi je bilo najčudnije, saopćenje da sam postao kalfa pa čak

ni svjedočanstvo o tome nisu u meni izazvali nikakvo naročito uzbuđenje niti neku veliku radost. Primio sam ih sasvim mirno, kao da se radilo o nečem sasvim običnom, a ne o ostvarenju jednog sna, kojeg sam tako dugo i tako skupo plaćao.

Otišao sam u svoju sobu, sjeo na krevet i dugo gledao komad papira koji mi je potvrđivao da sam radnik osposobljen za samostalan rad. Gledao sam ga, čitao i nikako nisam mogao shvatiti da taj komadić papira vrijedi onoliko muka i patnji, onoliko neprospavanih noći, onoliko psovki i šamara i onih bezbrojnih korpi kruha i peciva, koje sam proizveo svojim rukama i na svojim leđima prenio u stanove i radnje kupaca.

Koliko puta sam sa jednom korpom na leđima, a sa drugom u rukama, pješao i po dvadesetak kilometara u jednome danu, obilazeći pijace okolnih mjesta i prodajući stari kruh i otvrdle kifle, da bih gazdi obezbijedio što veću zaradu.

“Skupo, užasno skupo sam platio taj komadić ispisanog papira, koji se zove svjedočanstvo”, pomislio sam. I gdje sada da ga stavim? Gdje mu je pravo mjesto? Da li da ga stavim u kofer i zaključam? Ili da ga uramim i stavim na zid?”

Odlučih se za ovo drugo rješenje. Htio sam da mi svjedočanstvo stalno bude pred očima, da bi me podsjećalo da sam za njega radio neprekidno 1.275 dana i noći, bez jednog jedinog dana odmora.

“Ali čemu sve to i zašto sada misliti o tome?”, upitao sam se trenutak kasnije. “Neka ide sve dođavola! Sve je već prošlo i otišlo u nepovrat. Sada sam kalfa, sada sam slobodan i sada mogu ići kuda me je volja.”

Ipak je bilo mnogo pametnije misliti na ono što će tek doći nego na ono što je već prošlost, bez obzira što je to bio dan koji će promijeniti cijeli moj život. Trebalo je, kao prvo, prekinuti sa raznošenjem robe kupcima, jer su to oduvijek bili šegrtski poslovi. Zbog toga sam već prvog jutra kazao gazdarici:

“Gospođo, ja više neću nositi korpe.”

“Ma nemoj!”, uzviknula je ona nekako posprдно. “Vidi ga kako se odmah uobrazio i pogospodio!”

“Nisam se ni uobrazio ni pogospodio već sam postao kalfa i to više nije posao za mene.”

“Ne znam ja ništa. Kaži to gazdi, a ne meni!”, ljutito mi odvrati gazdarica i iziđe iz pekare.

Nakon toga došao je gazda i otpočeo sa galamom.

“Kakav je to način da odbijaš nositi robu kupcima?”

“Pa jesam li ja postao kalfa ili sam i dalje šegrt?”, upitao sam ga.

“Pa šta ako si postao kalfa?”, upitao je on mene. “Ili ćeš raditi onako kako ti naređujem ili ćeš seliti odavde”, zaprijetio mi je za svaki slučaj.

“Molim, radije ću i seliti nego i dalje raditi dva posla.”

“Je li to zahvalnost za sve ono što sam ti učinio?”

“Učinio sam ja vama daleko više. Skoro godinu dana vam zamjenjujem kalfu, a obavljam i sve šegrtske poslove. Šta biste htjeli više?”

“Zamjenjivao si ga i na svoju korist, a ne samo na moju.”

“Priznajem, i meni je to koristilo, ali korpe ipak više neću nositi.”

Gazda je na kraju ipak popustio i već sljedećeg jutra šegrt je morao preuzeti snabdijevanje i mojih dotadašnjih kupaca. Međutim, odmah sam zapazio da mi se gazda i gazdarica počinju svetiti zbog neposluha.

Već narednog jutra gazdarica izreče nekoliko oštrih primjedbi na račun kvaliteta robe. Najprije reče da su kifle blijede, potom da bijeli kruh nije dovoljno nadošao i, najzad, da je crni sasvim nepečen. Tako je nastavila i narednih jutara, sve dok joj ne rekoh da ću zbog njezinog zanovijetanja prijeći na rad u rođakovu pekaru.

Uzgred da kažem da sam prve noći mog samostalnog rada napravio dva oveća srca od finog tijesta. Jedno sam stavio u izlog naše prodavaonice, a drugo sam planirao dati nekadašnjem upravitelju moje škole, onom koji je izgovorio one strašne riječi da od mene nikada neće biti čestita čovjeka.

Negdje oko devet sati prije podne sa korpom u ruci, u kojoj su se nalazili srce od tijesta i moje svjedočanstvo o završenom zanatu, našao sam se pred vratima upraviteljeve kuće. Pozvonim jedanput, drugi put i tek nakon trećeg zvonjenja vrata mi je otvorio upravitelj osobno. Kada sam ranije dolazio, donoseći

svakodnevno bijeli kruh i kifle, obično mi je otvarala njegova služavka, ponekad i supruga, nikada on. Pozdravih ga učtivo.

“Dobar dan, gospodine upravitelju!”

“Dobar dan”, odzdravi mi on začuđen. “Zar tek sada donosiš kruh i pecivo?”

“A ne, kruh i pecivo su još davno doneseni. Ja vam donosim nešto drugo, nešto posebno, gospodine upravitelju. Evo, izvolite!”

“Šta je to čovječe?”, upita on, prihvatajući zamotano srce.

“Ništa naročito. Jedan mali dar.”

“Vidi, vidi! Pa ti si meni donio srce od tijesta i još divno ispečeno.”

“Jesam, gospodine upravitelju.”

“A kojim povodom, ako se smije znati?”

“Postao sam kalfa, pekarski majstor, gospodine upravitelju. Evo i svjedočanstva o tome. Možda se ne sjećate da sam bio vaš učenik.”

“Ja, ja! Sjećam te se, ali sam zaboravio kako se zoveš.”

“Ime mi je Janko. Sjedio sam u klupi pored same peći. Ja sam onaj što je razbio staklenu kuglu u cvijetnjaku. Sjećate li se?”

“Ma jesi li to ti, Janko?”

“Jesam, gospodine upravitelju.”

Više mu i nije trebalo ništa reći, jer se on, po svemu sudeći, sjetio svega pa i razloga zbog kojeg sam upravo njemu donio srce od tijesta.

“E pa hvala ti, moj Janko! Velika ti hvala što si mi donio ovaj vrijedan dar. Mnogo mi je drago što si izučio zanat i postao majstor.”

Govorio je primijetno pocrvenivši u licu.

“Hvala i vama, gospodine upravitelju! Hvala i zbogom!”

“Zbogom, Janko!”, otpozdravi upravitelj i osta preko naočala gledati za mnom.

Još istoga dana došao sam gazdi da bih se informirao o mojoj budućoj plaći. Da li će mi vršiti isplatu tjedno ili mjesečno i u kojoj visini.

“Šta je? Što si odmah navalio? Ima vremena!”, dočeka me on.

“Ali, gazda, red je da znam kolika će biti.”

“Onolika koliko ja odredim. Osim toga, ti si još maloljetan i zato ću ti pozvati oca i sa njim se dogovoriti.

“Za svoju plaću hoću da se sam dogovaram. Nitko drugi ne može govoriti u moje ime”, kategorički sam odbio njegovu namjeru.

“Pa dobro, da čujem koliko tražiš.”

“Ja mislim da ne bi bilo pravo tražiti onoliko koliko su imali raniji najstori.

“Sigurno da ne bi bilo pravo!”, složi se gazda.

“Ali ne bi bilo pravo ni da dobijem mnogo manje od njih, jer ja radim isti posao, čak radim i više nego oni.”

“Dobro, pusti sada to već govori koliko tražiš.”

“Majstor Anton je imao hiljadu i pet stotina dinara mjesečno, stan i hranu, a meni ćete dati hiljadu i dvije stotine dinara, stan i hranu. Ja mislim da bi to bilo pošteno?”

“Auuu, bogati, kuda ti ode!”, začudi se gazda.

“Ali, gazda, rekao sam da ja radim sve što su i oni radili i još više od toga.”

“Ali ti si još dijete. Tek si izučio zanat i zar da te toliko plaćam, ako Boga znaš!”

“Molim, gazda, ja sam rekao svoje.”

“Mnogo, brate. Mnogo tražiš.”

“Dobro, dajte da čujem vas. Koliko vi dajete?”

“Paaa, ja sam mislio da ti u prvih nekoliko mjeseci dam oko osam stotina dinara mjesečno i hranu. I to bi bila sasvim pristojna plaća za jednog početnika, je li tako?”

Majstor Anton mi je između mnogobrojnih savjeta dao i taj da nikada ni jednom poslodavcu ne popuštam ni za dlaku. Odlučio sam ga poslušati i ostati dosljedan pri svom zahtjevu od 1.200 dinara mjesečne plaće.

“Gazda, ja neću raditi za manju plaću od ove koju sam vam rekao pa vi kako hoćete”, rekoh mu sasvim odlučno.

Znao sam sasvim dobro da gazda bar za izvjesno vrijeme ne može naći drugog kalfu pa, i ako ga nađe, nitko mu ne može garantirati da to neće biti neki drugi majstor kaplar, majstor ribar ili majstor hrkač. Gazda je to, kao izučeni pekar, vrlo dobro znao, a znao je još bolje koliko bi izgubio kada pekara ne bi radila.

“Vidi, vidi! Čujete li vi njega, ljudi?”, obratio se nekolicini prisutnih gostiju u gostionici. “Eto vam današnje mladeži. Čim joj date kruh u šake, odmah podignu glavu i počinje pljuvati i njega i onoga tko joj ga je dao.”

Potom se okrenuo k meni.

“I ne znam samo kako te nije stid da toliko tražiš. Znaš li ti da danas ima činovnika koji nemaju više od šest stotina dinara, a da i ne govorim o praktikantima, koji godinama ne primaju ništa.

“Nije me stid i zašto bi me bilo stid? Ja tražim manje za isti posao kojeg su raniji majstori obavljali”, ponovih ja već više puta ponovljenu činjenicu. “I još nešto, gazda”, sjetih se tog trenutka. “Želim da imam istu onakvu hranu kakvu su imali i raniji majstori.”

“Čuj, čuj! Da ne bi možda pečenje i kolače svakog dana?”

“Ja sam rekao istu kao što su i oni imali”, ponovih ja.

“Vidiš koliko si odmah prvog dana postao nezahvalan. Primio sam te na zanat, hranio te i odijevao, vodio o tebi računa kao o svom rođenom djetetu. Eto i diplomu sam ti jučer dao, a sada ti i posao nudim, a ti meni tako.”

“Gazda, ja nisam lud, a nisam ni nepismen...Vi dobro znate da sam vam skoro godinu dana zamjenjivao kalfu. Za to vrijeme vama je ostalo desetak mjesečnih plata, a to je petnaest hiljada dinara, da ne računamo uštede na troškovima stanovanja i ishrane. A ja, kakve sam ja koristi imao od toga? Evo, dali ste mi sašiti ovo odijelo, koje je koštalo svega četiri stotine i dvadeset dinara.”

“Slušaj ga kako umije govoriti, kao da je kakav advokat, boga mu njegovog”, glasno primijeti jedan od gostiju.

“Sa kakvim je sve komunarima radio, i ne znao”, odgovori gazda.

“Onda, gazda, kažite da li pristajete ili ne?”, upitao sam spreman da pođem.

“Dobro, dobro...neka ti bude”, napokon pristade i odmah dodade: “Ali pazi, već sam ti rekao da ti od danas neću gledati kroz prste i da ću ti svaki kvar odbiti od plate. Zato dobro otvori oči i pazi na posao.”

Taj prvi mjesec moga kalfovanja bio mi je duži nego i jedan do tada. Bilo je to zbog nestrpljivog čekanja da primim prvu platu i da održim svoje časno i čvrsto obećanje da ću za prvu plaću kupiti majci cipele. Kada već nisam imao toliko sreće da izučim obućarski zanat i da joj ih sam svojim rukama napravim, odlučio sam da bar svoj prvi zarađeni novac utrošim za kupovinu njezinih cipela. Već sam bio napravio i cijeli plan tog događaja. Stotinu puta sam zamišljao kako ću majku pozvati i povesti je kod najboljeg obućara u gradu. U tom planu jedinu izmjenu koju sam, na svu sreću, napravio bilo je da joj ne najavljujem dolazak sve dok ne budem imao novac u svom džepu. Kažem "na svu sreću", inače ne znam šta bih napravio od sramote, a evo zašto.

Kada sam prvoga travnja, nakon završenog posla, došao gazdi da primim svoju prvu plaću, gazda mi reče da je još prethodnoga dana moju plaću, i to sve do dinara, dao mom ocu. U prvi mah mislio sam da se želi našaliti. Ali kada je vidio da ja jednako stojim i čekam, dodao je sasvim ozbiljno.

"Janko, ozbiljno ti kažem da sam je njemu isplatio."

"Ako ste je njemu isplatili, onda njega zovite da vam večeras radi", rekao sam i sa suzama u očima izišao van.

Već sam rekao da me je u međuvremenu rođak nekoliko puta nagovarao da prijedem u njegovu pekaru. Obećavao mi je veću zaradu i još koješta. Činio je to jer je znao da je moje pecivo bilo daleko bolje nego njegovo, a to je, s obzirom na konkurenciju, koja se između njega i mog gazde sve više zaoštavala, bila velika prednost. I tako sam, izlazeći iz gazdine gostionice već bio donio odluku da još iste večeri prijedem rođaku. Međutim, gazda je odmah dojurio za mnom i donio mi cijelu plaću, izvinjavajući se i govoreći da nije očekivao da ću se toliko ljutiti i, na kraju, da će on već poručiti mome ocu da mu vrati novac. Nisam pristao na to već sam ga zamolio da se to ubuduće više ne dogodi.

I tako sam, zajedno sa majkom, morao čekati još cijeli jedan mjesec, koji mi se odužio kao zla godina. A onda je, točno uoči prvog svibnja, i to rano ujutro, došao gazda u pekaru i, izvinjavajući se za ono što je učinio sa prethodnom plaćom, izbrojao mi je dvanaest novčanica po stotinu dinara.

Stavivši ih u džep, najednom osjetih neku čudnu promjenu u sebi. Osjetih nekakvu veliku sigurnost. Činilo mi se da sada vrijedim daleko više nego do tada. Osjećao sam kako se u mene uvlači neka čudesna snaga.

Žurno sam se odjenuo i izišao na ulicu, sa namjerom da potražim nekog po kome bih mogao poručiti majci da dođe narednog jutra, i to što ranije. Ni za trenutak nisam zaboravio da je sutra prvi svibanj, veliki radnički blagdan. Namjeravao sam ga obilježiti na isti način kao i prethodne godine. Rekao sam šegrtu da ćemo te večeri ranije početi sa radom, kako bismo ujutro stigli na radnički uranak. Dao sam mu novac i rekao mu šta će nam kupiti za tu priliku.

Posao je bio završen oko dva sata ujutro, nakon čega smo šegrt i ja sa korpom punom raznih đakonija krenuli prema onom istom gaju pored Vrbasa. Čim smo stigli, naložili smo vatru i otpočeli sa slavljem, istim redosljedom kao i prethodne godine. Istina, nije nam to polazilo za rukom bog-zna-kako, jer ovog puta sa nama nije bio majstor Anton.

U pekaru smo se vratili prije nego što je došla gazdarica, da prekontrolira robu i preuzme je radi prodaje. Uskoro je došla i moja majka, vidljivo zabrinuta zbog mog poziva. Tek kada me je ugledala veselog i nasmijanog, oslobodila se straha da mi se dogodilo kakvo zlo.

Ukratko sam joj rekao zbog čega sam je pozvao, a onda sam je uzeo za ruku i odveo kod onog istog majstora-obučara kojeg sam prvog zamolio da me primi na zanat. Zatekli smo ga u radnji, na onom istom mjestu iza pulta, na kojem je krojio neku kožu, kao i prvom prilikom.

“Dobar dan, majstore!”, pozdravim ga.

“Dobra ti sreća, momčiću!”

“Majstore, ovo je moja majka i molim vas da joj napravite najljepše i najbolje cipele koje možete napraviti!”

Majstor tek tada prestade krojiti i pogleda me preko naočala, baš kao i prvom prilikom.

“Šta reče? Najljepše i najbolje cipele za tvoju majku!?”, ponovi sa čuđenjem i tek onda pogleda u moju majku.

“Jest, majstore. Najljepše i najbolje!”

Tada se umiješala i moja majka.

“Majstore, šali se moj sin. Kakve najljepše i kakve najbolje cipele? Nije to više za mene.”

“Pa zar ti tako malen i nejak zahtijevaš najljepše i najbolje? A znaš li ti koliko bi koštale te najljepše i najbolje cipele?”, zapita majstor i namignu na svoju majku.

“Nije važno koliko koštaju. Ja ću platiti!”

“Znači da imaš novac?”

“Imam.”

“Koliko?”, upita obućar i ponovno namignu na majku.

“Imam dovoljno.”

“A otkuda ti pare?”

“Zaradio sam ih.”

“Kod koga?”

“Kod gazde Franje Dilbera. Ja radim kod njega. Ja sam pekar, kalfa.”

“Ahaaa! Pa ti si bio njegov šegrt. Sad te se sjećam. Ali nisam znao da si postao kalfa. E pa čestitam!”

“Hvala, majstore. Znae, ja sam prije nešto manje od četiri godine došao najprije ovdje k vama da pitam da me primite na zanat.”

“Da, sjećam se. Rekao sam ti da dođeš kasnije, ali ti si otišao na pekarski zanat. E pa kada je tako, onda ćemo napraviti najljepše i najbolje cipele za tvoju majku. E pa, sretna majko, sjedi da uzmem mjeru za te najljepše i najbolje cipele koje sam do sada napravio.”

“Majstore, molim vas, vi meni napravite obične, najobičnije cipele”, opet se umiješala moja majka.

“Snašo draga, ja moram slušati onoga tko će mi platiti”, reče obućar pa, kada stavi papir na stolicu, a moja majka stavi na njega nogu, on se najednom nečeg dosjeti i doda: “Nego znate šta? Ja imam jedne takve već gotove pa da pogledamo da li bi odgovarale.”

U staklenoj vitrini, koju je nakon toga otvorio, nalazilo se petnaestak pari sasvim dovršenih muških i ženskih cipela, od kojih izabra jedan par i dade ga majci da proba. Cipele su imale neke kajišiće i meni su se odmah veoma sviđjele. Još više kada ih je majka obukla i kada je rekla da osjeća kao da su po njezinoj nozi pravljene.

“One su mi sasvim kako treba”, kazala je, “samo su za mene isuviše lijepe.”

Međutim, i ja i majstor smo navalili na nju, uvjeravajući je da ni jedne cipele ni jednoj ženi ne mogu biti odviše lijepe. Rekao sam joj, ako ona osjeća da joj dobro pristaju, da bi bilo glupo naručivati druge, za koje nitko ne može garantirati da će biti jednako udobne. Majka je napokon slegla ramenima, što je bio znak da prihvata moju ponudu. Majstor je cipele zapakirao, ja sam ih platio i potom smo se ja i majka uputili prema vratima. Morali smo obaviti i neke druge kupovine. Kupio sam joj i jedan dugi vuneni šal, kakav joj je već godinama bio potreban, zatim jednu maramu za glavu, kilogram kafe, dva kilograma šećera, ocu kutiju duvana i još nekih sitnica, kojih se ne sjećam, i sve smo odnijeli u moju sobu.

Negdje iza dvanaest sati poveo sam majku u Grofov hotel na ručak. Ona nije odmah znala da je to hotel pa je ušla za mnom, ne opirući se, ali kada je vidjela gdje se nalazi, htjela se vratiti. Imao sam dosta muke da je nagovorim da sjedne i da ručamo zajedno. Ja sam u godinama šegrtovanja svakodnevno donosio u hotel kruh i pecivo i tako sam odlično upoznao i staru groficu i ostalo osoblje hotela. Premda je ručak bio izvrstan, vjerujem da mojoj majci, iz razumljivih razloga, nije prijao.

“Moj sinko, koliko si već na mene potrošio para”, reče mi kada ponovno stigismo u moju sobu.

Uzela me je za ruke, povukla me je, kao i nekada, na svoje iscrpljene grudi i zaplakala. Ali ovoga puta ne od žalosti i tuge već od prevelike radosti i sreće.

Sine moj, ti imaš predobru dušu i zlatno srce”, govorila je kroz plač. “S tobom i uz tebe svakome će biti dobro, samo tebi neće...To je ono čega se najviše bojim i što me najviše zabrinjava... Dobro je, sine, i na druge misliti i drugima pomagati, ali pri tome ni sebe ne treba zaboravljati...Eto, ti si meni kupio cipele, a sam ih nemaš. Kupio si mi šal, a ti čestite košulje nemaš. Nemoj tako. Više misli na sebe. Poslušaj me.”

Pratio sam je kući sve do nadomak sela i tu smo se rastali. Pri rastanku sam je zamolio da dođe i sljedećeg prvog dana u mjesecu i svakog narednog, dok budem radio tu.

Vraćajući se, bio sam uvjeren da sam joj pričinio jednu veliku radost, koje će se sjećati dok bude živa. I ja sam se osjećao neobično radosnim zbog toga. Sada mi je već bilo svejedno: mogao sam i dalje ostati tu i raditi, a mogao sam i otići. Mogao sam jesti, a i ne jesti, spavati, a i ne spavati, živjeti ili ne živjeti. Međutim, takvo stanje ne potraja dugo, samo dotle dok zdrav razum ponovno ne ovlada mnome.

Točno četiri mjeseca nakon primitka diplome i nakon tri mjesečne plaće koje sam najvećim dijelom potrošio zajedno sa majkom, spakirao sam svoju skromnu imovinu u vojnički kovčeg, koji mi je ostao od majstora kaplara, i krenuo u svijet.

“Gazda, dajem vam otkaz od četrnaest dana, počev od današnjeg dana”, rekao sam zaprepaštenom gazdi.

“Janko, šta govoriš? Jesi li ti pri sebi? Gdje ćeš?”

“Vi dobro znate da svi pekarski radnici, kada završe zanat, moraju poći u fremt pa ću tako i ja.”

“Ne budali Janko! Kakav fremt!? Tamo idu samo beskućnici, propalice i neradnici. Nisi ti za to.”

Gazda je stalno pokušavao promijeniti moju odluku, ali me nije uspio zadržati. Točno poslije četrnaest dana ponovno sam otišao kod njega, ali samo zbog toga da mi dâ obračun zarade i radnički knjižicu.

“Janko, lud si! Ovakav posao i ovakvu plaću nećeš nigdje naći. A vidiš da je već nastupila ekonomska kriza i da je svakog dana sve više nezaposlenih radnika. Ne idi, Janko! Poslušaj me!”

Gazda je bio u pravu. Odlučio sam poći u najgore vrijeme, i ne pomišljajući da ću se ubrzo naći u sve dužoj povorci nezaposlenih radnika, koja je već danonoćno krstarila prašnjavim putevima, tražeći bilo kakvo zaposlenje.

Gazda i činjenice koje sam znao pokolebale su me, ali ne duže od mjesec dana. Iako mi je bilo dobro poznato da se gospodarska kriza u zemlji i svijetu sve više produbljuje, nešto neodoljivo vuklo me je da krenem u taj nepoznati svijet i da ga, ako ništa drugo, bar upoznam.

U međuvremenu je gazda našao novog kalfu, koji je pristajao da radi za nižu plaću, i sa mnom je odmah raskinuo ugovor bez otkaznog roka. Pristao sam bez riječi, gledajući novog kalfu, koji je bio već u godinama i vjerojatno već sit fremta

i lutanja od nemila do nedraga. Izgledao je veoma jadno. Bio je gol i bos, tako da sam se sažalio na njegovu bijedu. Ipak mu nisam mogao oprostiti što se ponudio raditi za upola manju plaću od moje. Pa ipak sam, iz neke cehovske solidarnosti, ostao dvije noći raditi sa njim, toliko da ga upoznam sa načinom rada u toj pekari.

U međuvremenu sam sašio novo odijelo, i to sa dugim hlačama, kupio tri košulje, dvije kravate, dvoje cipele i još neke stvari. Želio sam da, koliko god je to bilo moguće, nalikujem na majstora Antona. Da budem čist i uredan, te da strogo vodim računa o svom vanjskom izgledu.

Sjećam se, osvanula je nedjelja. Bio je lijep i sunčan jesenji dan. Predavši posao i primivši obračun i radničku knjižicu, pođoh u sobu da se odjenem i da po prvi put iziđem na ulicu u potpuno novom ruhu.

Odijevajući se, drhtao sam od nekog radosnog uzbuđenja. Sve je išlo dobro do nesretne kravate. Nikako mi nije polazilo za rukom da načinim kakav-takav pristojan čvor. Najzad sam bio prisiljen zamoliti gazdaricu da mi pomogne.

“Vidi ga, vidi”, reče mi gazdarica iznenađena mojim izgledom. “Tko bi rekao da je ovo onaj jutrošnji Janko. Izgledaš kao pravi gospodičić”, dodala je vežući mi kravatu oko vrata. “Žao mi je što odlaziš. Bio si dobar i kao šegrt i kao kalfa. Ako se ikada poželiš vratiti, naša vrata će ti biti širom otvorena.”

Na željezničku stanicu ispratili su me moji najbolji drugovi. Među njima bila je i majka, koju nikako nisam mogao utješiti. Nakon što sam kupio voznu kartu do Sarajeva, predao sam joj većinu preostalog novca. Učinio sam to zbog toga što se u fremt, po nekakvoj tradiciji, moralo poći sa praznim džepovima. Sa nestrpljenjem sam očekivao polazak vlaka, ali mi se ipak bilo teško rastati sa drugovima, a posebno sa majkom, koja nije prestajala plakati.

I da bih prekratio i svoje i njezine muke zbog rastanka, izljubivši se sa svima, prije vremena uđem u vagon. Pojavio sam se na prozooru tek kada je vlak krenuo, da bih mahnuo onima koji su došli da me isprate.

I dok je vlak kloparajući sve brže jurio, ja sam jednako stajao kraj otvorenog prozora i promatrao posljednje zrake

zalazećeg sunca. Gledao sam i ravno bugojansko polje, okolna sela i zaseoke, visoke planine, a najviše svoj dragi i bistri Vrbas, pored kojeg sam proveo mnogo lijepih i sretnih dana. Gledao sam i opraštao se sa rodnim krajem, u kojem sam proveo makar i takvo djetinjstvo kakvo je bilo moje i u kojem sam, i pored svega, ostavljao mnogo dragih ljudskih bića.

ZABILJEŠKA O PISCU

Dominko Antunović rođen je 1913. godine u Bugojnu. Od 1940. godine živio u Zenici. Umro 1995. Objavljena djela: "Čelenkine sandžije" i "Na raskršću" (aktovke), premijera održana u Narodnom pozorištu Zenica 10. VI 1950, "Dječak u zmajevim dvorima" (drama za djecu), premijera u Pionirskom pozorištu Zenica 22. I 1961. godine, izvođena između ostalih pozorišta i u Kazalištu mladih Šibenik u sezoni 1961/62, "Pripovijetke" (Bugojno 1989). Više pripovijedaka i pjesama objavio je u časopisima i dnevnim listovima.

"RADNIK-PISAC". To je bio naslov članka kojim je 1950. godine u sarajevskom dnevnom listu "Oslobođenje" bilo praćeno objavljivanje obimom nevelike knjižice u kojoj je bilo tiskano prvo djelo Dominka Antunovića - komedija u jednom činu "Čelenkine sandžije". Možda bi bilo prikladnije da je naslov glasio "RADNIK I PISAC", jer bi se time izbjegla dilema oko valjanosti sintagme koja spaja pojmove radnika, dakle čovjeka koji koristi uglavnom manuelne vještine, i umjetnika, kojemu je dovoljna i sama imaginacija za preoblikovanje ovog i za stvaranje novih svjetova. U isto vrijeme bi se točnije označilo Antunovićevo životno opredjeljenje. Jer on je bio upravo to dvoje - radnik i pisac - i ostao je to do svoje smrti.

Radnik je postao već u jedanaestoj godini, kada je napustio svoje rodno selo da bi započeo izučavanje zanata. Radnik je bio i onda kada je obavljao poslove službenika u građevinskom poduzeću i ravnatelja ugostiteljskih firmi. Pripadnost radničkoj

klasi, proleterskim masama, bila je njegovo životno opredjeljenje, njegov osnovni stav prema obitelji, prema široj zajednici, državi i ideologiji. To je opredjeljenje podrazumijevalo da je čovjek, prije svega onaj koji stvara materijalna dobra ovoga svijeta, mjera svega. Tog se uvjerenja nije odrekao ni u najtežim okolnostima, dakle ni u zatvorima Kraljevine Jugoslavije i NDH, ni u logoru Jasenovac, ni u njemačkim logorima, a niti u zeničkoj kaznionici i na Golom otoku.

Vjera u svemoć materije i u zakonitosti njezinog razvitka u prirodi, u čovjeku i u ljudskoj zajednici održala se u njemu do kraja i prebrodila je sva iskušenja. Ta mu je vjera, na žalost, bila prepreka koja mu je onemogućila da još dublje zaroni u odnose među ljudima i da zaviri sebi i drugima u dušu, zbog čega je njegovo književno djelo ostalo siromašnije za barem jednu dimenziju. Tvrdokorni materijalista, kakav je bio, nije ni mogao pristati na postojanje, a još manje na dominaciju duše, ali, naravno, ma koliko je nijekao, nije je mogao izbjeći, kao što nije mogao izbjeći ni sudbinu čovjeka-pojedinca, koji ne slijedi zajedničke utabane životne staze. Dokazuje to i činjenica da se odazvao zovu umjetnosti i da joj je ostao vjeran od rane mladosti do kraja života, a umjetnost već sama po sebi najčešće svjedoči više nego i slutimo i uvjerljivije nego to mnogi žele i mogu priznati.

Dominko Antunović je svoje druženje sa umjetnošću započeo sviranjem u tamburaškim sastavima i pjevanjem u korovima radničkih kulturno-umjetničkih društava, a zatim nastavio glumeći u partizanskim teatarskim predstavama i pišući satirične priloge za poslijeratne propagandne priredbe. Bila je to, dakako, angažirana umjetnost, najuže vezana za dnevnu politiku i usklađena sa vladajućom ideologijom. U svom prvom književnom djelu, komediji "Čelenkine sandžije", svim svojim bićem je na strani nove vlasti u njezinoj akciji na razvlašćivanju

i ekonomskom i duhovnom onemogućivanju onih snaga koje su joj prethodile. Za taj svoj angažman je bio obilato nagrađen, i novcem i brojem izvedenih predstava i tiskanih primjeraka svog teatarskog i književnog prvijenca. Da je ostao na poziciji branitelja vlasti i režimskog umjetnika, ne bi imalo svrhe pisati ove redove. Na sreću, Dominko Antunović je veoma brzo učinio onaj prijeko potrebni otklon od dnevnih događanja i svoje bavljenje književnim stvaralaštvom nastavio je osamljujući se i vraćajući se kroz sjećanja u vlastito djetinjstvo i mladost i u događaje kroz koje je prošao u godinama prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata. Vjerojatno je ovom otklonu prethodilo i saznanje da vlast svoje odane umjetnike bogato nagrađuje kada ocijeni da su joj korisni, ali i žestoko kažnjava kada posumnja da joj, makar u mislima, potkopavaju temelje. Za Dominka Antunovića to je saznanje moralo biti izuzetno bolno, jer nakon nagrada i priznanja koja su tijekom 1950. i 1951. godine pratili izvođenje njegovih prvih dramskih djela "Čelenkine sandžije" i "Na raskršću", slijedila je odmazda. Njegovo treće djelo napisano za kazalište, komedija "Ljulja li se ljulja", čije je prvo izvođenje bilo zakazano za 9. veljače 1952. godine, zabranjeno je za prikazivanje uoči premijere, a autor je uskoro uhićen i otpremljen na Goli otok, gdje je ostao do sredine veljače 1954. godine. Kao što je u svojoj biti uvijek bio radnik, proleter, u smislu pripadnosti onom dijelu ljudske zajednice čiji se pripadnici izjašnjavaju kao pobornici materijalističkih načela, ali nikada u prvi plan ne ističu želju za gomilanjem materijalnih dobara, Dominko Antunović je do svoje smrti ostao pisac, ne zato da bi pisanjem ostvario neku materijalnu korist za sebe nego da bi ostavio svjedočanstvo bar o onim događajima u kojima je neposredno sudjelovao. Bio je pisac koji nije vjerovao u istine koje ne može vidjeti i opipati i kome je vodilja bilo njegovo vlastito iskustvo, uz uvjerenje da je

ono slično iskustvu drugih ljudi i da bi baš zbog toga moglo biti korisno svima.

Nakon povratka sa Golog otoka vratio se u svoju daleku prošlost i, prisjećajući se pojedinih događaja iz surovog života u bosanskom selu, surovom ne samo zbog stalnog rvanja sa prirodom nego i sa ljudima ogrezlim u neimaštini i u stalnoj čežnji za umnožavanjem i gomilanjem, napisao je knjigu o dječaku Janku. To je prije jedna duža pripovijest ili zbirka kraćih priča o jednom seoskom dječaku, koji će sa jedanaest godina postati šegrt, a sa četrnaest će samostalno voditi obrtničku radnju, nego što je roman koji naširoko opisuje sredinu i vrijeme u kojima je taj dječak živio. Pa ipak je i jedno i drugo, i priča o jednoj sudbini i prikaz života i ljudi u jednom selu i jednom gradiću u Bosni u trećem desetljeću dvadesetog stoljeća.

To je knjiga o dječaku, ali nije knjiga za djecu, ili nije samo za djecu. To je djelo koje govori o prošlosti za koju jedva da ima živih svjedoka, djelo koje ima šta da kaže i ovom vremenu i sadašnjim ljudima, koji najčešće vjeruju da se bitno razlikuju od svojih prethodnika. To je knjiga koja je, kao i mnoge druge, dokazala da se kroz umjetnost najbolje putuje i najdalje stiže ako se zaroni u samoga sebe i ako se slijede tragovi promjena od kojih je sačinjeno iskustvo. Pri tome je neophodno vratiti se čak tamo do maglovitih dana djetinjstva, jer se samo tako može sagledati put koji nam je zacrtan rođenjem i uputiti se njime bez straha i bez svih onih drugih, najčešće suvišnih tereta, za koje smo nerijetko uvjereni da nam sačinjavaju cijeli život.